

T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE’NİN İTHALAT TALEP FONKSİYONU:
KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ 1990-2016

İrem BALCELİ

Danışman

Prof. Dr. Utku UTKULU

İZMİR-2019

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : İrem BALCELI
Öğrenci No : 2016800394
Tez Başlığı : Türkiye'nin İthalat Talep Fonksiyonu: Karşılaştırmalı Bir Analiz 1990 - 2016
Savunma Tarihi : 31/10/2019
Danışmanı : Prof.Dr.Utku UTKULU

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>
Prof.Dr.Utku UTKULU	- Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç.Dr.Üzeyir AYDIN	- Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof.Dr.Fatih SAYGILI	- Ege Üniversitesi

İmza

İrem BALCELI tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği () / oy çokluğu () ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Erkan GÖKSU
Müdür V.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, “Türkiye’nin İthalat Talep Fonksiyonu: Karşılaştırmalı Bir Analiz 1990-2016” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

..../..../.....

İrem BALCELİ

İmza

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Türkiye'nin İthalat Talep Fonksiyonu:
Karşılaştırmalı Bir Analiz
1990-2016
İrem BALCELİ

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı
İktisat Programı

Bu çalışma Türkiye'nin toplam ve seçilmiş ülkelerle olan ithalat talebinin ekonometrik analizini içermektedir. Çalışma da toplam ithalat talebi için 1990'dan 2016'ya kadar yılları kapsayan çeyrek dönemler kullanılırken, seçilen ülkelerle olan ithalat talebi için aynı dönemler içerisinde yıllık veriler kullanılmıştır. İthalat talebi ile ithalat talebini belirleyen etkenler olan gelir, nisbi gelir, yabancı döviz girişleri ve dış borç stoku arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemek amacıyla Maki(2012) eştümleşme analizi kullanılmıştır. Çalışma ana model ve kapsamlı model olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Seçilmiş ülkeler içinde ana model dikkate alınmıştır. Bu test sonucunda değişkenlerin ve ithalatın eştümleşik olduğu görülmüştür. Toplam ithalat talebinin gelir, nispi fiyatlar, yabancı döviz girişleri ve dış borç stokuna göre tahmin edilen uzun dönemli katsayıları sırasıyla; 1.22, -0.06, 0.37 ve -0.38 şeklindedir. Çalışmaya göre gelir ve fiyat ile birlikte politika uygulayıcılarının toplam ithalat talebini belirlerken yabancı döviz girişleri ve dış borç stokunu da dikkate almaları gerektiği sonucuna varılmaktadır. Almanya ve Çin için gelir ve nispi fiyatlar katsayıları sırasıyla; 1.31, 3.37, -0.07 ve -0.23 şeklindedir. Almanya'nın fiyat ve gelir elastikiyetleri toplam ithalatla neredeyse aynıyken, Çin için gelir elastikiyeti öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Maki (2012), İthalat Talep Fonksiyonu, Yabancı Döviz Girişleri, Dış Borç Stoku, Çin, Almanya, Engle-Granger

ABSTRACT

Import Demand Function of Turkey: A Comparative Analysis

1990-2016

İrem BALCELİ

Dokuz Eylul University

Graduate School of Social Sciences

Department of Economics

Economics Program

This study presents a econometric analysis of total and with selected countries import demand for Turkey. In this study, a sample of quertly data from 1990 to 2016 were used to investigate the long-run relationship between import demand, at the same time for selected countries annual data was used. For total import demand function, its determinants, namely income, relative prices, foreign exchange inflows and external debt stock by the Maki(2012) cointegration test. This study is divided into main model and comprehensive model. For selected countries, main model was used. By the results of this test, it was demonstrated that import volume, income, relative prices, foreing exchange inflows and external debt stock were cointegrated. The estimated long term coefficient of import demand with respect to independent variables were found as 1.22, -0.06, 0.37 and -0.38, respectively. According to findings, policy makers need to take account foreign exchange inflows and external debt stock as well as income and price to estimate import demand function. Income and relative prices for Germany and China were found 1.31, 3.37, -0.07 and -0.23 respectively. While Germany's price and income elasticities almost are same with total import, for China, income elasticity stands out.

Keywords: Maki (2012), Import Demand Function, Foreign Exchange Inflows, External Debt Stock, China, Germany, Engle-Granger

**TÜRKİYE’NİN İTHALAT TALEP FONKSİYONU: KARŞILAŞTIRMALI
BİR ANALİZ 1990-2016**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR	xi
TABLolar LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

**İTHALAT TALEBİ VE ETKİLEYEN FAKTÖRLER: KURAMSAL
ÇERÇEVE VE İLGİLİ YAZIN**

1.1 DIŞ TİCARET TEORİLERİ	3
1.1.1 Klasik Dış Ticaret Teorileri	3
1.1.1.1 Mutlak Üstünlükler Teorisi	4
1.1.1.2 Mukayeseli Üstünlükler Teorisi	4
1.1.2 Neoklasik Dış Ticaret Teorileri	5
1.1.2.1 Heckscher-Ohlin ve Faktör Donatımı Teorisi	5
1.1.2.2 Uluslararası Faktör Fiyatları Eşitliği Teoremi	6
1.1.2.3 Stolper-Samuelson Gelir Dağılımı Teoremi	6
1.1.2.4 Rybczynski Teoremi	7
1.1.3 Yeni Dış Ticaret Teorileri	7
1.1.3.1 Nitelikli İşgücü Teorisi	8
1.1.3.2 Teknoloji Açığı Teorisi	8

1.1.3.3 Ürün Dönemleri Teorisi	8
1.1.3.4 Tercihlerde Benzerlik Teorisi	9
1.1.3.5 Ölçek Ekonomileri Teorisi	9
1.1.3.6 Monopolcü Rekabet Teorisi	10
1.2 İTHALAT	10
1.2.1 İthalatın Makroekonomideki Yeri Ve Önemi	11
1.2.2 İthalatın Türleri	13
1.3 İTHALAT TALEBİ VE ETKİLEYEN FAKTÖRLER	13
1.3.1 Birincil Faktörler	13
1.3.1.1 Milli Gelir	14
1.3.1.2 Nispi Fiyatlar	17
1.3.1.3 Döviz Kuru	19
1.3.1.4 Dış Borç Stoku	19
1.3.1.5 Yabancı Döviz Girişleri	20
1.3.1.6 Uluslararası Net Rezervler	21
1.3.2 İkincil Faktörler	23
1.3.2.1 Dış Ticaret Politikaları	23
1.3.2.2 Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge)	24
1.3.2.3 Tüketim Tercihleri	24
1.3.2.4 Diğer Faktörler	26
1.5 DEĞERLENDİRME	27

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNDE İTHALATIN ÖNEMİ, YAPISAL GÖRÜNÜMÜ VE SEÇİLMİŞ ÜLKELERLE OLAN DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ

2.1 TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNDE İTHALATIN YERİ	28
2.1.1 24 Ocak 1980 Kararlarına Kadar Dış Ticaret Gelişimi	28
2.1.1.1 1923-1929 Dönemi Dış Ticaret	29
2.1.1.2 1929-1950 Dönemi Dış Ticaret	30
2.1.1.3 1950-1960 Dönemi Dış Ticaret	32

2.1.1.4 1960-1980 Dönemi Dış Ticaret	34
2.1.2 24 Ocak 1980 Kararları Sonrası İthalatın Gelişimi	35
2.1.2.1 1980-1995 Dönemi İthalatın Gelişimi	36
2.1.2.2 1995-2016 Yılları Arası İthalatın Gelişimi	38
2.2 TÜRKİYE’NİN SEÇİLMİŞ ÜLKELERLE OLAN DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ	40
2.2.1 Almanya	41
2.2.2 Çin Halk Cumhuriyeti	45
2.2.3 Rusya Federasyonu	47
2.2.4 Hindistan	51
2.2.5 Amerika Birleşik Devletleri (ABD)	54
2.3 TÜRKİYE’DE İTHALATIN YAPISAL GÖRÜNÜMÜ	56
2.3.1 Fasıllara Göre İthalat	56
2.3.2 Döviz Türlerine Göre İthalat	58
2.3.3 Sektörlere Göre İthalat	59
2.3.4 İllere Göre İthalat	60
2.4 DEĞERLENDİRME	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE İÇİN BİR İTHALAT TALEP MODELLEMESİ: ZAMAN SERİSİ BULGULARI VE AMPİRİK LİTERATÜR

3.1 TÜRKİYE İÇİN AMPİRİK LİTERATÜR	63
3.2 EKONOMETRİK YÖNTEM	66
3.2.1 Temel Kavramlar	66
3.2.1.1 Sahte Regresyon	66
3.2.1.2 Durağanlık	68
3.2.1.3 Eştleşme (Cointegration) ve Yapısal Kırılmalar	69
3.2.1.3.1 Eştleşme	69
3.2.1.3.2 Yapısal Kırılma ve Mevsimsellik Durumlarında Eştleşme	71
3.3 UYGULAMA	72
3.3.1 Veri Seti ve Ekonometrik Model	72

3.3.1.1 Toplam İthalat Talep Fonksiyonu	72
3.3.1.1.1 Ana Model	73
3.3.1.1.2 Kapsamlı Model	74
3.3.1.2 Ülke Bazlı İthalat Talep Tahmini ve Bir Karşılaştırma (Ana Model)	
(Çin ve Almanya)	75
3.3.2 Bulgular ve Değerlendirme	76
3.3.2.1 Toplam İthalat Talep Fonksiyonu	76
3.3.2.1.1 Ana Model	76
3.3.2.1.2 Kapsamlı Model	84
3.3.2.2 Ülke Bazlı İthalat Talep Tahmini ve Bir Karşılaştırma (Ana Model)	
(Almanya ve Çin)	89
3.3.2.2.1 Uzun Dönem Kırılmaları Dikkate Almayan Engle-Granger Eştleşme Tahmin Yöntemi	92
3.3.2.2.2 Çoklu Kırılmalar Altında (Maki) Engle-Granger Eştleşme Tahmin Yöntemi	93
3.3.2.2.3 Çoklu Yapısal Kırılmalar Altında (Maki) Tam Dönüştürülmüş En Küçük Kareler Tahmin Yöntemi	95
SONUÇ	97
KAYNAKÇA	100

KISALTMALAR

MPM	Marjinal İthalat Eğilimi
APM	Ortalama İthalat Eğilimi
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
IMF	Uluslararası Para Fonu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
ADF	Genişletilmiş Dickey-Fuller
PP	Philips Perron
KPSS	Kwiatkowski, Philips, Scwarz ve Shin
DW	Durbin Watson
ECM	Hata Düzeltme Mekanizması
FMOLS	Tam Dönüştürülmüş En Küçük Kareler
EKK	En Küçük Kareler

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: 1995-2016 Yılları Arası İthalat ve Uluslararası Rezerv Miktarı	s. 22
Tablo 2: 1929-1950 Yılları Arası Dış Ticaret Miktarları	s. 31
Tablo 3: 1950-1960 Yılları Arası Dış Ticaret İstatistikleri	s. 33
Tablo 4: 1960-1980 Yılları Arası Dış Ticaret İstatistikleri	s. 34
Tablo 5: Türkiye'nin Almanya ile olan İthalatındaki İlk 10 Mal	s. 41
Tablo 6: Türkiye'nin Almanya ile olan İhracatındaki İlk 10 Mal	s. 42
Tablo 7: 1990-2016 Yılları Arasında Almanya özelinde Dış Ticaret İstatistikleri	s. 43
Tablo 8: İhracata Konu Olan İlk 10 Ürün	s. 46
Tablo 9: İthalata Konu Olan İlk 10 Ürün	s. 46
Tablo 10: Rusya ile yapılan İhracata Konu Olan İlk 10 Ürün	s. 49
Tablo 11: Rusya ile yapılan İthalata Konu Olan İlk 10 Ürün	s. 49
Tablo 12: Hindistan ile yapılan İhracata Konu Olan İlk 10 Ürün	s. 52
Tablo 13: Hindistan ile yapılan İthalata Konu Olan İlk 10 Ürün	s. 53
Tablo 14: Fasıllara Göre İthalat	s. 57
Tablo 15: Döviz Türlerine Göre İthalat	s. 58
Tablo 16: Sektörel Dağılım	s. 59
Tablo 17: 2016 Yılında İllere Göre İthalat Miktarları (Milyar \$)	s. 60
Tablo 18: Modelde Kullanılan Değişkenler	s. 73
Tablo 19: Modelde Kullanılan Değişkenler	s. 74
Tablo 20: Modelde Kullanılan Değişkenler	s. 75
Tablo 21: ADF Birim Kök Testi Bulguları	s. 77
Tablo 22: PP Birim Kök Testi Bulguları	s. 78
Tablo 23: KPSS Birim Kök Testi Bulguları	s. 78
Tablo 24: Bai-Perron Çoklu Kırılmaları Dikkate Alan Birim Kök Testi Bulguları	s. 79
Tablo 25: Maki Eştleşme Testi Bulguları	s. 82
Tablo 26: FMOLS Bulguları	s. 83
Tablo 27: ADF Birim Kök Testi Bulguları	s. 84

Tablo 28: PP Birim Kök Testi Bulguları	s. 85
Tablo 29: KPSS Birim Kök Testi Bulguları	s. 85
Tablo 30: Bai-Perron Çok Kırılmaları Dikkate Alan Birim Kök Testi Bulguları	s. 86
Tablo 31: Maki Testi Eştümleşme Bulguları	s. 87
Tablo 32: FMOLS Sonuçları	s. 88
Tablo 33: ADF Birim Kök Testi Sonuçları	s. 89
Tablo 34: PP Birim Kök Testi Bulguları	s. 90
Tablo 35: KPSS Birim Kök Testi Bulguları	s. 91
Tablo 36: Bai-Perron Çok Kırılmaları Dikkate Alan Birim Kök Testi Bulguları	s. 92
Tablo 37: Çin için Maki Eştümleşme Testi Bulguları	s. 93
Tablo 38: Almanya için Maki Eştümleşme Testi Sonuçları	s. 94
Tablo 39: FMOLS Sonuçları (Almanya)	s. 95
Tablo 40: FMOLS Sonuçları (Çin)	s. 95

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Net İhracat Eğrisi	s. 12
Şekil 2: İthalat Fonksiyonu	s. 15
Şekil 3: İthalat ve Toplam Hane Halkı Tüketici Harcamaları Miktarı (Milyon TL)	s. 25
Şekil 4: 1980-1995 Yılları Arası İhracat ve İthalat Miktarları (Bin \$)	s. 37
Şekil 5: 1995-2016 Yılları Arası İhracat ve İthalat Miktarları (Milyon \$)	s. 39
Şekil 6: Çin'den yapılan İhracat ve İthalat Miktarları	s. 45
Şekil 7: Rusya ile yapılan İthalat ve İhracat Miktarı (Milyon \$)	s. 48
Şekil 8: Türkiye ve Rusya Arasındaki Dış Ticaret Hacmi (Milyar \$)	s. 51
Şekil 9: Hindistan'la Yapılan İthalat ve İhracat Miktarları	s. 52
Şekil 10: Dış Ticaret Hacmi (Milyar \$)	s. 55
Şekil 11: 2007-2014 Yılları İthalatta Yoğunlaşma Haritaları	s. 60

GİRİŞ

Dış ticaret uluslararası ekonomik faaliyetler içerisindeki özel bir öneme sahiptir. Bunun yanında bir diğer önemli noktası ise makro ve mikro ekonomik yapıya sahip bir ülke ile olan yakın bağıdır. Bu sebeple önemli ekonomik sonuçlara neden olur ve aynı zamanda bir araçtır. Dış ticaret sektörleri ve ülkelerin ekonomisi gibi mikro ölçekte firmaları da etkilemektedir. Hatta bu sebeple bir ülkenin ekonomik yapısının gelişmişliğinin bir göstergesi olarak da değerlendirilmektedir. Bunun dışında ise ekonomi politikası amaçlarından biridir. İşte bu noktada Türkiye gibi ithalat bağımlısı ülkelerin ithalat tarafının incelenmesi gerekmektedir. Çalışmanın önemi tam bu noktada açığa çıkmaktadır. Bir iktisatçının bildiği teorik bilgileri sağlam temellere dayandırarak bu işlevi üstlenmesi gerekmektedir.

Çalışma iki ayrı uygulama içermektedir. Üç farklı yöntem içermektedir. Uygulamalardan ilki Türkiye'nin toplam ithalat talebi tahminlemesine dayanmaktadır. 1990-2016 yıllarını kapsamış olup, çeyrek dönemli çalışılmıştır. Kırılmaları dikkate almayan ADF, PP VE KPSS testleri ve çok kırılmalı birim kök testi olan Bai Peron ile birim kök varlığı test edilmektedir. Daha sonra çoklu kırılmaları dikkate alan bir eştümleşme testi olan Maki (2012) kullanılmaktadır. Uygulamalardan diğeri ise Almanya ve Çin sınırlaması içerisinde Türkiye'nin ithalat talep fonksiyonu tahminlenmesidir. Veri sıkıntısı sebebiyle 1990-2016 yıllık veri olarak çalışılmıştır. Böylece karşılaştırmalı bir analiz yapılmaktadır. Çalışmanın yöntemlerine gelecek olursak, ilk olarak kırılmaları dikkate almayan Engle-Granger Tahmin yöntemi kullanılmaktadır. Daha sonra çoklu kırılmalar (Maki) altında Engle-Granger tahmin yöntemi ve yine çoklu kırılmalar (Maki) altında Tam Dönüştürülmüş En Küçük Kareler Yöntemi kullanılmaktadır.

İlk bölümde dış ticaret teorilerinden bahsedilmektedir. İthalatın kavramsal çerçevesi, ithalatın türleri ve talebini etkileyen faktörler sırasıyla anlatılmaktadır. Birinci bölümün sonunda bölümün bir değerlendirmesi yapılmaktadır.

İkinci bölümde ithalatın tarihsel gelişimi ve yapısal görünümü ortaya konmaktadır. Böylece ithalatı hem yapısal olarak incelenmekte hem de tarihsel süreçteki rolü ortaya konmaktadır. Bunun dışında ise aynı zamanda çalışmanın ikinci

uygulama konusu olan Türkiye ile seçilmiş ülkelerin dış ticaret ilişkisine yer verilmektedir.

Üçüncü bölümde ise zaman serisi modellemesi yapılmaktadır. Modellemeden önce ekonometrik kavramlarla alakalı birkaç kavramdan bahsedilmektedir. Daha sonra model ve veriler tanıtılarak bulgular verilmiştir.

Çalışmanın farklı olan birçok noktası mevcuttur. Bunlardan biri toplam ithalat talebini tahminlerken iki ayrı modelin kullanılmasıdır. Ana modelde, fiyat ve gelir değişkeniyle ithalat talebi tahminlenmektedir. Kapsamlı modelde ise, fiyat ve gelir değişkenlerinin yanına yabancı döviz girişleri ve dış borç stoğu da eklenmiştir. Böylece iki model arasındaki tahmin sonuçları görülmektedir. Bir diğer noktası Türkiye'nin ithalat talebinin farklı ülkeler bazında tekrar tahmin edilmesidir. Böylece hem farklı ülkeler hem de toplam ithalat bazında değerlendirmeler yapılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İTHALAT VE İTHALAT TALEBİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER:

KURAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak ithalat talebini belirleyen faktörlerin daha iyi anlaşılması açısından dış ticaret teorilerine yer verilmektedir. Daha sonra ithalatın tanımı yapılarak makroekonomideki yeri tartışıldıktan sonra türlerine değinilmektedir. Son olarak ise ithalat talebini belirleyen birincil ve ikincil faktörler yer almaktadır. Bölümün sonunda da değerlendirme yapılmaktadır.

1.1 DIŞ TİCARET TEORİLERİ

A.Smith ve D. Ricardo'nun temellerini attığı dış ticaret teorileri, aradan geçen zamana rağmen hala konuşulmaktadır. Klasik dış ticaret teorilerinden emek üretim faktörü iken Neoklasik iktisatçılar “fırsat maliyeti” kavramı ile sermayenin de bir üretim faktörü olduğunu savunmuşlardır. Neoklasik katkıları kullanan modern teoriler ise iki ülkeli, iki faktörlü modellerini emek ve sermayeye dayandırmışlardır. 1960'lardan itibaren gelişen yeni dış ticaret teorileri ise emeğin niteliği ve teknolojinin geliştirilmesinin üretim sürecinin verimliliğini etkilediği gerekçesi ile uluslararası bir ticaret modeli ortaya koymuşlardır.

Bu bölümde ithalat kavramına giriş yapılmadan önce dış ticaret teorileri hakkında bir bilgilendirme yapılmaktadır.

1.1.1 Klasik Dış Ticaret Teorileri

Servetin kaynağını değerli madenler olarak tanımlayan merkantilist doktrin, ticaretin taraflardan sadece ihracat yapanın yararına olacağını ileri sürmüştür (Bayraktutan, 2003:176). Fakat sanayi devrimiyle ortaya çıkan bu görüş serbest ticaret ihtiyacını karşılayamayacak hale gelmiştir. Bu durumda da 18. yüzyılın sonlarında klasik iktisat ortaya çıkmıştır. Ekonominin kuruluş ve işleyişinin Newtongil bir görüşle doğanın kuruluş ve işleyişine benzediğini öne sürmektedir (Bayraktutan, 2003:176). Böylece de Adam Smith'in Wealth of Nations'ı

yayımlamasıyla (1976) uluslararası ticaret teorisinin temelleri atılmıştır. Ricardo ise kalıcı izler bırakarak Smith teorisini geliştirmiştir.

1.1.1.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi

A.Smith, Görünmez el (invisible hand) ve iktisadi insan (homoeconomicus) “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler (laissez faire, laissez passer)” ile klasik teoriye yön vermiştir. Dünyanın servetinin sabit olmadığını, iş bölümü ve uzmanlaşma ile dış ticaretin verimliliği artırabileceğini ifade ederek aynı zamanda hem dünya hem de tarafların refahını artıracığını düşünmektedir (Bayraktutan, 2003:176-177). Uluslararası uzmanlaşma ve serbest ticaretin yararlarını da mutlak üstün teorisi ile açıklamaktadır. Bu teoriye göre, ülkeler bir malı üretirken belirli bir maliyete katlanmak zorundadırlar. Eğer o malı daha düşük bir maliyetle üretiyorsa, üretiminde uzmanlaşmalıdır. Yani, düşük maliyetle ürettiklerini ihraç etmelidir. Eğer iç maliyetleri yüksek olan malları varsa da ithal etmelidir. Fakat tabii ki buradaki maliyet kavramı sadece homojen olduğu düşünülen emek faktörünü içermektedir. Sonuç olarak bir ülke bir malı sonradan uzmanlaşma ya da doğal yollarda daha ucuza üretebiliyorsa, diğer ülke dış ticarete avantaj sağlayabilir. Böylece her iki ülkenin uzmanlaştığı mallar kendi ürettikleri için olacak ve bu malların maliyeti düşecektir (Smith, 1776:457-458).

Emek-değer teorisine dayanan örnekleri ile A.Smith, emek verimine göre bir değerlendirme yapmıştır. Verimliliğin yüksek olduğu yerde birim maliyetin düşük olacağını savunmuştur. İşte tam da bu sebeple teorinin adı “mutlak üstünlükler” şeklindedir. Çünkü bu teoride, verimlilik artışı birim maliyetleri düşürdüğü için verimliliğin önemi vurgulanmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 17).

1.1.1.2 Mukayeseli Üstünlükler Teorisi

Bu teori temel olarak “uzmanlaşma” düşüncesine dayanmaktadır. Tıpkı bir birey gibi ülkeler de belirli mal ve hizmetlerde uzmanlaşırlar (Utkulu, 2005:3). Bu uzmanlaşma ise ülkelerin mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu üretim dallarında gerçekleşir. Sadece klasik dış ticaret teorisi değil günümüzün modern dış ticaret düşüncesi de bu yöndedir.

Ricardo, ülkelerarasında üretim maliyeti farkı yerine farklılığın derecesi üzerine durmuştur (Bayraktutan, 2003:177). Diğer bir deyişle mutlak değil mukayeseli olarak uluslararası ticaretin yapılması gerektiğini savunmuştur. Örneğin, bir ülke bütün mallarda diğerine göre daha avantajlı olsa da mukayeseli olarak en avantajlı olduğu mallarda uzmanlaşmalıdır. Daha az avantajlı olduklarını ise ithal etmelidir. Ancak bu şekilde daha fazla refaha kavuşabilir. Ricardo'ya göre, maliyeti oluşturan tek faktör; homojen, ülke içinde hareketli ve ülkeler arasında hareketsiz olduğu varsayılan emektir.

Klasik iktisatçılar için şunu söylemek gerekirse; onlara göre emek dışında sermaye ve doğal kaynaklar vardır. Fakat doğal kaynakları tanrının bir lütfu, sermayeyi ise biriktirilmiş emek olarak görmüşlerdir.

1.1.2 Neoklasik Dış Ticaret Teorileri

Neoklasikçiler, klasik teoriyi savunanlara eleştirilerde bulunmuşlar ve emek dışındaki faktörlerin dış ticarete etkisini göz ardı ettiklerini savunmuşlardır. Emekle birlikte diğer faktörleri de içine alan “fırsat maliyeti” kavramını emek maliyeti yerine kullanmışlardır. Bir nevi Ricardo modelini revize etmişlerdir. Faktör Donatımı Teorisi ve bu teoriden elde edilen Uluslararası Faktör Fiyatları Eşitliği, Stolper-Samuelson Gelir Dağılımı ve Rybczynski Teoremi Neoklasik dış ticaretin öne çıkan teorilerindendir.

1.1.2.1 Heckscher-Ohlin ve Faktör Donatımı Teorisi

Ricardo'nun yorumu birçok şeyi etkilemiştir. Ancak günümüzde daha kabul gören halini Heckscher ve Ohlin gerçekleştirmiştir. Bu teori, Ricardo'dan farklı olarak mukayeseli üstünlüğün emeğin verimliliğindeki farklılıklar olarak değil “üretim faktörlerinin göreceli(nispi) bolluğu (ya da kıtlığı)” olarak açıklamaktadır (Utkulu, 2005:12). Nispi olarak bol olan faktör ucuzdur. Bu nedenle nispi bolluğa sahip olunan faktörü yoğun olarak kullanan mal ve hizmetlerin üretilmesinin maliyet avantajını getireceğini savunmaktadırlar.

Bir ülkenin nispi faktör bolluğu ya da kıtlığı emek ya da sermayede olabilir. Eğer emek ise emek yoğun sermaye ise sermaye yoğun mallarda uzmanlaşma gerçekleşmelidir. Dolayısıyla eğer emek yoğun mallarda uzmanlaşıyorsa bir ülke kıt kaynaklarını ise emek yoğun mallar üretmek için kullanması doğru olacaktır. Bu malları ihraç ederek karşılığında da sermaye yoğun mallar ithal etmelidir. Böylece ticaret yapan her iki ülke de kazanç elde edecektir.

Bu modelin bir diğer adı da “Faktör Donatımı Modeli” şeklindedir. Bu teoride, Ricardo modelinden farklı olarak sermaye faktörü önemli bir açıklayıcı unsur olarak yer almaktadır (Utkulu, 2005:13).

Bu modelden sonra geliştirilen modeller ise, Heckscher-Ohlin teoreminin önemini açığa çıkarmaktadır.

1.1.2.2 Uluslararası Faktör Fiyatları Eşitliği Teoremi

Bu teoreme göre, uluslararası faktör hareketliliğinin tam olması durumunda faktör fiyatları eşitlenecektir. Fakat hareketliliğin olmadığı durumlarda bunu serbest ticaretin ortaya çıkaracağını ileri sürmektedirler. İlk olarak faktör fiyatlarının Heckscher tarafından serbest ticaretle eşitleneceği savunulmuştur. Daha sonra Ohlin mutlak eşitlik yerine eşitlik yönünde bir eğilim gerçekleşeceğini ifade etmiştir (Bayraktutan, 2003:179). Sonunda da Samuelson serbest ticaretle faktör fiyatları eşitliğine erişildiğini analitik olarak göstermiştir.

1.1.2.3 Stolper-Samuelson Gelir Dağılımı Teoremi

Bu teorem, Ricardo’nun yüzyılı aşkın bir süredir kabul gören anlayışına karşı çıkmıştır. Serbest ticaretin ihracatçı sektörün yoğun kullandığı faktörün yararına olduğunu, korumacılığın ithal ikameci sektörün yoğun kullandığı faktörün lehine olduğunu savunmaktadır. Yani “serbest ticaret, ülkedeki herkesin yararına, korumacılık yine herkesin zararınadır” diye düşünen Ricardo’nun düşüncesine katılmamaktadırlar.

Bu teoreme göre, İthalat için rakip üreticileri koruyan korumacı önemler bir ülkenin refahını olumsuz etkilemektedir. Eğer ithalata rakip malların fiyatını gümrük

tarifleri ihraç malları fiyatına göre yükseltirse bu teoremin geçerliliği devam edecektir. Fakat Metzler paradoksu olarak adlandırılan gümrük tariflere ithalatçının önemi yüzünden ithal malların fiyatlarının düşmesine yol açarsa teorem geçerliliğini kaybedecektir (Metzler, 1949:1-49).

1.1.2.4 Rybczynski Teoremi

Faktör arzındaki değişimlerin üretim sonuçları analiz eden bu teorem, yine tam istihdam koşullarında iki mal ve faktörlü bir modeli ele almıştır (Yılmaz, 1992:157-158). Bu teoreme göre, faktörlerden birinin arzı artınca bu faktörü yoğun kullanan malda üretim artmaktadır. Arzı sabit kalan faktörü kullanan malın üretimi ise, sektörler arası faktör geçişi sebebiyle azalacaktır.

1950'lerin başından itibaren yapılan deneysel testler, faktör donatımı teorisine duyulan güveni sarsmıştır. Ayrıca bilginin toplumsal dönüşümlere ve özellikle üretim sürecine yansımaları sebebiyle dış ticaret teorileri önemli açılımlar yaşamıştır (Bayraktutan, 2003:179).

1.1.3 Yeni Dış Ticaret Teorileri

Önceki teorilerde fiyat rekabetine dayalı endüstriler arası ticaret anlatılırken, modern dış ticaret teorileri fiyat dışı faktörlerin de önemli olduğunu savunmaktadır. Nedir bu fiyat dışı faktörler? Kalite, yenilik, satış sonrası hizmetler gibi örnekler verilmektedir. Bu teorilere göre, fiyat dışı faktörlerinde aynı endüstri içi mallar gibi ihraç ve ithal edilmektedir. Modern dış ticaret teorileri savunucuları, ticaretin değişen yapısını incelemeye yönelik araştırmalar yapmışlardır.

Leontief günümüzde olduğu gibi 1950'lere doğru da tartışmasız sermaye zenginliği en fazla ülke olan ABD üzerine bir çalışma gerçekleştirdi. Bu çalışma sonucunda teorilerin öngördüğü aksine emek-yoğun malları ihraç, sermaye-yoğun malları ithal ettiğini fark etti. İşte bu nokta da emek ve sermaye dışında unsurların ve özellikle "bilginin" üretim ve dış ticaretteki rolünü vurgulayan yeni teorilerin kapısını aralamıştır. Leontief'e göre bilgi, belli malzeme ve insan gücü ile elde edilebilecek üretim değerinin yükselmesine yol açmaktadır (Bayraktutan, 2003: 180).

1.1.3.1 Nitelikli İşgücü Teorisi

Bu teori, Keesing ve Kenen'in çalışmalarıyla geliştirilmiştir. Nitelikli işgücü bol bulunan ülkelerin bu işgücünü gerektiren mallarda ve gerektirmeyen mallar yani niteliksiz emekle üretilen mallarda uzmanlaşılması gerektiğini belirtmektedir (Seyidoğlu, 2003: 81). Bu teori "neo-faktör donatımı" olarak adlandırılmaktadır. Çünkü bahsedilen nitelikli-emek yoğun mallar aynı zamanda sermaye yoğun da olmaktadır.

1.1.3.2 Teknoloji Açığı Teorisi

Posner (1961) geliştirdiği bu teori, teknoloji (yeni bir mal ya da üretim yöntemi) geliştiren ülkelerin bunun ilk ihracatçısı olacağını ileri sürmektedir. Yani piyasa da o mal üzerinde monopolcü konuma gelir. Zamanla da bu teknolojiyi edinen başka ülkelerin sahip olduğu avantajlar (işgücü, doğal kaynak vb.) nedeniyle maliyet ya da rekabette üstünlük elde etmeleriyle ihracatçı olan avantajı kaybederek ülke ithalatçı konumuna düşecektir.

1.1.3.3 Ürün Dönemleri Teorisi

Teknoloji açığı teorisinin Vernon'un katkılarıyla geliştirilmiş hali olarak karşımıza çıkan bu teori, ürün geliştirme ve yenileme sürecinin durduğu zamanlara doğru o ürünün üretiminin zamanla daha basitleşeceğini savunmaktadır.

Özellikle az gelişmiş ve yeni sanayileşen ülkelerde hızlı ihracat artışları gerçekleşmektedir. Vernon (1996) bunu açıklamaya çalışmaktadır. Bazı ürünlerin yaşama sürecinin üç aşamaya bölünebileceğini ileri sürmüştür:

- 1- Başlangıçta ürün, iç piyasa için üretilmiştir. Dolayısıyla sürekli geliştirilmektedir. Çünkü dış piyasalara satılsa dahi sürekli gözden geçirilip geliştirildiği için ürün icat edildiği ülkede üretilecek.
- 2- Bu aşamada ürün olgunlaştırılmaktadır. Böylece üretim artmakta ve dolayısıyla ihracat da artmaktadır. Fakat daha sonra ürünün bir kısmının dış piyasada daha ucuza imal edileceğini fark etmektedir.

- 3- Son aşamada ise, yenileme ve gözden geçirme süreci biter. Dışarıdaki üretim maliyetleri daha düşük ise, ürün yurt dışında üretilir ve icat eden ülkeye ihraç edilir. Yenilikçi ülkenin üretimi azalır. Tekstil ve teknolojik ürünler buna örnek olarak verilmektedir (Vernon, 1996:190:207).

Bu teori özellikle çok uluslu şirketlerin gerçekleştirdiği duruma uymaktadır. Ürün ya da teknoloji geliştirilip olgunlaşınca düşük maliyetli bir yerde kitlesel bir üretim gerçekleştirmektedirler. Bu aşamada gelişmiş başka bir ülke yerine yeni sanayileşen bir ülkede üretilerek ihraç edilir. İşte bu teori, Hong Kong, Singapur, Çin vb. ülkelerin artan ihracat performansını açıklamada çokça kullanılmıştır.

1.1.3.4 Tercihlerde Benzerlik Teorisi

Bu teori homojen olmayan sanayi ürünlerinin ticareti konu almaktadır. Söz konusu olan malların üretim maliyetlerinden çok ülkelerin zevk ve tercihleri talep koşulları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunu belirleyen temel etken de gelirdir. Firmalar iç piyasada yoğun talep gören malları üretirler ve bu mallar üzerinde uzmanlaştıkça benzer tercihlere ve görece gelirlere sahip olan ülkelerle ihracat yapmaya başlarlar. Aksi durumda ise yani görece olarak düşük gelire ve benzer tercihlere sahip diğer ülkelerle de ithalat yapılmaktadır. Bu sebeple bu ticaret özellikle benzer tercihlere ve gelir düzeyine sahip olan ülkeler arasında gerçekleşmektedir.

1.1.3.5 Ölçek Ekonomileri Teorisi

Bazı mallarda üretim arttıkça ortalama birim maliyetleri düşer. Bu durum ölçek ekonomileri ve azalan maliyet yapısıyla mümkün olmaktadır. İçsel ve dışsal ölçek ekonomileri olarak değerlendirilen ekonomilerde söz konusu olan içsel ekonomisi ise, kendi üretiminin artması(işgücünün uzmanlaşması, teknolojik ürünlerin kullanılması vb.) düşen ortalama birim maliyetlerinden ve ölçeğe göre artan getiriden yararlanmalarını sağlar. Dışsal ekonomilerde ise, endüstri de üretim hacmi artarsa(nitelikli emek ve girdiler vb.) bu durum gerçekleşmektedir.

Ülkenin hangi malda veya endüstri alanında uzmanlaşacağını belirleyen ölçek ekonomileri hipotezi sayesinde monopol güce sahip olabilirler (Seyidoğlu, 2003:107). Üretim maliyeti düşük olan malları üretilip ihraç ederek bunu gerçekleştirebilirler.

1.1.3.6 Monopolcü Rekabet Teorisi

Endüstri içi ya da gelişmiş ülkeler arasındaki ticaretin önemli bir bölümü farklılaştırılmış mallarla yapılmaktadır (Bayraktutan, 2003:182). Standart ticaret teorisinde konu olan mallar homojen kabul edilirken bu teoride durum farklıdır. Malları üretenler monopol nitelikli üreticiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni dış ticaret teorilerine göre monopolcü rekabet, ticareti artırma yönünde zorlayıcı bir neden olarak görülmektedir (Bayraktutan, 2003:182).

Bir örnek verilecek olursak, ticaretin olmadığı durumda monopol konumunda olan firma, kaliteyi ihmal ederek fiyatı keyfi artırma gücüne sahip olduğu için ticaret sayesinde hükümet müdahaleleriyle sınırlandırılabilir. Fakat bu yapılsa dahi rekabet yoğunlaşacak ve ürün geliştirme oranı ya da teknolojik gelişme hızlanacaktır.

Eğer uluslararası ticaret sadece birim üretim başına emek maliyetlerine dayansaydı, enflasyonist olmayan bir ekonomi politikası sayesinde rekabetçilik kuralları belirlenirdi. Fakat bu kurallar, nitelikli iş gücü, araştırma-geliştirme(ar-ge) gibi unsurlara bağlı olduğundan başka politikalarda zorunlu olmaktadır. İşte bu sebeple yeni teoriler, klasiklere benzememektedir. Ülkeler arası ticaret sadece ülkelerin farklılardan yarar elde etmesi değildir. Aynı zamanda teknolojinin bu sürece dâhil olmasıdır. Uluslararası uzmanlaşmayı belirleyen en önemli güçlerden biridir. Artık birçok endüstri de karşılaştırmalı üstünlüğün kaynağı ar-ge ve deneyim yoluyla elde edilen bilgidir (Bayraktutan, 2003: 184).

1.2 İTHALAT

Bir ülkedeki alıcıların başka ülkelerde üretilmiş mal ve hizmetleri satın alması ithalat olarak adlandırılmaktadır (Kaya ve Turguttopbaş, 2012: 10). Dışa alımda denmektedir. Bir ekonominin dış ticaret dengesini oluşturmakla birlikte ihracatın tam tersi anlamında kullanılmaktadır. Eğer bir ülkede üretilmeyen ya da

göreceli olarak daha yüksek maliyetle üretilen malların ithalat sayesinde daha düşük maliyetle satın alınmasıdır (Bayraktutan ve Bıdırdı, 2010: 352). Gerekli olan makine, teçhizat gibi yatırım mallarını ve hammaddelelerini ithalat ile karşılamak, özellikle gelişmekte olan ülkelerin zorunda olduğu bir durumdur (Serin, 1981: 35).

1.2.1 İthalatın Makroekonomideki Yeri Ve Önemi

Cari denge ödemeler dengesinin en temel alt dengesini oluşturmakla birlikte içerisinde yer alan dış ticaret dengesi, ihracat ve ithalat arasında farkı göstermektedir

Dış ticaret dengesinde,

- İhracat = İthalat ise dış ticaret dengede,
- İhracat > İthalat ise dış ticaret fazlası,
- İhracat < İthalat ise dış ticaret açığı bulunmaktadır.

Dış ticaret hacmi ise, bir ülkenin diğer ülkelerle yaptığı ticaret hacmini göstermektedir:

- Dış ticaret hacmi = ihracat + ithalat şeklinde gösterilmektedir.

İthalatı karşılama oranı, ihracattan gelen dövizlerin, ithalat için gerekli olan dövizlerin ne kadarını karşıladığını gösteren orana denir.

- İhracatın ithalatı karşılama oranı = İhracat / İthalat şeklinde gösterilmektedir.

Bir ekonomi dışa açıldığında;

$$S(Y) + T = I(r) + G + X - M \text{ şeklinde gösterilmektedir.}$$

$S(Y)$, gelirin bir fonksiyonu olmakla birlikte gönüllü tasarruflar şeklinde ifade edilirken; T vergilerin toplamı ve $I(r)$ faizin bir fonksiyonu olarak yatırım anlamını taşımaktadır.

İthalat fonksiyonel olarak gelirle ilişkilidir. Gelir artıkça artmaktadır. Bunu denklem üzerinde göstermek istersek:

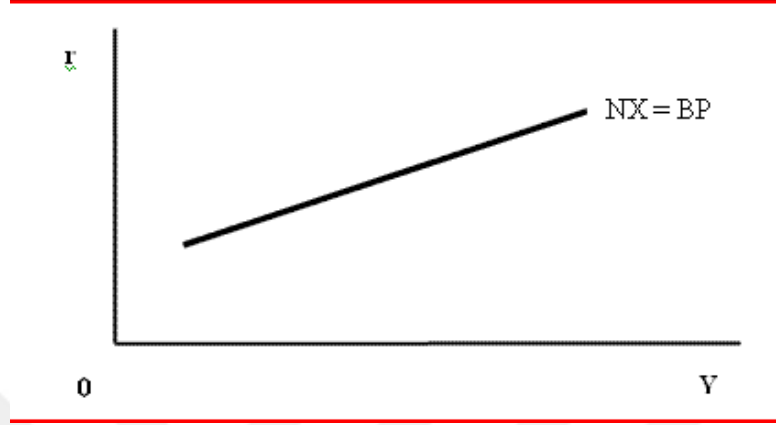
$$S(Y) + T + M(Y) = I(r) + G + X.$$

Artık günümüz dünyasında sermaye hareketleri büyük bir ölçüde serbesttir. Dolayısıyla ödemeler dengesini dışa açık küçük bir ekonomi için net ihracat kavramıyla tanımlayabiliriz. İhracat başka ülkeler için ithalat anlamı geldiğinden o

Ülkelerin gelir düzeyindeki gelişmelere bağlıdır. Fakat konu ithalata gelince, o ülkenin gelirine bağlıdır ve gelir artıkça ithalat artmaktadır.

$BP = (X-M)$ ya da kısaca $BP = NX$ olmaktadır.

şekil 1: Net İhracat Eğrisi

Kaynak: Mahfi Eğilmez (2013), Kendime Yazılar, Eş Anlı İ ve Dış Ekonomik Denge.

Yukarıdaki şekilde ihracat ve ithalat farkını gösteren net ihracat NX eğrisi yer almaktadır. Soldan sağa yükselen bir eğim içerisindedir. Yatay eksen de gelir yer alırken dikey eksen de faiz gösterilmektedir. Gelir artıkça ithalat artmakta ve ithalat artıkça net ihracat ya da cari denge açığı büyümektedir. Bu durumda da bunu finanse etmek için daha fazla yabancı kaynak çekilmekte ve sonucunda da faizler artmaktadır.

Fiyatlar açısından değerlendirecek olursak, eğer bir ülke ihracat yaptığı aynı miktar maldan bir sonraki sene daha fazla döviz elde etmiş ise o zaman ihraç mallarının fiyatı artmış demektir. Aynı durumu ithalat için de dşnrsek, miktar değişmediği takdirde bir sonraki sene daha fazla döviz ödenirse o zaman ithal mallarının fiyatlarının artmış olduğu anlaşılmaktadır.

İthalat hukuki ya da özel kişilerce devlet ya da kamu kuruluşları aracılığıyla yapılmaktadır. Bu kapsamda da ithalatın birçok çeşidi bulunmaktadır. Bir sonraki bölümde bu çeşitler anlatılmaktadır.

1.2.2 İthalatın Türleri

İthalatın türleri genel olarak yedi ayrı başlık altında incelenmektedir. İlki akreditifli ithalat, malın teslim edilmesinden önce alıcının, bir banka aracılığı ile malın sevk belgesinin teslimi karşılığında bulunduğu yerdeki banka üzerinden ödenmesi amacıyla kredi açtırarak gerçekleşen ithalattır. Mal karşılığı ithalat ise gümrük işleminden sonra malın bedelinin ödenerek belgenin çekilmesi sonucu gerçekleşmektedir. Bir diğeri ise bedelsiz ithalattır. Vergiden muaf olarak ülkeye giren malların alınması şeklinde tanımlanmaktadır (T.C Milli Eğitim Bakanlığı, 2011: 11).

Bir diğeri ithalat türü ise belge karşılığı olandır. İthalat yapılan ülkeden malın yola çıkarılmış olduğunu gösteren belgenin malın gelmiş olma şartı aranmadan bedelinin bankaya ödenerek yapılması şeklinde tanımlanmaktadır. Başka bir ithalat türü ise kredili yani vadeli ithalat olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle bedeli daha sonra ödenecektir. Geçici kabullü ithalat alınan malın ihraç edilme koşuluyla yapılırken, ankonsinyasyon ithalat ise satış yapıldıktan sonra vade sonunda o mal bedelinin verilmesi şeklindedir (Kaya ve Turguttopbaş, 2012: 10).

1.3 İTHALAT TALEBİ VE ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Çalışmanın bu kısmında birincil faktörler ve ikincil faktörler olarak ithalat talebini belirleyen faktörlerden bahsedilmektedir. Birincil faktörler olarak milli gelir, nispi fiyatlar, döviz kuru, dış borç stoku, uluslararası rezervler, yabancı döviz girişleri yer almaktadır. İkincil faktörler olarak ise, dış ticaret politikaları, araştırma geliştirme(ar-ge), tüketim tercihleri ve diğeri faktörler açığa çıkmaktadır.

1.3.1 Birincil Faktörler

Bu bölümde ithalat talebini en çok etkileyen faktörlerden bahsedilecektir. Yücel'in 2006'da yazdığı makaleden yararlanılarak yapılan bu ayırmada ilk önce birincil faktörler daha sonra ise ikincil faktör ve diğeri faktörlerden bahsedilmektedir.

1.3.1.1 Milli Gelir

Genel bir tanım yapacak olursak, bir ülke içinde 1 yılda üretilen tüm mal ve hizmetlerin parasal değerlerinin toplamına denmektedir. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla ise daha çok kullanılmakta olup cari fiyatlardan cinsinden parasal değerlerin toplamı olarak geçmektedir. Eğer bu kaleme sahip olunan üretim faktörlerinin yabancıların yurt dışı gelirlerinden yurt içinde elde edile gelirleri çıkarıldıktan sonra net faktör gelirlerini de eklersek gayri safi milli hasılayı buluruz. Eğer bu değerleri bir baz yılını dikkate alarak tekrar hesaplarsak da reel büyüklüklerini buluruz.

Milli gelir 3 farklı yöntemle hesaplanır.

- Harcama yöntemi
- Üretim veya katma değer yöntemi
- Gelir yöntemi.

Belirli bir dönemde üretilen malların o yıl içerisinde alınmasına adına yapılan harcamaların toplanmasına harcamalar yöntemi ile milli gelir hesaplaması denmektedir.

$$GSYİH = C + I + G + (X - M)$$

Mal ve hizmetlere yapılan harcama tüketim(C) olarak gösterilmektedir. Tüketilen yaptığı harcamalardır. Özel yatırımlar için yapılan harcamalar yatırım(I) olarak gösterilirken, hükümetin satın alımları yani kamu harcamaları (G) olarak adlandırılmaktadır. Bir ülkenin diğer ülkelere sattığı malları ifade eden ihracat (X) kaleminin, bir ülkenin diğer ülkelerden aldığı malları ifade eden ithalat(M) kaleminden çıkarılmasıyla da net ihracat (X-M) ortaya çıkmaktadır.

Üretim veya katma değer yönteminde ise, bir ülkenin farklı sektörlerde üretilen mal ve hizmetlerin parasal değer karşılıklarının toplanması kullanılır. Bir başka ifadeyle de üretim sürecinin her aşamasında yaratılan katma değerlerin toplanması yöntemi de denilmektedir.

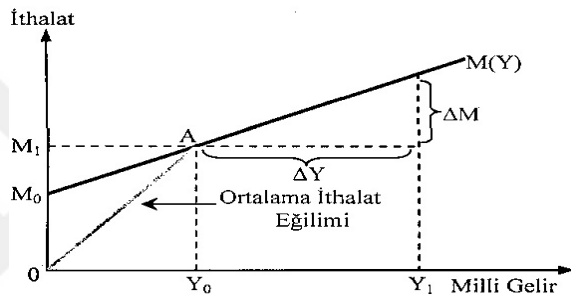
Gelir yöntemi, bir ekonomide elde edilen üretim faktörleri gelirlerinin toplanması yoluyla ifade edilen bir değer olarak kullanılır.

$$GSYİH: \text{Ücret} + \text{faiz} + \text{Rant} + \text{Kar} + \text{Amortisman} + \text{Dolaylı Vergiler}$$

Toplam harcama yaklaşımından farklı olarak nihai malların hangi amaçlarla kullanıldığı değil, üretim sürecine katılan üretim faktörlerinin üretimden aldıkları pay dikkate alınır.

Milli gelirin üretiminin gerçekleştirilebilmesi için yatırım, ara ya da hammadde mallarının yurt dışından ithal edilmesi gerekmektedir. Bunun dışında ise tüketiminin bir bölümü de yabancı mallara yönelik olarak açığa çıkmaktadır. Böylece hem tüketim hem de üretim yönünden ithalat ve milli gelir arasında bir ilişki olduğu görülmektedir. Keynesyen teoriye göre diğer koşullar sabitken ithalat ile milli gelir arasında pozitif yönlü ilişkiye ithalat fonksiyonu denmektedir.

Şekil 2: İthalat Fonksiyonu

İthalat Fonksiyonu

Kaynak: Seyidoğlu, 2003: 251

Grafiğe göre milli gelir sabitken, ithalat fonksiyonu pozitif değerde yer almaktadır. Bu da bize, milli gelirin arttıkça ithalatında artacağını veya tam tersi milli gelir azaldıkça ithalatın azalacağını göstermektedir. Bu iki kavram arasındaki bağ ise üç ayrı şekilde ifade edilmektedir: ortalama ithalat eğilimi, ithalatın gelir esnekliği ve marjinal ithalat eğilimi.

Ortalama ithalat eğilimi (Average propensity to import= APM) , ithalatın milli gelire oranlanmasıyla bulunur. Başka bir ifade ile, toplam milli gelirin ne oranda ithalata gittiğini gösterir.

$$M = M_0 + m(Y) \text{ ithalat fonksiyonu}$$

$$APM = M / Y \text{ şeklinde gösterilebilir.}$$

Eğer A gibi bir noktadan ortalama ithalat eğilimini bulmak istiyorsak, ilk önce M ve Y değerlerini bulmak gerekmektedir. Bunun için de o eksenlere birer doğru çizilmektedir. Ardından bu değerleri birbirine oranlarsak ortaya APM değeri çıkacaktır. Bu değer, ithalatın milli gelire oranı ile paralel olarak azalıp artmaktadır. Bu sebeple teorik olarak, yüksek gelirli diğer bir ifadeyle gelişmiş ülkelerin ithalata

daha az bağımlı olduğu görüşü vardır. Bu sebeple bu ülkelerin gelişmekte olan ya da az gelişmiş, başka bir ifade ile düşük gelirli olan ülkelere oranla ortalama ithalat eğilimi düşüktür.

Marjinal ithalat eğilimine (marginal propensity to import= MPM) gelecek olursak, milli gelirdeki bir birimlik bir artışın ithalat ne kadarlık bir artış yaratacağını ifade eder. MPM'nin fonksiyonel ifadesi ise (Dunn ve Mutti, 2004:411):

$$M = M_0 + m (Y) \text{ ithalat fonksiyonu ise,}$$

$$m = \Delta M / \Delta Y \text{ şeklindedir.}$$

m , marjinal ithalat eğilimi göstermektedir. ΔM ithalatla olan değişmeyi ve ΔY ise gelirden gerçekleşen değişmeyi ifade etmektedir. Şekildeki fonksiyonun eğimi bu değere eşittir. Eğer bir ülkenin marjinal ithalat geliri yüksekse artan gelirin büyük kısmı ithalat için harcanmaktadır. Tüketim alışkanlıkları daha çok ithal ürün alma eğilimindedir. Satın alma gücü artan tüketiciler, lüks ihtiyaçlara yönelirler. Bu da milli gelirin ithalatı artırdığının bir diğer örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuncusu ise, ithalatın gelir esnekliği kavramı (income elasticity of import). Gelirde meydana gelen %1'lik değişimin ithalatla % kaç'lık bir değişim olduğunu göstermektedir.

$$e = \frac{\Delta M / M}{\Delta Y / Y} = \frac{\Delta M / \Delta Y}{M / Y} = \frac{MPM}{APM}$$

şeklinde ifade edilmektedir.

e , ithalatın gelir esnekliğini göstermektedir. Bu da ithalattaki %'lik değişimin gelirdeki %'lik bölünmesinden çıkan değere eşittir. Eğer ithalattaki artış oranı gelirdekinden büyük ise esneklik 1'den büyük olacaktır. Bu da bize, ithalata olan bağımlılığın yüksekliğini gösterecektir. Bir örnek verecek olursak, milli gelir %10 arttığında ithalat %20 artıyorsa $e > 1$ olur ve bu ülkede milli gelirin artıkça ithalata olan bağımlılığının arttığını gösterir. Eğer tam tersi bir durum var ise yani $e < 1$ ise, ithalata bağımlılığın az olduğunu söyleyebiliriz. Eğer durum eşitse yani $e = 1$ ise milli gelirin ithalat üzerinde herhangi bir değişiklik yaratmadığını ifade edebiliriz.

İthalatın gelir esnekliği önemli bir göstergedir. Yapılan hesaplamalarda ülkenin ithalata bağımlılığını ortaya çıkarmakla birlikte politika üretme konusunda bir çıkış yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca gelir esnekliği, karşılıklı ticaret yapan iki ülke açısından da büyük önem taşımaktadır.

1.3.1.2 Nispi Fiyatlar

Nispi fiyatlar, alınıp satılan mal ve hizmet fiyatları arasındaki ilişkiyi yansıtan, arz ve talebin oluşumunu ve iki veya daha fazla mal arasındaki fiyat oranını gösterir. Bu kavram, İngiliz iktisatçı D. Ricardo kökenli olmakta olup, uluslararası ticarete kullanımı oldukça yaygındır.

Ticarete konu olan bir malın fiyatını belirleyen bir takım etkenleri üretim ve taşıma maliyetleri olarak iki temel kategoride ele alabiliriz (Brauer, 2003:1). Bir ülkede bol olan üretim faktörü diğerinde kıt olabilir. Bu durumda üretim maliyetlerine ve sonucunda fiyatlara yansımaktadır. Tam da bu sebeple benzer malların fiyatları ülkeden ülkeye çeşitli farklılıklar göstermektedir. Çünkü eğer bir ülke bol ve ucuz üretim faktörüne sahip ise diğer ülkelere göre fiyatlarının daha düşük olacağı ülkede beklenmektedir (Yücel, 2006: 50). Diğer bir nokta olan taşıma maliyetleri de ülkeden ülkeye veya coğrafi uzaklıklara göre farklılık göstermektedir. Dolayısıyla fiyatları etkilemektedir.

Uluslararası araştırmalarda döviz kuru kullanımının sakıncaları çok kez dile getirilmektedir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere bazen devletin müdahale etmesi, serbest ve resmi piyasa koşullarından farklılıklar oluşturması gibi sebeplerden dolayı döviz kuru güvenilirliğini yitirmiştir.

Uluslararası ticaret işlemlerinde nispi fiyatlar, ihracat ve ithalat talep esneklikleri üzerinde oldukça önemli etkilere sahiptir (Brauer, 2003:12). Bu noktada; faktör fiyatları oranı, bilgi maliyetleri ya da teknolojiye gelişmeler ise fiyatlardaki değişimlerin kaynakları olarak açıklanmaktadır (Douglass, 1990:84). Eğer ithalat talebi tahmin ediyorsak çıkan nispi fiyat esnekliği 1'den küçük ise fiyatın ithalatı çok da etkilemediğini söyleyebiliriz. Eğer 1'den büyük çıkarsa ise, ithalat ve fiyat arasındaki ilişkinin esnek olduğundan bahsedebiliriz. Bire eşit ise de birim esneklik söz konusu olmaktadır.

Nispi fiyatlar ve gelir konusu anlatıldıktan sonra bu kavramların ithalat üzerindeki etkisini incelemek gerekmektedir. Dolayısıyla ilk önce talep kavramını anlatılmaktadır. Daha sonra ithalat açısından yorumu incelenmektedir.

Herhangi bir A malının talebini etkileyen faktörler A malının fiyatını (F_a); diğer malların fiyatına (F_d); halkın gelir seviyesine (G); tüketicilerin gelir seviyesine bağlıdır (Pekin, 1993:46). Bu sebeple şöyle denebilir ki, her mal ve hizmet için

tüketicilerin belirli bir fiyattan talep ettikleri miktar farklılaşabilir. Bu durumda eğer fiyat değişirse talep edilen miktardaki her mal ve hizmet de farklılaşmaktadır. İşte tüketicilerin gösterdikleri satın alınan miktarın değişmesi gibi durumlar kısaca talep esnekliği de denilen fiyat esnekliği ile ölçülmektedir.

$$e_p = \text{talep edilen miktardaki \% değişme} / \text{fiyattaki \% değişme}$$

şeklinde gösterilmektedir.

Talebin gelir esnekliği ise, diğer faktörler sabitken tüketicinin gelirindeki değişme durumunda, herhangi bir mal veya hizmetten talep edilen miktardaki yüzde değişmenin gelirdeki yüzde değişmeye oranıdır.

$$e_r = X \text{ malının talebindeki \% değişme} / \text{tüketicinin gelirindeki \% değişme}$$

Şeklinde gösterilmektedir.

İthalat için bunu incelersek,

$$\text{İthalat fiyat esnekliği} = \Delta M / M / \Delta P / P$$

Şeklinde gösterilmektedir. ΔM ithalattaki değişmeyi gösterirken, M başlangıç ithalatı ve ΔP fiyattaki değişme iken P başlangıç fiyatını göstermektedir. İthalatın gelir esnekliği gösterimi ise milli gelir konusunda verilmiştir.

Fiyat ve gelir esnekliği tanımlarını verdikten sonra temel teorik ilişkidten bahsetmek gerekmektedir. Fiyat ve gelir etkisi tam olmayan ikame modeli ile incelenmektedir. Bu malların iki önemli özelliği vardır. Eğer yurtiçi ve yabancı mallar arasında mükemmel ikame varsa o zaman: 1) yurtiçi ve yabancı mallardan herhangi biri sabit maliyetin altında üretilirse, bu durumda bu mallardan daha az maliyetle üretilen tüm piyasa hâkim olur; 2) her bir ülke ticari malların ya ithalatçısı ya da ihracatçısıdır, her ikisi değil (Goldstein ve Khan, 1985:1045).

Geleneksel uzun dönem ithalat fonksiyonu ise aşığıdaki gibidir:

$$\text{İthalat talep fonksiyonu: } MV = f[(PM/PD), YD]$$

$$(-) \quad (+)$$

MV ithalat hacmini göstermekle birlikte, (PM/PD) nispi ithalat fiyatını, aynı para birimiyle ifade edilen ithalat fiyatının yurtiçi fiyata oranını vermektedir. Bu orana “ithalat rekabet fiyatı” da denmektedir. YD ise, reel yurtiçi gelir düzeyini göstermektedir. Beklenen işaretler parantez içinde verilmiştir (Utkulu, 1994:193). Bu çalışmada da çıkan bulguların beklenen işaretleri taşıyıp taşımadığı görülecek ve

ithalat cephesinde bulunan fiyat ve gelir esnekliklerinin hem iktisadi hem istatistiki anlamı tartışılacaktır.

1.3.1.3 Döviz Kuru

Reel döviz kurları dış ticareti etkileyen etmenlerden biridir. Hem dış ticaret dengesi iyileştirilmek isteniyor hem de düşük kur politikası izleniyorsa ilerleyen dönemlerde ithalat fiyatlarını düşürecek ve bu durum ithalat üzerinde olumlu bir etki yaratacaktır. İhracat kanalında ise fiyatlar düşeceğinden olumsuz bir etki yaratacaktır.

Herhangi bir dönem aşırı değerlenmiş kur politikası izleniyorsa, ithalat fiyatlarının artması(yabancı para cinsinden) ithalat nezdinde olumlu etkilerin aleyhine bir durumu beraberinde getirecektir. Eğer ihracat fiyatları artıyorsa da ihracatın lehine bir durum açığa çıkacaktır. Bu durumda, ithalat açısından sağlanan fiyat avantajı kaybedilirken, ihracat açısından kaybedilen fiyat avantajı tekrar kazanılmaktadır (Zengin, 2000: 29).

Dış ticaret fiyatları (dolarla ifade edilen) ve reel kur değişimleri arasında anlamlı ilişkiler olduğunu düşünürsek, bu iki olgu faydasına değiştirilen fiyat avantajının bir parçası ya da hepsinin dış piyasalar tarafından emildiği anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla dış ticarete karlılığı sağlamaya çalışan reel kur değişimleri bu durumda etkisizdir (Zengin, 2000: 29).

Bu anlatılanlardan da anlaşılacağı gibi döviz kuru dış ticaret açısından yadsınamayacak kadar önemli bir rol oynar ve belirleyicilerindendir.

1.3.1.4 Dış Borç Stoku

Dış borçlanma bir kamu finansman aracı olmakla birlikte bir ülkenin sermaye eksikliğini gidermek istediği ve yurt içi tasarrufların yetersiz kaldığı durumlarda karşımıza çıkmaktadır (Çöğürçü ve Çoban, 2011: 134). Dış borç alındığı zaman ülkeye kaynak aktarılmakta ve bu da milli geliri artırmaktadır. Bu borç ödenirken de yurt içi gelirler azalmaktadır. Dolayısıyla dış borç kavramı artık önemli bir kamu geliri olarak sayılmaktadır.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler ekonomik büyümelerini artırmak için gerekli yatırımlarını ithalat ile karşılamaktadırlar. Fakat döviz sıkışıklığı ile ithalatlarını karşılayacak olan ihracat gelirleri ise oldukça düşük olduğu için bir döviz sıkışıklığı ile karşı karşıya kalırlar. Bu durumda ise dış borçlanmaya olan ihtiyaçları artmaktadır (Çöğür ve Çoban, 2011: 134). Bu yüzden dış borçlanmaya gidilmesinin nedenleri arasında; hammadde, yatırım ve ara malları ithalatı için gerekli olan döviz ihtiyacını karşılaması konusu geçmektedir.

Konunun daha iyi anlaşılması açısından Borçla Büyüme (Growth-Cum-Debt) Modeli'nden bahsetmek gerekmektedir. Bu model borcun sürdürülebilirliğine odaklanmaktadır. Burada en önemli şart, borcu geri ödeme yeteneğidir. Bu modelde, borç ödeme kapasitesi araştırılmaktadır. Bu modelin tezine göre, bir ülkenin borç kapasitesinin sürdürülebilirliği için alınan ek dış borçlar aldığı zaman içerisinde bunun istenilen ekonomik düzeyde etki yapmasıdır. Bunun sağlanması için de borç geri ödeme kapasiteleri ülkeler bazında sürdürülebilir olmalıdır (Hjertholm, 1999: 7).

Ülkeye giren yabancı kaynaklar sermaye malları ithalatındaki artış sebebiyle cari açığı finanse etmelidir. Böyle bir durumla birlikte ülkedeki yatırım hızı da artarsa ülke ekonomisi daha fazla büyüyecektir (Bilginioğlu ve Aysu, 2008:7). Bu model ışığında dış borç stokunun özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından önemini ve ithalat kanallı büyüyen bir ülke için bir ekonometrik bir tahmin yapılacaksa göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir kavramdır.

1.3.1.5 Yabancı Döviz Girişleri

1990'lı yıllarda küreselleşme hareketleriyle birlikte, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler finansal piyasalarını serbestleştirmek amacıyla uluslararası piyasalarla bir bütünleşme sürecine girmeyi çabalamışlardır (Erden ve Çağatay, 2011: 50). Bu süreçte de Türkiye sermaye hesabında serbestleşme yoluna gitmiştir. Böylece yabancı sermaye ülkeye rahatça girip çıkmaya başlamıştı.

Bir ülkeye döviz girişleri dört farklı şekilde gerçekleşmektedir:

- İhracat yoluyla elde edilen dövizler
- Cari transfer yoluyla gelen dövizler

- Yabancıların doğrudan yatırım gerçekleştirmek amacıyla getirdiği dövizler
- Yabancıların finansal yatırım (plasman) yapmak için getirdiği dövizler

Yukarıda sayılan şekillerde ülkeye döviz girişleri gerçekleşmektedir. Bu çalışmada, ihracat yoluyla elde edilen döviz kullanılmıştır. Çünkü hem ithalat fonksiyonunda ihracattan elde edilen döviz girişlerini görebilmek hem de tahmin sonucuna göre ihracat ve ithalat arasındaki döviz ilişkisini anlamak amacıyla yapılmıştır. İhracattan elde edilen döviz gelirleri dış ticaret dengesi içerisinde yer almaktadır. İhracata bağlılığı da gösteren bir göstergedir. Bu noktada döviz girişini kurun istikrarı, faiz düzeyi ve ülkenin istikrar durumu da etkilemektedir. Eğer kur istikrarlı, faiz düzeyi Dünya faizlerinin üzerinde ve ekonomideki riskler düşükse o ülkeye ihtiyacının da ötesinde döviz girişi gerçekleşir.

Yabancı döviz girişinin ülkenin dış ticareti etkilediği çok açıktır. Bu sebeple ithalat fonksiyonunu tahminlerken bu değişkenin de etkileyici bir unsur olduğu için kullanılması doğru olacaktır. Ayrıca yabancı döviz girişleri olarak ihracattan elde edilen dövizler kullanıldığı için aynı zamanda ihracat ve ithalat arasındaki bağ hakkında da çeşitli yorumlar yapılmaktadır.

1.3.1.6 Uluslararası Net Rezervler

Uluslararası rezervler gelişmiş ya da gelişmekte olan her ülke için uluslararası para sisteminin ve likiditenin önemli bir parçasıdır. Uluslararası sistem içinde uzun zamandan beri önemli bir yere sahip olan ülke rezervleri, bir zamanlar sadece uluslararası standartta altınken, günümüzde döviz cinsi kıymetli kâğıtlar da uluslararası rezerv olarak nitelendirilmektedir (Yaman, 2003:4). Bu konuyla alakalı birçok tanımlama da yapılmıştır. Ama günümüzde en çok tercih edilen Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından yapılandır. Buna göre, uluslararası rezervler para otoriteleri tarafından kontrol edilebilen ve kullanıma hazır varlıklardır. Hem ödemeler dengesi açıklarını finanse etmek için hem de dolaylı olarak bazı dengesizlikleri gidermek için kullanılırlar. Döviz piyasalarında döviz kurunu etkilemek ve/veya başka amaçlarla da başvurulmuş varlıklardır (IMF, 1993:424).

Uluslararası döviz rezervleri, döviz kuru rejimi, para politikalarını sürdürme, ülkelerin karşılaşabileceği finansal krizlerin önlenmesinde ve makroekonomik politika hedeflerine ulaşma da önemli bir gücü sağlayabilmektedir (Erkılıç, 2006: 14). İşte bu noktada yeterlilik meselesi hakkında da çeşitli ölçütler geliştirmişlerdir. IMF bu konuda, ülkenin rezervlerinin asgari üç aylık ithalat tutarını karşılaması gerektiğini söylemektedir (Erkılıç, 2006: 15). Literatürde yer alan ithalat ile ilgili yapılmış çalışmalara bakıldığında ise ithalat yeterliliği konusunda, rezervlerin dört ile altı aylık ithalat tutarını karşılaması gerektiği üzerine bir fikir birliği söz konusudur (TCMB, 2005:5).

Tablo 1: 1995-2016 Yılları Arası İthalat ve Uluslararası Rezerv Miktarı

Tarih	Rezervler	İthalat	Tarih	Rezervler	İthalat
1990	6.069,70	22.302.125,59	2003	33.639,00	69.339.692,06
1991	5.106,20	21.047.013,87	2004	36.006,00	97.539.765,97
1992	6.386,00	22.871.055,11	2005	50.518,00	116.774.150,91
1993	6.277,20	29.428.369,53	2006	60.845,00	139.576.174,15
1994	7.065,40	23.270.019,03	2007	71.263,00	170.062.714,50
1995	12.383,70	35.709.010,77	2008	70.075,00	201.963.574,11
1996	16.490,90	43.626.642,50	2009	69.631,00	140.928.421,21
1997	18.698,20	48.558.720,67	2010	80.696,00	185.544.331,85
1998	19.815,00	45.921.391,90	2011	78.330,00	240.841.676,27
1999	23.177,00	40.671.272,03	2012	100.320,00	236.545.140,91
2000	19.635,00	54.502.820,50	2013	112.002,00	251.661.250,11
2001	18.741,00	41.399.082,95	2014	106.314,00	242.177.117,07
2002	26.725,00	51.553.797,33	2015	95.703,00	207.234.358,62
			2016	92.050,00	198.618.235,05

Kaynak: TÜİK

Tablo 1'deki veriler TÜİK'ten alınmış olup ithalat ve uluslararası rezervler ABD doları cinsindendir. 01 Ocak 1996 tarihinde imzalanan Gümrük Anlaşması'nın da etkisiyle 96 yılından sonra ithalatta sürekli bir artış görmekteyiz. Buna paralel olarak ise uluslararası rezervler de artış söz konusudur. Bu paralellik ithalat ve uluslararası rezervler arasındaki bağı da açıkça ortaya koymaktadır.

Her zaman uluslararası rezervler gerekli bir kaynak olarak ele alınmıştır. Bu talebin içerisinde çeşitli sebepler saklıdır. Bunlar, yerel paranın karşılığı, döviz piyasalarına müdahale, ödemeler dengesi bozukluklarının giderilmesi, dış borç

ödemeleri gibi sayılabilmektedir (Yaman, 2003: 34). Başka bir açıdan bakacak olursak bir ülkenin rezerv seviyesi prestijini de yansıtmaktadır (Yaman, 2003:34).

Anlatılanlar doğrultusunda bir ülkenin ithalat talep fonksiyonunu tahmin ederken uluslararası rezervler es geçilmemesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple bir değişken olarak modele eklenmiştir. Fakat uluslararası net rezervler değişkeni model içerisinde çoklu doğrusal bağlantı problemi yaratmıştır. Bu problem ise, bağımsız değişkenler arasında güçlü ilişkilerin olması olarak tanımlanmaktadır ve regresyon analizinde tercih edilmeyen bir durumdur (Orhunbilge, 2000: 240-251). Bu durum uluslararası net rezervler değişkeninin modele girmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında diğer değişkenlerin t testi anlamlılık seviyelerini düşürmüştür ve yüksek R^2 değerleri vermiştir. Bu sebeple değişken kapsamlı modelden çıkarılmıştır.

1.3.2 İkincil Faktörler

Bu bölümde yukarıda bahsi geçen üç faktörden dış ticareti ve dolayısıyla ithalatı daha az etkileyen faktörlerden bahsedilmektedir.

1.3.2.1 Dış Ticaret Politikaları

Geçmiş dönemlerde de fark ettiğimiz gibi ticaret üzerinden yapılan herhangi bir politika değişikliği farklı boyutlarda ihracat ve ithalatı etkilemektedir. Bunların en başında ekonomik bütünleşme sayılabilir. Bu amaçla Türkiye dışa açık bir ekonomi politikasına geçtikten sonra çeşitli politikalar uyguladı. İthalatı düşürmek amacıyla konulan miktar kısıtları, kambiyo kısıtları, gümrük tarifeleri, vergiler gibi birçok araç, istenilen politikayı oluşturmada yardımcı oldu. Hatta ithalat rejim kararları da bu politikalara örnek olarak verilebilir.

Örneğin, 63 yılında yapılan planlı çalışmada ithalatı kısıtlamaya yönelik bir takım kararlar alınmıştı. Yerli üreticilere yüksek gümrük vergileri koyularak ithalatı azaltmaya yönelik bir çabaya girilmişti. Hatta öyle ki 1963 yılında, 687 bin ABD doları olan ithalat 1964 yılında 537 bin ABD dolarına indi. Görülen o ki politika istenilen kadar olmasa da işe yaramıştı. Fakat tabii ki sorunlar sadece ithalat ile

alakalı olmadığı için 70'li yıllara gelindiğinde tablo yine kötüleşmişti. Özetle, ticarete yapılan herhangi bir politika değişikliği ithalatı etkilemektedir.

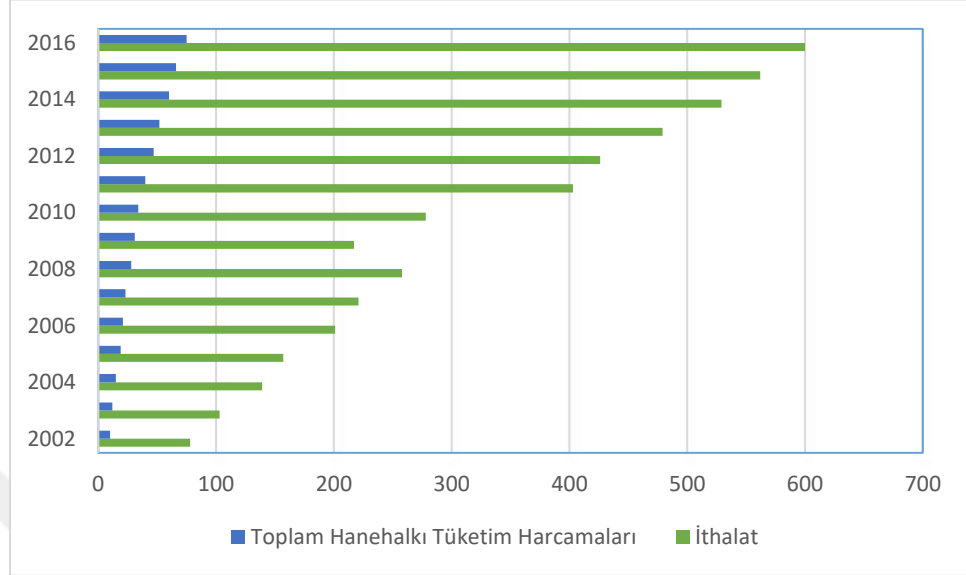
1.3.2.2 Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge)

Gelişmekte olan ülkeler sanayisinin bir kısmını sanayileşmiş ülkelere ithal etmektedirler. Bu sebeple Ar-Ge, ülkeye ithalat yoluyla gelen teknolojinin sindirilmesi ve geliştirilmesi konusunda özel çalışmalar yürütmektedir. Ar-Ge sürecindeki başarılar ya da başarısızlıklar ithal edilen teknolojinin kullanılacağı sektörün dış ticaret performansını dolayısıyla ülkenin performansını etkilemektedir.

1.3.2.3 Tüketim Tercihleri

Tüketim günümüzde artık bir kültür olarak karşımıza çıkmaktadır. Günlük hayatımızın çok büyük bölümünü karşılayan tüketim artık her an varlığını hissettirmektedir. Ayrıca yaşam tarzlarının da bir belirleyicisi konumundadır. Özellikle günümüzde tüketim adeta bir çılgınlığa dönmüştür. Özellikle Türkiye gibi ülkelerde lüks tüketim kavramı da oldukça önem taşımaktadır. Peki, bu lüks mallar nereden karşılanıyor? Yerli üretimin yetersiz olduğu Türkiye gibi ülkelerde ithalat yoluyla bu ihtiyaç giderilmektedir. Bu da tüketim kanalında ithalatın önemini bize göstermektedir.

Şekil 3: İthalat ve Toplam Hane Halkı Tüketim Harcamaları miktarı (milyon TL)

Kaynak: TÜİK

Tüketim harcamaları ve ithalatın Türk lirası cinsinden değerleri yukarıdaki grafiğe aktarılmıştır. Her ikisi içinde çubuk grafiğine bakacak olursak, 2002 yılından 2016 yılına kadar paralel bir artış olduğunu görmekteyiz. 2015 yılında, 562 milyon Türk lirası civarında olan ithalat, 2016 yılında 600 milyon liraya çıkmıştır. Dolayısıyla bu yıllar arası yaklaşık %6 oranında bir artış yaşanmıştır. Aynı analizi tüketim harcamalarına göre yapacak olursak, 2015 yılında bu rakam 66 milyon iken 2016 yılında 75 milyona çıkmaktadır. Bu örnekte ise %13 oranında bir artış yaşanmıştır. Aynı örneği 2013-2014 yılları için yapacak olursak, ithalat miktarında %10, tüketim harcamaları için ise %15 oranında bir artış söz konusudur. Yapılan bu basit analize göre, 2015-2016 yılları arasında ithalatta %4, tüketim harcamalarında ise %2 oranında bir düşüş gerçekleşmiştir. Bu durumda her iki kalemden de aynı yıllar arasında azalma yaşandığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla hem miktar hem de yüzdesel olarak aynı yönlü bir seyir izlemektedirler.

Özetle, ithalatın tüketim tercihleri, tüketicilerin zevk ve alışkanlıklarıyla bağlı söz konusudur. Özellikle, Türkiye gibi lüks tüketim yapan ülkelerde önemli boyutlarda ithalat yapılmaktadır. Aksine tüketim tercihi tam tersi olan daha gelenekçi ülkeler de ise ithalat daha az yapılmaktadır.

1.3.2.4 Diğer Faktörler

Tüm bunların dışında coğrafi konum, siyasi faktörler gibi durumlarda ithalat ve dolayısıyla dış ticareti etkilemektedir. Fakat etkileme yüzdeleri oldukça düşük olmakla birlikte yukarı yazılan faktörler kadar önem seviyesine sahip değildir.

1.4 DEĞERLENDİRME

Çalışmanın teorik kısmı bu bölümde verilmektedir. Bu bölümde ilk olarak dış ticaret teorileri anlatılmaktadır. Klasik Dış Ticaret teorileri, Mutlak Üstünlükler ve Mukayeseli Üstünlükler olarak ikiye ayrılmaktadır. İki teoride analizleri emek unsuru üzerine yapmışlardır. Emek dışında sermaye ve doğal kaynak unsurlarının varlığını kabul etmişlerdir. Fakat doğal kaynağın tanrının bir lütfu, sermayenin ise birikmiş emek olduğunu savunmaktadırlar.

Daha sonra Neoklasik Dış Ticaret Teorileri anlatılmaktadır. Burada ise, Faktör Donatımı-Heckscher-Ohlin Teorisi ve buradan üretilen teoriler açıklanmaktadır. Ortak noktaları ise, emek dışındaki faktörleri dikkate almalarıdır. Emek maliyeti yerine fırsat maliyeti kavramını kullanmışlardır. Sermaye faktörünü ise en önemli açıklayıcı unsur olarak görmüşlerdir.

Neoklasik ve Klasik Dış Ticaret Teorilerindeki eksikleri gidermek amacıyla da Yeni Dış Ticaret Teorileri ortaya çıkmıştır. Burada ise fiyat dışı faktörler ele alınmaktadır. Kalite, yenilik, satış sonrası hizmet gibi. Özellikle bilginin üretim ve dış ticaret içerisinde rolünü vurgulamaktadırlar. Nitelikli işgücü, teknoloji açığı, ürün dönemleri, tercihlerde benzerlik, ölçek ekonomileri ve monopolcü rekabet gibi yeni nesil teoriler anlatılmaktadır. Tüm bu teoriler sayesinde teknoloji dış ticarete dâhil olmuştur. Dış ticaret teorilerinin bu çalışmada yer verilmesinin sebebi ise, ithalatı belirleyen faktörleri daha iyi analiz edebilmek içindir.

Teorilerden sonra ithalat kavramı anlatılmaktadır. Makroekonomideki yeri ve türlerinden bahsedilmektedir. İthalat talebini etkileyen faktörler çalışma içerisinde 3'e ayrılmaktadır. İthalatı etkileme derecesine göre sırasıyla; birincil, ikincil ve diğer faktörler olarak bahsedilmektedir. Birincil faktörler olarak; klasik olan milli gelir ve nispi fiyat değişkenleri dışında döviz kuru, dış borç stoku, yabancı döviz girişleri (ihracat gelirleri) ve uluslararası net rezervler yer almaktadır. Uygulamanın en önemli kısmı olan kapsamlı model buradaki değerlendirmelere göre uygulanmaktadır.

Bir sonraki bölümde ise Türkiye'de dış ticaretin özellikle ithalatın gelişiminin tarihsel süreci anlatılmakta, farklı ülkelerle olan ithalat talebi ve ithalatın yapısal analizi yapılmaktadır

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNDE İTHALATIN YERİ, YAPISAL GÖRÜNÜMÜ VE SEÇİLMİŞ ÜLKELERLE OLAN DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye’nin dış ticareti ithalat bağlamında tarihsel bir süreç içerisinde anlatılmaktadır. 24 Ocak 1980 Kararları öncesi ve sonrası olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Daha sonra ise Türkiye’nin seçilmiş ülkeler olan dış ticaret ilişkisi incelenmektedir. Almanya, Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Hindistan ve Amerika Birleşik Devletleri ele alınmaktadır. Bu ülkeler Türkiye’nin ithalatında ilk 10’da yer almaktadır. Bu sebeple çalışmada yer verilmektedir. Son olarak ise Türkiye’nin ithalatının yapısal görünümü verilerek bölüm değerlendirmesi yapılmaktadır.

2.1 TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNDE İTHALATIN YERİ

Dış Ticaret uluslararası ekonomik faaliyetler içerisinde oldukça önemli bir noktadadır. Aynı zamanda makro ve mikro yapıya sahip olan her ülkeyle olan bağı oldukça güçlüdür. Bu yüzden çeşitli ekonomik sonuçları olduğu gibi bir araç olarak da kullanılmaktadır. Özellikle Türkiye gibi ithal mal bağımlısı ülkeler için verilen kararlar ve atılan adımlar ciddi bir öneme sahiptir. Bunun içinde ithalatın tarihsel sürecinin incelenmesi gerekmektedir. Bu bölümde de 24 Ocak 1980 kararları öncesi ve sonrası olarak bu süreç anlatılmaktadır.

2.1.1 24 Ocak 1980 Kararlarına Kadar Dış Ticaret Gelişimi

1980 kararlarına kadar ithal ikameci bir politika benimsenmiştir. Devlet müdahalelerin olduğu ve yerli üretime önem verilen politikalar ağırlıklı olarak gerçekleştirilmiştir. Planlı çalışmalar gerçekleşmiş olsa dahi istenen ivme sağlanamamıştır.

Bu bölümde; 1923-1929, 1929-1950, 1950-1960 ve 1960-1980 şeklinde 4 ayrı dönemde dış ticaret gelişimi anlatılmaktadır.

2.1.1.1 1923-1929 Dönemi Dış Ticaret

Avrupa'nın hasta adam diye nitelendirdiği Osmanlı Devleti'ni ayağa kaldırmak hiç kolay olmamıştı. Geçimini hala tarımla sağlayan eğitimsiz bir toplum, yerli ürünler yerine ithal mallarının teşvik edildiği bir ekonomi politikası, önemli sektörlerde faaliyet gösteren yabancı sermayenin ülkeyi terk etmesi ve son olarak devleti adeta uçuruma sürükleyen Düyun-u Umumiye vardı. Kurtuluş Savaşı olmuştu ve ekonomik gücü elinde bulunduran yabancı sermaye ülkeyi terk etmişti. Bu durumda ekonomik anlamda ciddi politikaların ele alınması gerektiği görüşünü destekliyordu (Özdemir, Yiğit, Oral, 2016:152). Büyük bir değişim yapılarak kendi kendine yetebilen, yerli üretime önem verilen bir ekonomi politikası inşa edilmesi gerekiyordu. İşte tam bu sebeplerle ekonomiye yön verecek yeni politikaların belirlenmesi için İzmir İktisat Kongresi 1923'te düzenlenmiştir (Karataş, 1998: 3318).

Daha Cumhuriyet ilan edilmeden Şubat 1923'te Atatürk İzmir İktisat Kongresi'ni topladı. Bu kongreye tüccar, sanayici, çiftçi ve işçi sınıflarını temsil eden 1135 temsilci katıldı (Parasız, 1998: 3). İzmir'de toplanan bu kongrenin amacı, savaş sonrası yorgun düşen iktisadi faktörlerin birbirlerini tanımalarını sağlamaktır. Bunun yanında ise onların ihtiyaçlarını tespit etmek, ekonomik konular üzerine çalışmalar yapmak ve iktisat politikalarını da bu çalışmalarının sonucuna göre belirlemek isteğidir (Gökçen, 1998: 3256). Lüks ticaretten kaçınılarak yerli üretim desteklenecek ve ekonomiye katkı sağlaması açısından yabancı sermaye teşvik edilecekti. Özetle, özel girişim ve dışa açık bir yapını benimsendiği bu kongrede bazı kararlar alındı. Bunlardan biri dışa açık ekonomi politikası uygulamasıydı ve bunun en önemli nedeni Lozan Barış Anlaşması'nın ekonomik hükümleridir (Savrul, Özel ve Kılıç, 2013: 61-62). Diğer kararlar ise, milli bankaların kurulması, sanayi üretimi ve yerli üretime teşvik olarak ön plana çıkmaktadır. Türk ekonomisinin bağımsız olması gerektiği önemli bir nokta oldu. Çünkü Atatürk, dışa bağımlı bir ekonominin siyasi olarak da büyük hasar alacağı görüşündeydi.

Sanayi faaliyetleri için özel girişimlerde bulunanlara devletin teşvik vermeye başlamasıyla bankalar kurulmuştu. Ülkenin milli gelirinde dış ticaret kısmı Cumhuriyetin ilk yıllarında büyük bir pay almıştı. Bu yüzden altı adet yabancı banka açılmıştı (Paçacı, 1998: 3400). Türkiye Sınai ve Maadin Bankası, Emlak ve Eytam

Bankası, Türkiye İş Bankası, yeniden düzenlenmiş Ziraat Bankası, Türkiye Sanayi Kredi Bankası ve T.C Merkez Bankası kuruldu. Bunların haricinde ise çok sayıda mahalli banka kuruldu. 1925 yılında Osmanlı'dan kalan vergilerin içerisinde bulunan Aşar, 1926 yılında ise harp ve temettü vergileri kaldırıldı. 1927 yılında Teşvik-i Sanayi kanunuyla ile belirli şartlar altında özel girişimcilere destek verilmeye başlandı. Özellikle iplik, kumaş tekstil hammaddeleri; şeker, un ve diğer gıda maddeleri; çimento ve deri, ağaç gibi maddelerin ithalatı yüksek gümrük vergileri ile kısıtlanırken, tarımsal makine, araç ve gereçleri ithalatında gümrük muafiyetleri sağlanmıştır (Özcan, 1998:43). Tüm bunlar 1929 Büyük Bunalıma kadar süren politikalar olarak liberal dönem olarak karşımıza çıkıyor. Daha sonra bu bunalım sebebiyle başarısız olan bu politikalar çeşitli çözümleri beraberinde getirdi.

2.1.1.2 1929-1950 Dönemi Dış Ticaret

1923 ve 1929 döneminde izlenen ekonomi politikalarında istenen sonuç alınamamıştı. 1929'da da Dünya bunalımının da etkisiyle ülkeler olumsuz bir şekilde etkilendi ve bu durum Türkiye'ye de yansdı. Çünkü klasik ekonomi politikaları bu bunalıma bir çözüm getiremedi. Büyük bunalım sebebiyle Türk lirası ilk başta değerini kaybetti. Bu da ihraç fiyatlarındaki azalmayı beraberinde getirdi. Bunun sonucunda da dış ticaret dengesini kaybetti. Fakat Türkiye bu süreci diğer ülkeler gibi ağır atlatmamıştı. Çünkü Türkiye'nin dünya ekonomisine olan bütünleşme seviyesi göreceli olarak düşüktü ve ihracatı sadece tarım ürünlerine dayanmıyordu (Başkaya, 2004: 74). Özetle kendi kendine yetebilen bir ekonomiye sahipti.

Dışa bağımlılığı azaltmak amacıyla 1930'ların başından itibaren dış ticareti sınırlama yoluna gidilmiştir (Özdemir, Yiğit, Oral, 2016:153) 1933 yılında hazırlanan ve yürürlüğe konulan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının amacı, dış ticaret açığının kapatılmasıydı. Hedefler incelendiğinde, ortaya çıkan düşüncenin Türkiye ekonomisinin gelişmesi amacıyla hızlı bir sanayileşme politikasının uygulanacak olması olarak görülmektedir (Sevgi, 1994:50). Devlet bu dönemde hızlı bir sanayileşme dönemine girdi. Tarım ürünlerinin ihracatının artırılmaya çalışılarak, yerli üretimi yapılan malların ithalatına kısıtlama getirildi. Türkiye'den mal satın alan ülkelerle ikili anlaşmalar yapılarak mal ithal edilmesi konusunda sınırlama

kaldırıldı. 1936 yılında ise daha ilkinin süreci dolmadan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın devreye girmesi istenildi. Burada ise farklı olan ara ve yatırım mallarına öncelik verilmesiydi. Ancak savaş sebebiyle bu plan uygulamaya konulamamıştır (Kepenek ve Yentürk, 2001:68).

1940 yılında, Milli Koruma Kanunu yürürlüğe girdi ve bu sebeple dış ticarete sınırlamalar getirildi. Bu kanun hükümete zorunlu ithal mallarının miktar ve çeşidini belirleme ve bu mallar üzerinde fiyat kontrolü yapabilme yetkisi verdi. Bu kanun sebebiyle artan dış ticaret dengesi fazla verdi. Savaş süresince de ithal mallara olan talebin artması sebebiyle, ülkenin altın ve döviz rezervlerinde artış gerçekleşti.

Türkiye, 1944 yılında Amerika'da Bretton Wood anlaşmasını kabul etmiş ve 1946 yılında ilk devalüasyonunu gerçekleştirmiştir. 1 ABD Doları 1,30 TL'den 2,80 TL'ye çıkarılmıştı. Bunun sonucunda ise TL %115,4 oranın değer yitirmişti. Bu devalüasyonun yapılmasının sebebi ise, ihraç ürünlerindeki oluşan enflasyonu kaldırmak ve oluşan mal stoklarının ihracatını sağlamaktı. Bir diğeri ise, Türkiye'nin devalüasyon yetkisinin IMF'nin 1946 yılında faaliyete geçmesi ile birlikte sınırlandırılacak olmasıydı. IMF'den izin almaya gerek duymadan kur ayarlamasına gidilmek istenmiştir (Karluk, 1999: 399). 1947 yılında Türkiye çeşitli kuruluşlara üye oldu. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ve Avrupa Ekonomik İş Birliği Örgütü (OECC) buna örnek olarak verilebilir. 1949 yılında ise yeni bir Gümrük Kanunu yürürlüğe kondu.

Tablo 2: 1929-1950 yılları arası Dış Ticaret Miktarları

Yıllar	İhracat(Bin \$)	İthalat (Bin \$)	Dış Ticaret Dengesi (Bin \$)
1929	74.827	123.558	- 48.731
1930	71.380	69.540	1.840
1931	60.226	59.935	291
1932	47.972	40.718	7.254
1933	58.065	45.091	12.974
1934	73.007	68.761	4.246
1935	76.232	70.635	5.597
1936	93.670	73.619	20.051
1937	109.225	90.540	18.685
1938	115.019	118.899	- 3.880

1939	99.647	92.498	7.149
1940	80.904	50.035	30.869
1941	91.056	55.349	35.707
1942	126.115	112.879	13.236
1943	196.734	155.340	41.394
1944	177.952	126.230	51.722
1945	168.264	96.969	71.295
1946	214.580	118.889	95.691
1947	223.301	244.644	- 21.343
1948	196.799	275.053	- 78.254
1949	247.825	290.220	- 42.395
1950	263.424	285.664	- 22.240

Kaynak: TÜİK

Yukarıdaki tabloyu inceleyecek olursak, 1929 Dünya bunalımı yılında ithalat miktarının yaklaşık 125 bin dolar seviyesinde olduğunu görmekteyiz. 1930 yılında dış ticarete gidilen sınırlamanın işe yaradığını fark etmekteyiz. 1946 yılında sonra ise devalüasyonun etkisi ile dış ticaret dengesinde bozulmalar ve ithalat değerinde sıçramalar görmekteyiz.

2.1.1.3 1950-1960 Dönemi Dış Ticaret

Bu dönem bazı görüşlerce, ikinci liberal dönem olarak da adlandırılmaktadır. Bu dönemde aynı zamanda çok partili siyasi bir rejime geçilmiş ve iktidar değişmiştir. Bununla etkisiyle farklı ekonomik politikalar uygulanmak istenmiştir. İzlenen liberal ekonomi politikası ve iktisat değişikliği de ithal mallara olan talebin hızla artmasına neden oldu. Bu durumda, altın ve döviz stokunun erimesine yol açtı. İhracattaki daralma ile de dış borçların giderek büyümesi ve ödemeler dengesi açıklarının artmasına sebep olmuştur (Tokgöz, 1998: 322). Dolayısıyla 1953'e kadar ithalat kotalarına sınırlamalar getirildi. Sabit döviz kuru uygulamasının da etkisiyle bu durum, ithalatı %100 artıracak seviyeye getirmiştir. Tablo 2'ye bakacak olursak 1953 yılına kadar ithalat miktarındaki artışı açık bir şekilde görmekteyiz.

1954 yılı itibariyle devletin ithalata müdahalesi sınırlı kalmıştır. Çünkü gümrük vergileri yükseltilmiştir. Dış ödeme açıkları giderek büyüdüğü için yapısal

önlemler alınması gerektiği konuşulmuştur. Bu sebeple, dış ticaret hacmi 1956 yılından sonra daralmıştır ve bu yüzden TL'nin aşırı değerlenmiştir. Dolayısıyla ihracat yapmak güçleşmiştir ve krediler de kısıtlanınca döviz dar boğazına girilince ithalat daralmıştır.

Bu dönemin ortasına gelindiğinde ise, devlet müdahalesinin gerekliliği ortaya konmuştur. İthalata çeşitli sınırlamalar getirilmiştir. Bunun sebebi hükümetin ödemeler bilançosu açıklarını kapatmayı ve ithalat talebini daraltmayı istemesidir (Gökalp, 1998: 100). Tabloya bakacak olursak bu politikalar işe yaradığını görmekteyiz. 1953 yılında 532 bin dolar seviyelerinde olan ithalat 54 yılında 478 bin dolar seviyelerine inmiştir.

1950'den beri takip edilen bu politikası kısa sürede Türkiye'nin zaten yeterli olmayan döviz rezervlerini eritmişti. Bu yüzden hem ülke içinde hem de ülke dışında sıkıntılar yaşanmıştı. Bunu aşmak için de 1958 yılında yeni bir devalüasyon yapılmıştır. Takibinde alınan kararlar ise liberal ekonominin tamamen ortadan kalktığına dair bir gösterge olmuştur. Bahsedilen yıl Türkiye tarihinde ilk defa ithalat rejiminin ortaya çıktığı dönemdir.

Tablo 3: 1950-1960 Yılları Arası Dış Ticaret İstatistikleri

Yıllar	İhracat(Bin \$)	İthalat(Bin \$)	Dış Ticaret Dengesi(Bin \$)
1950	263.424	285.664	- 22.240
1951	314.082	402.086	- 88.004
1952	362.914	555.920	- 193.006
1953	396.061	532.533	- 136.472
1954	334.924	478.359	- 143.435
1955	313.346	497.637	- 184.291
1956	304.990	407.340	- 102.350
1957	345.217	397.125	- 51.908
1958	247.271	315.098	- 67.827
1959	353.799	469.982	- 116.183
1960	320.731	468.186	- 147.455

Kaynak: TÜİK

1950-55 arası sürekli açık veren bir tablo görmekteyiz. 1956'dan sonra dış ticaretteki daralma da fark edildiği için hükümet devalüasyona gitmeye tercih

etmiştir. 1958’de yapılan bu devalüasyon ile dış ticaret dengesi tekrar bozulmuştur. Tablo 3’ten takip edecek olursak ihracatta artış olmasına rağmen ithalattaki olumsuz gidişat gözler önüne serilmektedir.

2.1.1.4 1960-1980 Dönemi Dış Ticaret

1960’lı yılı sonrası ithal ikamesine dayalı büyüme politikası benimsenmiştir. 1963 yılında planlı kalkınma süreci başlamıştır. Daha içe dönük bir sanayi politikası geliştirilerek, bu bağlamda ithalata sınırlamalar getirilmiştir. Yerli sanayilere yüksek gümrük vergileri konularak bu sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca sabit döviz kuru sisteminin benimsenmesi ve kurun aşırı değerli tutulması da ön plana çıkmıştır. Tablo 4’e bakacak olursak bu sürecin, ithalat miktarını azalttığını görmekteyiz. Fakat olumsuz etkileri ise, 70’li yıllara gelindiğinde açıkça tablodan anlaşılmaktadır. Sorunların giderek artmasının bir diğer sebebi olan dünyadaki bunalım, ödemeler dengesini olumsuz etkiledi. İthal ikameci politikanın ara ve yatırım malları ithalatına bağlı kalmıştır. Dolayısıyla kalkınma planlarında amaçlanan ara ve yatırım malları ikamesine dayalı bir üretim sağlanamamıştır. İşte bu noktada ekonominin büyüme hızı ithalat kapasitesi ile sınırlı bir duruma geldiği için bu durum da ödemeler dengesine yansımıştır (Parasız, 1998:171).

Tablo 4: 1960-1980 Yılları Arası Dış Ticaret İstatistikleri

Yıllar	İhracat (Bin \$)	İthalat (Bin \$)	Dış Ticaret Dengesi(Bin \$)
1960	320.731	468.186	- 147.455
1961	346.740	507.205	- 160.465
1962	381.197	619.447	- 238.250
1963	368.087	687.616	- 319.529
1964	410.771	537.229	- 126.458
1965	463.738	571.953	- 108.215
1966	490.508	718.269	- 227.761
1967	522.334	684.669	- 162.335
1968	496.419	763.659	- 267.240
1969	536.834	801.236	- 264.403
1970	588.476	947.604	- 359.128

1971	676.602	1.170.840	- 494 239
1972	884.969	1.562.550	- 677.581
1973	1.317.083	2.086.216	- 769.133
1974	1.532.182	3.777.501	-2.245.319
1975	1.401.075	4.738.558	-3.337.483
1976	1.960.214	5.128.647	-3.168.433
1977	1.753.026	5.796.278	-4.043.252
1978	2.288.163	4.599.025	-2.310.862
1979	2.261.195	5.069.432	-2.808.236
1980	2.910.122	7.909.364	-4.999.242

Kaynak: TÜİK

1970’li yıllar kriz yılları olarak adlandırılabilir. Çünkü bu dönemde, dünya ekonomisinde kriz belirtileri ortaya çıkmıştır ve bu durum petrol fiyatlarını artırmıştır. Batıda yükselen yüksek enflasyon, 1973-1974 döneminde yaşanan petrol şokları sebebiyle dış ticaret hadlerinin bozulmuştur. Bu da cari işlemler dengesi açıklarını artırmıştır. Ekim 1973’te OPEC petrol ambargosunun ardından yapılan petrol fiyatlarındaki yüksek zamlar ve sanayileşmiş ülkelerdeki bunalım ithalatın hızlanmasına ve ihracatın yavaşlamasına yol açtı. Bu fiyat artışları da dolayısıyla ithalat fiyatlarının artmasına ve dolayısıyla ithalat giderlerinin artmasına sebep olmuştur.

2.1.2 24 Ocak 1980 Kararları Sonrası İthalatın Gelişimi

24 Ocak Kararları genel amacı devlet müdahalesini en aza indirerek piyasa ekonomisini canlandırmaktı. Artık makro ve mikro dengelerin belirlenmesinde idari kararların yerine fiyat mekanizmasının geçerli olduğu bir amaç belirlenmişti. Artık ithalata yönelik sanayileşme politikası yerine ihracata yönelik sanayileşme politikası uygulanacaktı. İhracata teşvik amaçlı tedbirler, yabancı sermaye politikaları ve dış ticaretin serbestleşmesine yönelik düzenlemeler dışa açık politikanın temel kavramlarını oluşturmaktaydı.

Bu bölümde de 1980’den 2016’ya kadar ithalatın gelişimi anlatılacaktır.

2.1.2.1 1980-1995 Dönemi İthalatın Gelişimi

Yapılan yanlış politikalar sebebiyle 1980 yılına gelindiğinde ticaret hacminin büyük bir çoğunluğu ithalat kanadından oluştuğunu görmekteyiz. 10,8 milyon dolar olan ticaret hacminin 2,9 milyon doları ihracat kaynaklı iken 7,9 milyon dolarının ithalat kaynaklı olduğu gerçeği ile karşı karşıya kalmaktayız. Türkiye’de 1980 yılına kadar ithal ikameci bir politika benimsendiği için ihracat kısmına çok fazla önem verilmemişti. Aynı yılda alınan 24 Ocak Kararları ile yeni bir dış politika yürürlüğe konmuştur. Böylece hem daha fazla dışa açılma hem de küresel ekonomiyle bütünleşebilme arzusu sağlanacaktı. Artık ihracata yönelik sanayileşme politikası ithal ikameci politikanın yerine geçmiştir. Bu kararlara göre Türk Ekonomisi, dışa açık, global ekonomiyle bütünleşebilen serbest ekonomi modeline geçmekteydi (Özdemir, Yiğit, Oral, 2016:161).

Serbest dış ticaret politikası olarak da adlandırılan bu sürece; ihracata teşvikler, dış ticaretin serbestleşmesi ve yabancı sermaye üzerine alınan kararlar damgasını vurmuştur. Uluslararası pazarda daha etkin olabilmek için ihracat teşvikleri bu döneme kadar olana kıyasla artırılmış ve yeni ihtiyaçlara uygun teşviklerde yürürlüğe konmuştur. Bunun yanında da ithalatı düzenleyen önemli değişiklikler yapılmıştır. Peki, bu maddeler genel olarak nelerdir?

- İthalatın serbestleştirilmesi
- Esnek kur uygulamasına geçilmesi
- İhracatın ve yabancı sermayenin teşviki
- İhracatı destekleyici politikalar
- Sübvansiyonların aşamalı olarak kaldırılması
- Faiz oranları serbestisi
- TL’nin %48 devalüe edilmesi şeklindedir.

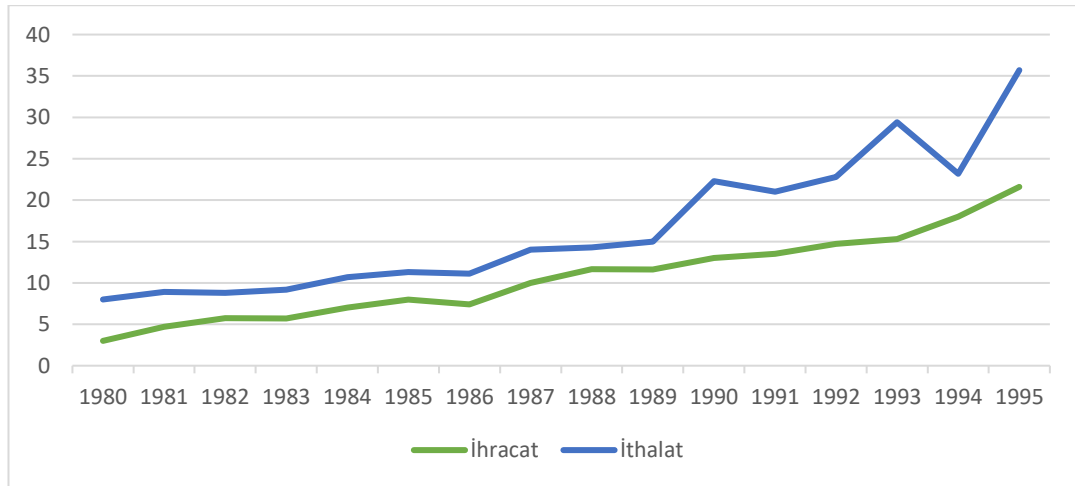
TL’yi devalüe ederek ihracatın dolayısıyla da döviz kazancının, artırılması amaçlanmıştır (Başkaya, 2004, 191). 1981’deki ithalat programı ile de ithalat serbestisi sağlanmıştır. 1984’te ise ithalat rejiminde önemli değişiklikler yapılmıştır. %76.3 olan gümrük vergileri %48,6’ya düşürülmüştür. Bunun dışında ithalat kotaları tarife dışı engellere kaydırılmıştır. Böylece dünya ekonomisine daha entegre bir politika izlenmek istenmiştir. İthalatı yasak olan malların sayısında yaklaşık 1350’lk

bir azaltma uygulanmıştır. 1988’de 33’e inen ithal mal sayısı 1990’da ise uyuşturucu, silah ve bu malların girdileri olan mallar dışında neredeyse sıfırlanmıştır.

1983 siyasi seçimleri ile seçilen hükümet 24 Ocak Kararları’nı tamamlayıcı nitelikte yeni ekonomik politikalar uygulamıştır. Bu sayede daha serbest bir ekonomi yaklaşımı gün yüzüne çıkmıştır. Burada amaç, ekonomiye kaynak yaratacak gücün verimli alanlara dağılması olarak ortaya çıkmıştır (Uludağ ve Arıcan, 2003:51-52). 1980 yılından itibaren ihracatın önemli derecede geliştiği görülmektedir. Tabii ki burada en önemli etken 24 Ocak Kararları ve sonrasında yapılan destekleyici politikalar. İhracatı artırmak için birçok teşvik uygulanmıştır. İhracatçıların dış piyasaya daha önem vermesi, petrol fiyatlarındaki artışların orta doğu ülkelerinin satın alma gücünü artırması ve bu da Türkiye’nin komşu ülkelerle olan dış ticaret hacmini artırmış dolayısıyla ihracatın artmasında önemli bir rol oynamıştır (Şahin,2009:409-410).

Bu dönemde uygulanan devalüasyon çalışmaları bir yandan çalışan kesimin satın alma gücünde azaltmaya sebep olurken, diğer yandan da ihracat sektörünün uluslararası rekabetini artırıcı bir unsur olarak görülmüştür (Sönmez, 2009:28). 1980’den itibaren uygulanan politikalar sayesinde ihracat oldukça artmıştır fakat ithalat artışı da eklendiği için dış ticaret açığı daraltılamamıştır (Boratav, 2006:161).

Şekil 4: 1980-1995 Yılları Arası İhracat ve İthalat Miktarları(Bin \$)

Kaynak: TÜİK

Grafikte görüldüğü gibi ithalat miktarı serbestinden kaynaklı olarak ihracattan yüksek olarak gerçekleşmiştir. İhracat artışı amaçlanmış olsa da ithalat da

artmaya devam etmiştir. Bu sebeple dış ticaret açığı yukarıda da bahsedildiği gibi daraltılamamıştır.

2.1.2.2 1995-2016 Yılları Arası İthalatın Gelişimi

1980 24 Ocak kararlarından sonra 1994'te "5 Nisan Kararları" olarak adlandırılan ekonomik bir istikrar programı açıklanmıştır. Enflasyonu hızla düşürmek, TL'ye istikrar sağlamak gibi ekonomik ve sosyal kalkınmayı sürdürebilmek için bazı kararlar alınmıştır.

- Spekülatif hareketlere izin verilmeyerek döviz kurunun enflasyonla uyumlu bir şekilde ilerlemesini sağlayan bir kur politikası izlenmek istenmesi
- Merkez Bankası'ndan kredi kullanımına kısıt getirilmesi
- Mevcut bütçe ödenekleri sınırları içerisinde kamu kesiminde maaş ve ücret artışlarının yapılması
- KİT'lerin özelleştirilmesi ve kapatılması
- Tarımda destekleme alanlarının daraltılması
- Tekel ve akaryakıttan alınan vergilerin artırılması
- Ek vergilerin getirilmesi

Gibi kararlar alınmıştır. Bu sayede 1994 yılının ikinci yarısından itibaren 14.458 TL/\$ olan döviz kuru 7 Nisan'da 39.853 TL/\$'a kadar yükselmiştir. 1994'ün sonunda ise döviz kuru 34.418 TL/\$ seviyesine gelmiştir (Özkale ve Kayalica, 2008:365).

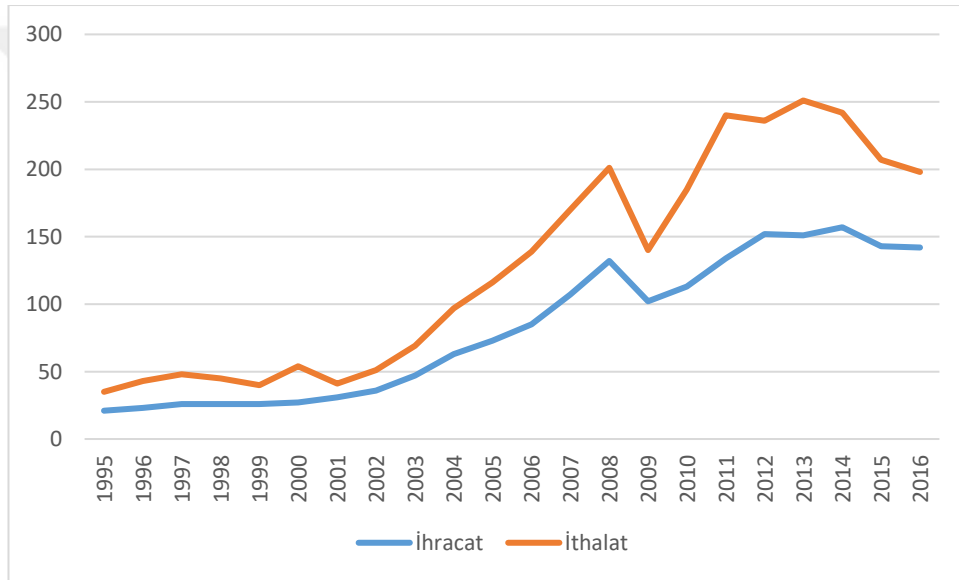
Tüm bu süreç ilerlerken ithalat artışı sebebiyle dış ticaret sorunu iyice büyümeye başladı. Bu dışa açılma süreci, teknoloji transferini hızlandırarak Türkiye'nin yeni pazarlara açılmasına da katkıda bulundu. Üretim ve tüketim açısından ortaya çıkan bu etkiler olumlu olsa da ihracat sürekli ithalat hacminin gerisinde kalmıştır. Sonunda ise dış ticaret açığı yapısal bir sorun haline gelmiştir.

5 Nisan Kararlarından sonra 1995 yılında AB ile gümrük birliği anlaşması imzalanmış, 1996 yılında yürürlüğe konmuştur. Gümrük birliği, Türkiye ekonomisi için 24 Ocak Kararları ile başlayan serbestleşme sürecinin devamı niteliğindedir (Tonus, 2007:193). Bu anlaşmanın temelinde taraflar arasında serbest mal dolaşımı ve

üçüncü Dünya ülkelerine karşı ortak gümrük tarifesi uygulaması yer almaktadır (DTM, 2007:314).

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri ise Türkiye ekonomisinde yatırım ve tüketim kanadında ciddi bir daralmaya sebep olmuştur. Devalüasyonla birlikte ihracat artıp, ithalat azalsa da 2002 yılında ithalat artış oranının ihracat artış oranından fazla olduğu gözler önüne serilmektedir. Sektörel olarak bu duruma bakıldığında ise 1980 ile birlikte ihracatımızda tarımın payının azaldığını ve aksine sanayinin payının arttığını görmekteyiz.

Şekil 5: 1995-2016 Yılları Arası İhracat ve İthalat Miktarları (Milyon \$)

Kaynak: TÜİK

Yukarıdaki grafikte görüldüğü üzere 1995 yılından itibaren ihracat ve ithalat miktarları zamanla artmaktadır. 2000 ve 2001 yılında yaşanan krizler sebebiyle özellikle ithalat kanadında düşüşler yaşansa da bu tarihlerden itibaren daha hızlı bir şekilde artış yaşanmıştır. Bunun dışına 2008 krizinin Türkiye etkileri de açıkça görülmektedir. Dünya ekonomisinde yaşanan bu bunalım 2009 yılında Türkiye’de açığa çıkmıştır ve grafikten görüleceği üzere ihracat ve ithalatta gerileme yaşanmıştır. Bu yılda yaşanan gerileme 1994 ve 2001 finansal krizlerinin dış ticaretimiz üzerindeki etkisi daha ılımlı olmuştur.

Türkiye’nin dış ticaretinin en önemli ortağı Avrupa Birliği (AB) dir. Özellikle de Almanya uzun yıllardır hem ihracat hem de ithalat kanadında başı çekmiştir. Ülkemizin artan enerji ihtiyacından ötürü de son yıllarda Rusya ve İran ile

önemli ölçüde enerji ithalatı gerçekleştirmekteyiz. Özellikle 90'lar sonrası dış ticaretimizde ihraç malı üretiminin ithal ara girdiye ve ithal enerji hammaddelerine bağımlılığının arttığını görmekteyiz. 2000'lerden sonra da Çin'in dış ticaretimizdeki etkisi yadsınamazdır. Çin'deki artan üretim ve rekabet gücü sadece ülkemizi değil birçok ülkeyi de olumsuz etkilemiştir. Bu yılların başında Çin ile olan ticaretimiz yaklaşık 2 milyar \$ fazla verirken 2015 yılında bu rakam 17 milyar \$ açığa dönmüştür. Çin ile aynı dönemde ise Kuzey Afrika ülkeleri ile dış ticaretimizde olumlu etkiler ortaya çıkmıştır. Fakat bu ülkelerde yaşanan belirsizlikler sebebiyle dış ticaretimiz zamanla azalma göstermiştir.

Türkiye'nin katma değeri yüksek ve teknolojik ürün üretememesi, ihraç edememesi ve artan enerji tüketimine bağlı olarak ortaya çıkan dış ticaret açığı, cari açığı oldukça beslemektedir. TÜİK verilerine göre 2011 yılında ihracat 134 milyar \$ iken, ithalat miktarı ise 240 milyar \$ civarındadır. Buradan da anlaşılabileceği gibi yaklaşık 105 milyar \$'lık bir dış ticaret açığı söz konusudur. Bunun yanında 2015 yılında bu açık 63 milyar \$ iken 2016 yılında 56 milyar \$ şeklinde gerçekleşmiştir.

1930'lu yıllarda desteklenmeye çalışılan yerli üretim 1960'lardan sonra ithal ikameci gelişme politikasını daha da benimsemiştir. 1970'li yıllardaki ihracatın önemli bir kısmının ithalata bağımlı hale gelmesi dış ticareti olumsuz etkilemiştir. 1980 yılına gelindiğinde köklü değişiklikler yapılmıştır. Artık ithal ikamesi politikası terk edilmiş, ihracata yönelik sanayileşme politikası izlenmeye başlanmıştır. 1989 yılındaki finansal serbestleşmenin üzerine 1996'da gümrük birliği ile olan anlaşma eklenince dış ticaretimiz küresel bir boyuta ulaşmıştır. Daha sonra, yaşanan krizler ve istikrarsız dış ticaretimiz ve ithalata bağımlılığımız sebebiyle dış ticaret açığı ülkemizin yapısal bir sorunu haline gelmiştir. Özellikle ihracatın ithalata bağımlılığı konusu ve yerli üretimin oldukça az olması konusunda önemli adımlar atılmalıdır. Özetle, dış ticaret açığının azaltılması ve sürdürülebilirliği noktası üzerine çalışmaların acilen yapılması gerekmektedir.

2.2 TÜRKİYE'NİN SEÇİLMİŞ ÜLKELERLE OLAN DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ

Çalışma kapsamında Türkiye'nin farklı ülkelerle olan ithalat talebi fonksiyonu tahminlenmektedir. Bu sebeple bazı örnekler seçilmiştir. Bu örnekler hem

bulundukları konum hem de Türkiye'nin ithalatı açısından önemli ülkelerdir. Bu bölümde ise bu ülkelerle olan dış ticaret ilişkisi anlatılmaktadır. Almanya, Çin, Rusya, Hindistan ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) örnek olarak seçilmiştir.

2.2.1 Almanya

Dünyanın en güçlü ekonomilerinden biri olan Almanya hem ekonomik gelişmişliği hem de nüfus yoğunluğu ile kilit rol oynamaktadır. Avrupa'nın en büyük pazarlarından biridir. Türkiye ile ilişkileri ise Osmanlı zamanına dayanmaktadır. Özellikle 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğun ilişkiler kurulmuştur. Hatta bu sebeple I. Dünya Savaşı'nda aynı safta yer almışlardır (Armaoğlu, 2009:138-145). Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Dostluk (1924), Konsolosluk (1929) ve Ticaret Anlaşmaları (1930) imzalanmıştır.

Almanya Türkiye'nin en önemli dış ortağıdır. Çalışma tarihleri kapsamında son 5 yıla bakıldığında 2012 yılında Almanya ile olan ithalatımızın toplam içerisindeki payı yaklaşık %9 iken 2016 yılına gelindiğinde bu durum yaklaşık %11 olarak karşımıza çıkmaktadır. İhracat kanadı incelendiğinde ise, 2012 yılında yaklaşık %9 iken, 2016'da bu değer %10'u bulmuştur. Verilere bakıldığında Almanya'nın dış ticaretimizde yadsınamayacak büyüklükte bir etkisi olduğunu söylemekteyiz. Fakat öteki yandan Almanya dış ticaretinde Türkiye'nin payına bakıldığında ise bu durumun tam tersini görmekteyiz. Örnek olarak 2014 yılını incelersek ihracat için payımız %1.7 iken ithalat için %1.3 şeklindedir. Dolayısıyla buradan da anlaşılacağı gibi Türkiye açısından Almanya önemli dış ticaret partneri iken bu ilişki tam tersi durumda geçerli değildir (Doğanlar ve diğerleri, 2006:15).

Tablo 5: Türkiye'nin Almanya ile İthalatındaki İlk 10 Mal

Motorlu kara taşıtı ve römorklar	5.760.209.912
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	3.810.121.126
Kimyasal madde ve ürünler	3.603.986.584
Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makina ve cihazlar	1.535.234.953
Ana metal sanayi	1.178.453.005
Diğer ulaşım araçları	1.003.337.204

Tıbbi aletler; hassas optik aletler ve saat	871.518.601
Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)	791.797.308
Plastik ve kauçuk ürünleri	778.173.073
Kâğıt ve kağıt ürünleri	424.454.519

Kaynak: TÜİK

Yukarıdaki tabloya bakıldığında 2016 yılında Almanya ile olan ithalatımızda ilk sırada ISIC REV 3 sıralamasına göre motorlu araçlar yer almaktadır. Makinalar ve kimyasal madde ve ürünler de bir diğer en çok ithalat yaptığımız mallardandır. Bu yıl Almanya ile toplam 21.474.989.265 milyar dolarlık ithalatımız söz konusudur. Buna göre motorlu araçlar %23 ile en büyük payı alırken başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat %18 ve kimyasal madde ve ürünler %17 olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak imalat sanayiye ele alacak olursak Almanya ile olan ithalatımızın %98'ini oluşturmaktadır. Bu oldukça yüksek bir orandır.

Tablo 6: Türkiye'nin Almanya ile İhracatındaki İlk 10 Mal

Motorlu kara taşıtı ve römorklar	3.587.208.840
Giyim eşyası	2.133.191.930
Tekstil ürünleri	1.509.232.440
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	1.164.073.898
Gıda ürünleri ve içecek	859.937.218
Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)	748.382.329
Plastik ve kauçuk ürünleri	722.053.598
Ana metal sanayi	617.193.792
Tarım ve hayvancılık	462.569.115
Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları	395.549.116

Kaynak: TÜİK

İhracat kanadına bakacak olursak ilk sıralarda motorlu araçlar, giyim eşyası ve tekstil ürünleri yer almaktadır. Gıda ise beşinci sıradadır. 2016 yılında Almanya ile olan ihracatımız 13.998.653.115 olarak karşımıza çıkmaktadır. İhracat miktarı ithalatın altında gerçekleşmektedir. Yine en büyük payı %23 ile motorlu kara taşıtı ve römorklar almışken, %15 ile giyim eşyası ve %11 ile de tekstil ürünleri onu takip

etmektedir. İmalat sanayi örneğine tekrar göz atacak olursak, aynı ithalat gibi %95 gibi yüksek bir oranla karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda tabloları inceledikten sonra ithalat ve ihracat içinde benzer ürün ilk sırada olduğunu görmekteyiz. Fakat ihracat konusunda ithalattan farklı olarak tekstil ürünleri de ilk 10'a girmiştir. İthalat için ise sermaye yoğun mallar göze çarpmaktadır.

Tablo 7: 1990-2016 yılları arasında Almanya özelinde Dış Ticaret İstatistikleri

Yıllar	İhracat(Milyar \$)	İthalat(Milyar \$)	Dış Ticaret Dengesi(Milyar \$)	Toplam İhracat İçindeki Payı %	Toplam İthalat İçindeki Payı %
1990	3	3,4	-0,4	25	15,5
1991	3,4	3,2	0,2	26,2	15,2
1992	3,6	3,7	-0,1	25,7	16,8
1993	3,6	4,5	-0,9	24	15,5
1994	3,9	3,6	0,3	21,7	15,7
1995	5	5,5	-0,5	23,8	15,7
1996	5,1	7,8	-2,7	22,2	18,1
1997	5,2	8	-2,8	20	16,7
1998	5,4	7,3	-1,9	20,8	16,2
1999	5,4	5,8	-0,4	20,8	14,5
2000	5,1	7,1	-2	18,9	13,1
2001	5,3	5,3	0	17,1	12,9
2002	5,8	7	-1,2	16,1	13,7
2004	8,7	12	-3,3	13,8	12,4
2005	9,4	13	-3,6	12,9	11,2
2006	9,6	14	-4,4	11,3	10,1
2007	11	17	-6	10,3	10
2008	12	18	-6	9,1	9

2009	9	14	-5	8,8	10
2010	11	17	-6	9,7	9,2
2011	13,9	22	-8,1	10,4	9,2
2012	13,1	21	-7,9	8,6	8,9
2013	13,7	24	-10,3	9,1	9,6
2014	15,1	22	-6,9	9,6	9,1
2015	13,4	21,3	-7,9	9,4	10,3
2016	13,9	21,4	-7,5	9,8	10,8

Kaynak: TÜİK

Yukarıdaki tabloya göre 1990 yılında Almanya olan ihracatımız 3 milyar dolar civarında iken, 2016 yılında bu rakam 13,9 milyar dolara kadar çıkmıştır. Aynı şekilde yapılan ithalata bakacak olursak sırasıyla 3,4 milyar dolardan 21,4 milyar dolar artış gözlemlenmektedir. İthalatta daha fazla bir yükseliş olduğu tablodan net bir şekilde görülmektedir. Dolayısıyla Almanya ile olan ticaretimizde ithalat oldukça önemli bir noktadadır. Dış ticaret dengesine bakacak olursak, 1990'dan 2016'ya kadar dış ticaret açığının yıllar geçtikçe arttığı görülmektedir. 1990 yılını incelediğimizde, Almanya olan ihracatın toplam içerisindeki payı %25 iken ithalatın payı %15.5 olarak karşımıza çıkmaktadır. 2016 yılında ise sırasıyla bu durum %9.8 ve %10.8 olarak değişmiştir. Buradan da anlaşılacağı gibi ihracat ve ithalatın payında zamanla azalmalar gerçekleşmiştir. 2016 yılında ise ithalatın payı ihracattan fazla bir şekilde meydana gelmiştir. Sonuç olarak Almanya ile dış ticaretimizde ithalat daha önemli bir kavramdır. Özellikle 1989 yılındaki finansal serbestleşme döneminden sonra arttığını söylemek doğru olacaktır.

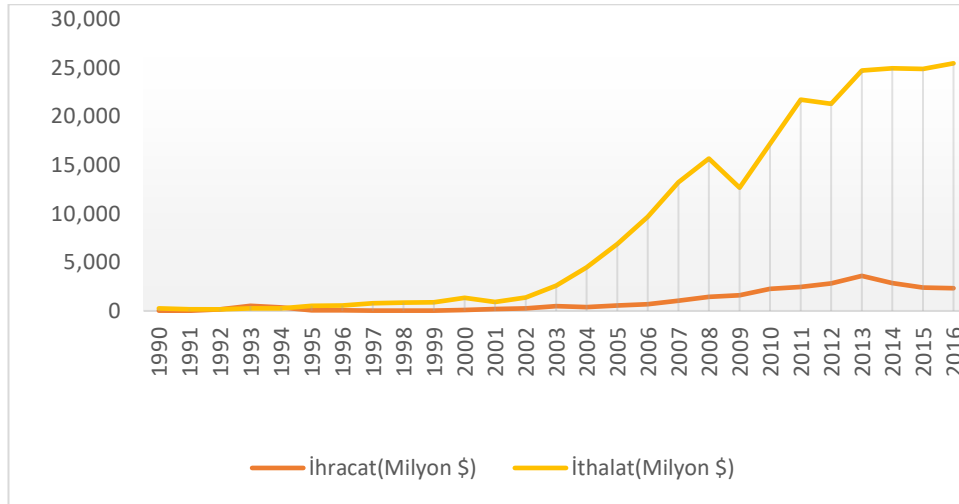
Almanya gibi büyük bir ekonominin dış ticaretimizdeki yeri oldukça önemlidir. Bu sebeple Türkiye'nin ithalat fonksiyonu tahminlenirken Almanya kanadında da durumun nasıl gerçekleştiğini görmek oldukça doğru bir hamle olacaktır. Bu çalışmada da bazı ülkelerle yapılan ekonometrik tahminlerin arasında Almanya'da yer almaktadır.

2.2.2 Çin Halk Cumhuriyeti

Geniş coğrafi alanı, köklü tarihi ve farklı kültürel yapısıyla Çin Halk Cumhuriyeti ilgi çeken bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır (Liu and Wall, 2005:689). Bunun yanı sıra son yıllarından yükselen ekonomisi olarak da yaşadığı değişimler bu ülkeye olan ilgiyi daha da artırmaktadır. Türkiye ile olan ilişkisi de tarihi ipek yoluna kadar uzanmaktadır.

4 Ağustos 1971 tarihindeki ikili ilişkiler, Çin ile ülkemizin diyalogunun temelini oluşturmaktadır (Çiviler, 2003:5). Liberal dış ticaret politikasını 1980’de aldığımız kararla benimserken Çin Halk Cumhuriyeti de bu kararı 1979’da benimsemeye başlamıştır. Bu tarih öncesinde Çin, sosyalist bir sanayileşme yolunda ilerlemişti. Türkiye ise 1980 öncesi ithal ikamesi bir dış ticaret politikası yürütüyordu. Her iki ülke de liberal dış ticaret politikalarını uygulama başlayınca aralarındaki ticarete hareketlenmeye başlamıştı. Özellikle 1990’lı yıllardan itibaren ivme kazanmıştır.

Şekil 6: Çin’den yapılan İthalat ve İhracat Miktarları

Kaynak: TÜİK

1990’dan bu yana yukarıdaki grafikten de görüldüğü gibi iki ülke arasında arasındaki ticaret Türkiye’nin aleyhine işlemektedir. Yapılan ticaret hacminin en yüksek miktara sahip olduğu 2016 yılında (27 milyar dolar), ihracat rakamı 3 milyar dolarken ithalat 25 milyar dolar olarak karşımıza çıkmaktadır. Arada 22 milyar

dolarlık bir açık söz konusudur. 2002 yılında yüksek bir ivme kazanan ithalat 2016 yılına kadar sürekli bir artış içerisinde. Şüphesiz ki Türkiye dış ticaret açığıyla alakalı büyük sorunlara sahip bir ülkedir. Dolayısıyla Çin ile olan ticaretindeki bu açık miktarı da bu durumu etkilemektedir.

Bir diğer değinilmesi gereken ise ticarete konu olan mallar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 8: İhracata konu olan ilk 10 ürün

Taşocakçılığı ve diğer madencilik	837.994.184
Metal cevherleri	485.440.586
Kimyasal madde ve ürünler	245.403.539
Tekstil ürünleri	128.340.889
Gıda ürünleri ve içecek	103.925.982
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	91.131.706
Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)	79.188.876
Giyim eşyası	65.958.045
Ana metal sanayi	63.660.755
Tıbbi aletler; hassas optik aletler ve saat	46.349.604

Kaynak: TÜİK

Yukarıdaki tabloya bakacak olursak en çok ihracat yaptığımız ürün ISIC REV 3 sıralamasına göre taşocakçılığı ve diğer madencilik olarak karşımıza çıkmaktadır. İhraç ürünlerinin genel olarak yapısına bakacak olursak da sermaye ağırlıklı bir gruplanma olduğunu görmekteyiz. 2016 yılında toplam ihracatımız 142 milyar dolar civarındayken Çin ile olana bakıldığında bu miktar 2.3 milyar dolar olarak gözükmektedir. Bu rakam toplam ihracat içerisinde çok da büyük bir para sahip değildir.

Tablo 9: İthalata konu olan ilk 10 ürün

Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları	6.444.823.315
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	4.154.272.904
Kimyasal madde ve ürünler	2.498.348.564
Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makina ve cihazlar	2.010.409.104
Büro, muhasebe ve bilgi işleme makinaları	1.445.640.059

Ana metal sanayi	1.350.045.336
Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)	1.047.828.063
Tekstil ürünleri	1.046.812.004
Mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler	969.501.876
Plastik ve kauçuk ürünleri	745.607.879

Kaynak: TÜİK

İthalat kanadından bir inceleme yaparsak, en çok öne çıkan radyo, televizyon ve haberleşme cihazlarıdır. Çin ile olan toplam ithalat içerisinde %25’lik bir kısmı kapsamaktadır. Tekstil ürünleri ihracatta ilk dördün içerisindeyken ithalat tarafında son dördün içerisinde yer almaktadır. Bu ilgi çekici bir sonuçtur. 2016 yılında ithalat miktarı 198 milyar dolar iken Çin ile olan miktar 25 milyar dolar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak Çin ile olan ithalatımızın toplam içerisindeki payı %12 civarındadır. İhracat ile karşılaştıracak olursak bu pay oldukça yüksektir. Sanayi ürünlerinin payı ihracat çerçevesinde artmasına rağmen bu ürünlerin üretiminde gerekli olan girdilerin ithalatı daha çok artmaktadır. Bu durumda Türkiye’nin dışa bağımlılığını oldukça artırmaktadır.

2000’li yıllarda büyük bir yükseliş yakalayan Çin ekonomisi ile olan ticaretimiz bizim aleyhimize olan bir şekilde devam etmektedir. Şu an Dünya pazarına hâkim olan Çin ile yaşadığımız bu durum sadece bize de özel değildir. Birçok ülke üzerinde büyük bir avantaja sahiptir.

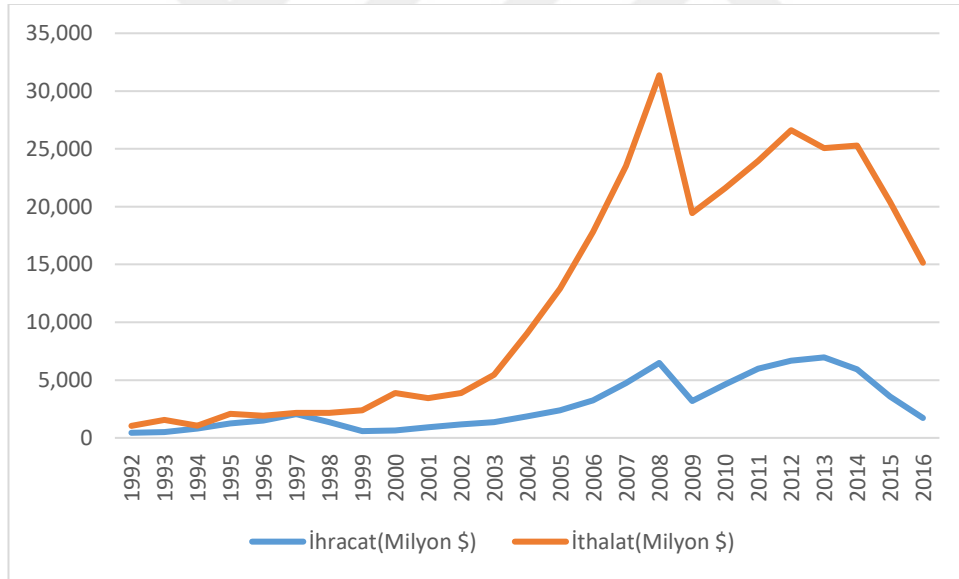
2.2.3 Rusya Federasyonu

Nüfus büyüklüğü ve ekonomik açıdan Rusya Federasyonu önemli ülkelerden biridir. Özellikle zengin doğal kaynakları ile ön plana çıkmaktadır. Petrol, doğal gaz ve kömür gibi enerji kaynakları başı çekmektedir. Fakat buna rağmen ülkenin diğer sektörlerinde bu denli bir yükseliş olmamıştır. Ağır sanayi alanında gelişen ülke tüketim ve ileri teknoloji alanında aynı başarıyı ne yazık ki gösterememiştir. Özellikle Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra çokça uyum problemi yaşamıştır. Ukrayna Krizi gibi Rusya’nın yaşadığı siyasi krizler sebebi ile uygulanan uluslararası ambargolar ve petrol fiyatlarının düşmesi Rus ekonomisini zora sokmuştur (Ersungur, Bayramoğlu ve Pabuçcu, 2017:256).

Türkiye olan ticari ilişkisi de tamamen enerji odaklıdır. Bu kaynağa bağımlı olan ülkelere güçlü bir ticari partner olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki ülke ekonomik yapıları gereği birbirini tamamlayan bir özelliğe sahiptirler. Aralarında ilk ticari anlaşma 8 Ekim 1937’de imzalanan “Ticaret ve Seyfifefain Anlaşması” olarak karşımıza çıkmaktadır. Ardından 1984 yılında Doğalgaz Anlaşması yapılmıştır. Türkiye bu anlaşmada, %70’ini Türk mal ve hizmetleri ile ödeme yükümlüğünü kabul etmiştir. Fakat Rusya son zamanlarda bu maddeye uymadığı için doğalgaz ithalatımız hızla artarken yapılan ihracat düşük seviyede kalmıştır. 1991 yılında ise imzalanan “Ticari ve Ekonomik İşbirliğine Dair Anlaşma” asıl ticari canlanmanın gerçekleştiği zamandır.

2000’li yıllardan itibaren Türkiye’nin en çok dış ticaret açığı verdiği ülke Rusya’dır.

Şekil 7: Rusya ile yapılan İthalat ve İhracat Miktarları(Milyon \$)

Kaynak: TÜİK

Grafikten de anlaşılacağı gibi 2000 yılından itibaren ithalat büyük bir ivme kazanmıştır. Ancak ihracat aynı paralellikte seyretmemiştir. Özellikle 2008 yılında krizinde etkisiyle aradaki fark yaklaşık 25 milyar dolara kadar çıkmıştır. Aynı yıl dış ticaret hacmi ise 37 milyar dolar civarındadır. Ertesi yıl ise krizin etkilerinin devam ettiği görülmektedir. 6 milyar dolar olan ihracat 3 milyar dolara düşerken, 31 milyar dolar olan ithalat ise 19 milyar dolara düşmektedir. Ticaret hacmi ise 22 milyar dolara kadar gerilemiştir. 2010 yılında krizden çıkmaya başlanmasıyla ithalat 21

milyar dolara çıkarken ihracatta bu rakam 4.6 milyar dolara çıkmıştır. 2016 yılına gelindiğinde ise iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi yaklaşık 17 milyar dolar civarındadır. Fakat her zaman ihracat, ithalata nazaran düşük seviyede gerçekleşmiştir.

Tablo 10: Rusya ile yapılan ihracata konu olan ilk 10 ürün

Tarım ve hayvancılık	402.146.024
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	204.317.335
Motorlu kara taşıtı ve römorklar	175.085.187
Kimyasal madde ve ürünler	169.814.950
Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)	118.276.578
Giyim eşyası	101.968.410
Tekstil ürünleri	79.874.498
Plastik ve kauçuk ürünleri	74.713.930
Gıda ürünleri ve içecek	68.001.685
Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli mekine ve cihazlar	61.329.806

Kaynak: TÜİK

Tablodan da fark edileceği gibi Rusya ile ihracatımızı en çok tarım ve hayvancılık kaplamaktadır. Daha sonra ise makina, teçhizat ve motorlu kara taşıtları yer almaktadır. Rusya ile yaptığımız ihracatın toplam ihracatımız içerisindeki payı %1.2 olarak karşımıza çıkmaktadır. Düzey 1'e göre sıralandığında ise imalat sanayi Rusya ile olan ithalatın %73 oluşturmaktadır. Buradan da anlaşılacağı gibi ihracat söz konusu olduğunda imalat sanayi ürünleri ağırlıklı bir ticaretin söz konusu olduğunu gözlemlemekteyiz.

Tablo 11: Rusya ile yapılan ithalata konu olan ilk 10 ürün

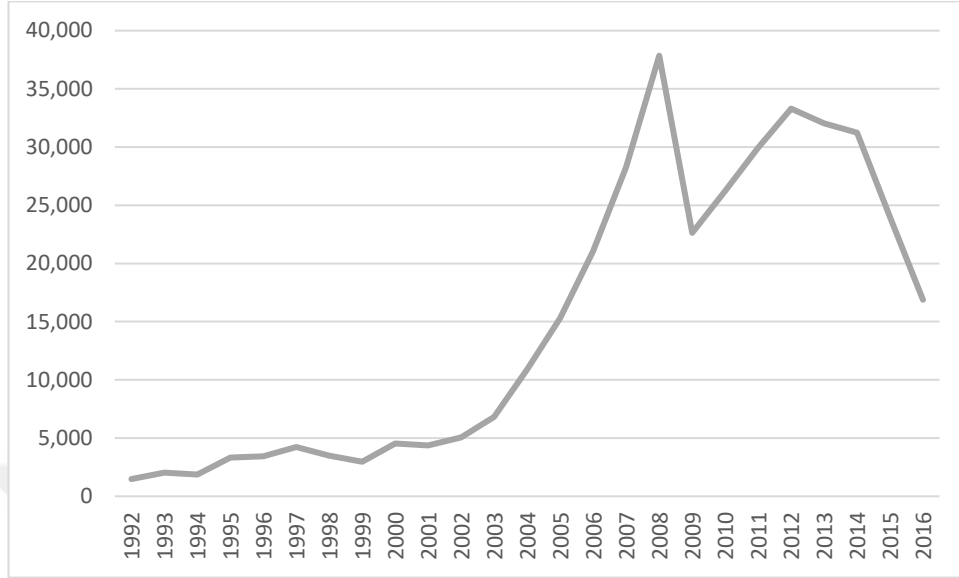
Gizli veri	5.040.296.496
Ana metal sanayi	2.879.139.172
Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar	2.405.683.222
Maden kömürü , linyit ve turb	1.004.682.004
Gıda ürünleri ve içecek	901.217.013
Tarım ve hayvancılık	763.860.367
Atık ve hurdalar	741.460.504

Kimyasal madde ve ürünler	701.320.494
Ağaç ve mantar ürünleri (mobilya hariç); hasır vb. örülerek yapılan maddeler	217.090.890
Kâğıt ve kâğıt ürünleri	169.602.426

Kaynak: TÜİK

İthalat kısmında ise işler iyice farklılaşmaktadır. İlk sırada gizli veri olan olarak yer olan 5 milyar dolar civarında bir ithalat söz konusudur. Almanya ile olan toplam ithalat içerisinde %33 gibi büyük bir kısmı kapsamaktadır. Gizli veri Tük tanımlamasına göre: “İstatistik birimin doğrudan veya dolaylı bir şekilde özellikleri ile birlikte tanınabilmesine ve bu şekilde bireysel bilgilerin açığa çıkarılmasına imkân sağlayan bireysel veya tablo halinde saklı tutulan veri” olarak tanımlanmaktadır (Tük, 2013). Bu yüzden bu veri hakkında herhangi bir yorum yapılması mümkün değildir. İkinci ve üçüncü sırada ise sırasıyla ana metal sanayi ve kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar yer almaktadır. Buradan da anlaşılacağı gibi Rusya’ya enerji ithalatı konusunda bağımlı bir ülkeyiz. Bu miktar ise Rusya ile yapılan ithalatın yaklaşık %20’sini oluşturmaktadır. Düzey 1’e göre sınıflandırdığımızda ise ağırlıklı olarak iki kalem karşımıza çıkmaktadır. %49’lük bir paya sahip olan imalat sanayi ve %40’lık bir miktarı kapsayan madencilik ve taş ocaklığı şeklinde görülmektedir. Bu noktada yine enerjinin Rusya olan ithalatı ne kadar etkilediği açıkça anlaşılmaktadır.

Şekil 8: Türkiye ve Rusya arasında Dış Ticaret Hacmi (milyar \$)

Kaynak: TÜİK

Zaman geçtikçe iki ülke arasındaki ticaret hacmi hızlı bir şekilde artsa da dış ticaret açığının Türkiye aleyhine olması iyi olmamıştır. 90'lar boyunca dengeli bir ilişki gerçekleşse de 2000'lerden itibaren makas iyice açılmıştır. Yukarıdaki grafikten de görüleceği gibi dış ticaret hacmi son yıllarda 15 milyar doların altına düşmemiştir. Fakat 2016 yılına bakıldığında ithalatın dış ticaret hacminin %89'unu oluşturmaktadır. İhracat ise %10'u kadardır. Buradan da anlaşılacağı gibi Türkiye dışa bağımlı olarak yaşayabilen bir ülkedir.

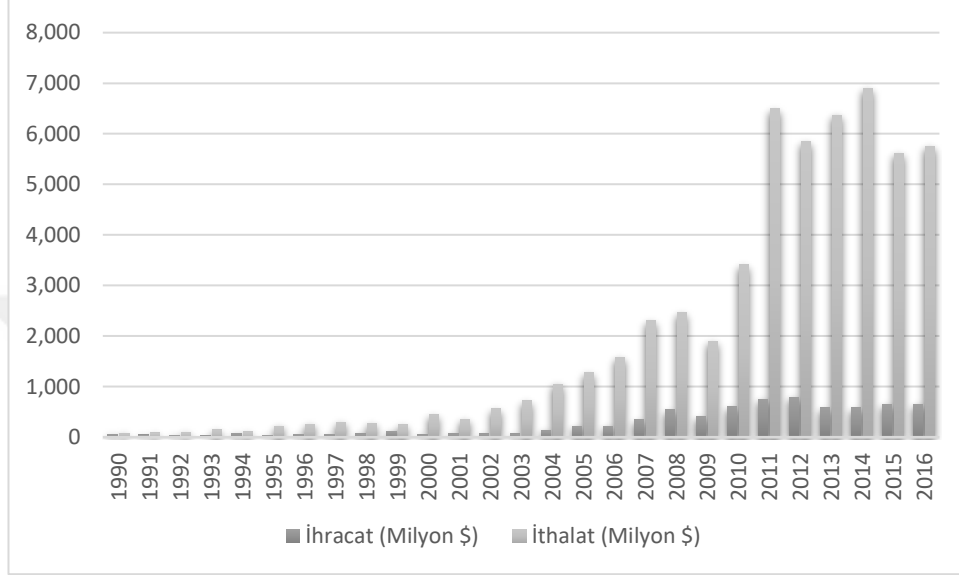
2.2.4 Hindistan

Dünya'nın en kalabalık ikinci ülkesi konumunda olan Hindistan son zamanlardaki büyüme performansı ile dikkatleri üzerine çekmektedir. Uzun süre İngiliz sömürgesinde yaşadığından sonra 1947 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. 1991 yılında yapılan bir takım reformların etkisiyle de global bir güç olma yolunda hızla ilerlemektedir. Ucuz iş gücü, düşük ülke riski söz konusudur. Fakat Hindistan Fabrika Yasası ile çalışan haklarını koruma amacıyla çok katı bir sistem oluşturmuştur (Göçer, 2014:95).

Türkiye ile olan ilişkileri de Osmanlı zamanına dayanmaktadır. 1924 yılında Türkiye'den pamuk ithalatı konusunda bir araya gelmişlerdir. Özellikle soğuk savaş

sonrası canlanan Hindistan ekonomisinin etkileri Türkiye ile olan ilişkisinde de kendini göstermiştir. 2016 yılı verilerine göre Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülkeler arasında 41. sıradayken ithalat açısından 9. sırada yer almaktadır.

Şekil 9: Hindistan'la Yapılan İhracat ve İthalat Miktarları

Kaynak: TÜİK

Yukarıdaki grafiğe bakıldığında ihracat konusunda ilişkiler zayıf olsa da ithalat açısından oldukça güçlü bir ilişkinin olduğunu söylemek doğru olacaktır. 1990 yılında ithalat 78 milyon dolar iken 2016 yılına gelindiğinde bu rakam, 5 milyar dolara çıkmıştır. İhracat tarafına bakacak olursak sırasıyla bu durum 61 milyon dolardan 651 milyon dolara artmıştır. Özetle 26 sene içerisinde ithalat kanadında 4 milyar dolarlık bir artış varken ihracat tarafında 590 milyon dolarlık bir artış gerçekleşmiştir. Bu demek oluyor ki özellikle 2000'li yıllarda Hindistan ile olan ithalat bağıımız oldukça artmıştır.

Tablo 12: Hindistan ile yapılan ihracata konu olan ilk 10 ürün

Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	102.421.897
Taşocakçılığı ve diğer madencilik	77.645.500
Kimyasal madde ve ürünler	75.219.832
Tarım ve hayvancılık	65.388.964
Atık ve hurdalar	46.174.006
Ana metal sanayi	46.111.911

Tekstil ürünleri	33.956.726
Plastik ve kauçuk ürünleri	30.053.936
Motorlu kara taşıtı ve römorklar	28.798.043
Metalik olmayan diğer mineral ürünler	21.527.804

Kaynak: TÜİK

İhracat ürünlerine şöyle bir göz atarsak; makine ve teçhizat, taşocaklığı ve madencilik ve son olarak kimyasal madde ve ürünler ön sıralarda yerini almaktadır. Hindistan ile yaptığımız ihracatın toplam ihracatımız içerisindeki payı ise %0.45 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da çok da büyük bir oran değildir. Fakat asıl konu ithalat tarafında gerçekleşmektedir.

Tablo 13: Hindistan ile yapılan ithalata konu olan ilk 10 ürün

Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar	1.964.208.397
Kimyasal madde ve ürünler	1.186.844.171
Motorlu kara taşıtı ve römorklar	570.775.581
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	397.438.386
Tekstil ürünleri	325.595.690
Ana metal sanayi	285.112.601
Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makina ve cihazlar	133.326.378
Metalik olmayan diğer mineral ürünler	116.598.132
Tarım ve hayvancılık	111.732.433
Giyim eşyası	101.178.636

Kaynak: TÜİK

Burada ise ihracatta ilk sırada yer ala ürünün 4. Sırada yer almakta olduğunu görmekteyiz. İlk sırayı ise yaklaşık 2 milyar dolarlık miktariyle kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar almıştır. Düzey 1 sınıflandırması yapıldığında da imalat sanayi hem ihracat hem de ithalat için en üst sırada yer almaktadır.

İki ülke arasındaki ticarete konu olan mallar çeşitliliği az, fiyatı dünya pazarında belirlendiği için dalgalanmalardan oldukça etkilenen ham madde ve ara mallar ağırlıklıdır (Öz, 2007:55). Bu sebeple yaşanan değişimler iki ülke arasında ticareti oldukça etkilemektedir. İthalat açısından da bu kadar yüksek miktarlar söz

konusu olduğu için fiyat artışları ya da azalışları direkt olarak dış ticareti oldukça etkileyecektir.

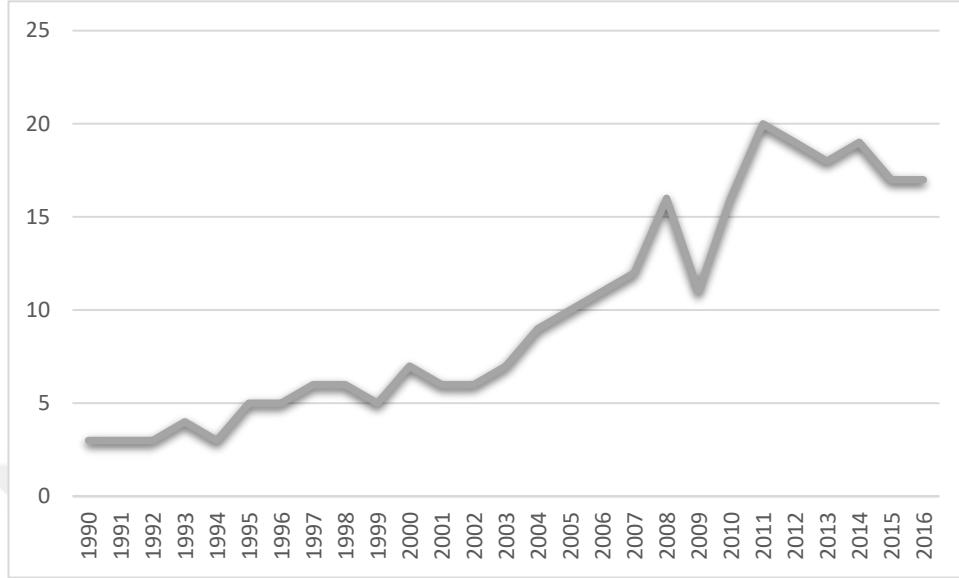
Hindistan örneği de Türkiye’yi ithal ürüne bağımlı bir ülke konumuna düşürmektedir. Bu konunun çeşitli araştırmalar yapılarak bir an önce çözüme kavuşturulması gerekmektedir.

2.2.5 Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

ABD Dünya ekonomisi içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Devlerden biri olarak kabul edilmektedir. Ekonomisinde, hizmetlerin ve üretimlerin büyük bir kısmı özel sektör eliyle yürütölmektedir (Aytekin ve Uçan, 2008:857). Dünya genelinde kamu sektörünün ağırlığının en az işlediği ekonomidir (Aytekin ve Uçan, 2008:857). Sanayi sektörü teknoloji yoğun bir üretime sahipken hizmet sektörü ise GSYİH’nin büyük bir çoğunluğunu oluşturmaktadır. Askeri ve sivil teknoloji de lider ülke konumundadır. Enerji üretici ve tüketici ölkeler arasında da önemli bir yere sahiptir.

Türkiye ve Amerika ilişkileri de Osmanlı dönemine kadar uzanmaktadır. İlk defa 18. Yüzyılın sonlarında Akdeniz’deki deniz ticareti yolu meselesi ile ortaya çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti ile de 11 Şubat 1927’de Nota teatisi vasıtasıyla yapılmıştır (Aytekin ve Uçan, 2008:857). Kore Savaşı’nın akabinde ise 1952 yılında NATO’ya üye olunmasıyla birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler güçlenmiştir. Bu anlamda da savunma sanayiindeki başlıca ihracat ve ithalat ortağımızdır. İki ülke başta ekonomi olmak üzere terörle mücadele, Ortadoğu’da yaşanan gelişmeler, NATO konuları gibi birçok konuda yoğun temas içindedirler.

Şekil 10: Dış Ticaret Hacmi (Milyar \$)

Kaynak: TÜİK

Yukarıdaki grafikten de görüldüğü üzere ABD ile giderek artan bir dış ticaret ilişkisi kurulmuştur. 1990 yılında yapılan ihracat ve ithalat miktarları sırası ile 967 milyon dolar ve 2 milyar dolar iken 2016 yılında bu miktarlar 6 milyar dolar ve 10 milyar dolar şeklinde artmıştır. İhracat için 5,6 ve ithalat için ise 26 yılda 8,5 milyar dolarlık bir artış söz konusudur. Yapılan ihracatın toplam ihracatımız içerisindeki payı %4,6 iken ithalatın toplam ithalatımız içerisindeki payı %5,4 şeklindedir. 2016 rakamlarına göre de 17,4 milyar dolarlık bir ticaret hacmi söz konusudur. İhracat tarafını inceleyecek olursak ilk sırada ana metal sanayi ürünleri 1,1 milyar dolarla yerini almaktadır. Ardından sırasıyla 861 milyon dolarla tekstil ürünleri ve 686 milyon dolarla makine ve teçhizatlar gelmektedir. İthalat tarafında ise en çok 2,5 milyar dolarlık ulaşım araçları ticarete konu almıştır. 1,5 milyar dolarla kimyasal madde ve ürünler ikinci sıradayken, 994 milyon dolarla da makine ve teçhizatlar üçüncü sıradadır. Ürün gruplarını iyice inceleyecek olursak en çok demir-çelik ana sanayi ürünleri ihraç edilmekte olup miktarı 1 milyar dolar kadardır. 2.5 milyar dolarla hava ve uzay taşıtları da en çok ithal edilen ürün grubudur.

Son yıllarda ABD ile politik olarak dengesiz bir ilişki yaşamaktayız. Bu durum piyasaları oldukça etkilemektedir. Hatta siyasilerin söyledikleri sözlerin piyasaları bu kadar etkilemesi de ayrı bir konu olarak tartışılması gerekmektedir. Bu durum elbette zamanla netlik kazacaktır. Fakat araştırmanın vermek istediği aynı sonuçla tekrar

karşılaşmaktayız. ABD ve Türkiye dış ticaret ilişkisinde de ithalatın ihracattan fazla olduğunu görmekteyiz. Zaman geçtikçe de bu durum artarak devam etmektedir.

Rusya, Almanya, Çin, Hindistan ve Amerika incelemelerinde de görüldüğü gibi Türkiye ciddi bir ithalat problemi ile karşı karşıyadır. Her incelediğimiz ülke bazında ithalat miktarı ihracat miktarının oldukça üzerinde seyretmektedir. İzlediğimiz politikalar, edindiğimiz ekonomik ilişkiler sebebiyle artık ithal ürün bağımlısı bir ülke konumundayız. İthalat ile büyümeye devam edeceğiz. En kısa zamanda yapısal çözümlerle bu büyük cari açık problemine çare bulunması gerekmektedir.

2.3 TÜRKİYE’DE İTHALATIN YAPISAL GÖRÜNÜMÜ

Türkiye’de ithalatın yapısal olarak görünümüne değinmek gerekmektedir. Bu bölümde; fasıllara, döviz türlerine, sektörler ve illere göre bir inceleme yapılacaktır.

2.3.1 Fasıllara Göre İthalat

Aşağıdaki tabloda 2016 yılında yapılan ithalata ait ilk 10 fasıl verilmektedir. İlk sırada makine aksamaları yer almaktadır. Toplam ithalatımız içerisinde %14’lük bir payla karşımıza çıkmaktadır. 1996 yılında ise bu fasıl %18’lik bir paya sahipti. %4’lük bir azalma söz konusu olmuştur. İkinci sırada ise mineral yakıt ve yağlar bulunmaktadır. 2016 yılı içerisinde %14 ile neredeyse ilk fasıl kadar önemli bir yere sahiptir. İthalat miktarı ise 27 milyar dolar civarındadır. 1996 yılında ise pay ve miktar sırasıyla, %13 ve 6 milyar dolar şeklindedir. Aradaki bu artış çok normaldir. Çünkü mineral yağ mazot iken mineral yakıt petrol ve doğalgazdır. Biliyoruz ki, Türkiye’nin enerji ithalatı oldukça yüksektir ve özellikle Rusya incelemesinin ithalat tarafında bu konuyu tartışmıştık. Bu sebeple bu artış oldukça doğaldır. Elektrikli makine ve cihazlar, motorlu taşıtlar ve demir-çelik de bir diğer önemli fasıllardır.

Tablo 14: Fasillara Göre İthalat

Fasıllar	2016	
	İthalat Miktarı(Milyar \$)	Toplam İthalat İçerisindeki Payı %
Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	27.296.917.595	14
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	27.169.079.651	14
Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları,aksam-parça-aksesuarı	20.135.408.203	10
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	17.840.586.532	9
Demir ve çelik	12.575.460.116	6
Plastikler ve mamulleri	11.627.985.484	6
Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	7.204.352.821	4
Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı	4.632.682.612	2
Organik kimyasal ürünler	4.359.681.966	2
Hava taşıtları, uzay taşıtları ve bunların aksam ve parçalar	4.310.416.997	2
Toplam	198.618.235.047	

Kaynak: TÜİK

2.3.2 Döviz Türlerine Göre İthalat

İthalat üzerinden para birimlerini değerlendirecek olursak beklenen bir şekilde ilk sırada ABD Doları yer almaktadır. %56'lık bir payla diğer para birimlerden daha çok ithalata konu olmaktadır. Ardından Avro %35 ve %14 ile Türk Lirası gelmektedir. Avro'da ithalat yaptığımız ülkelere bakıldığında oldukça olağan bir sonuçtur. 1996 yılında Avro 7 milyon dolar civarındayken 2016 yılında bu miktar 70 milyar dolara çıkmıştır. Bu oldukça büyük bir artıştır. Finansal serbestleşme ve uluslararası piyasalara entegrasyon sonucu ortaya çıkan ithalat artışı sonucu bunun olması oldukça normaldir. Çin Yuan'ı ise son zamanlarda Çin ile olan ticaret ilişkilerinin artmasıyla listeye girmiştir. Yaklaşık 36 milyon dolar civarında bir miktara sahiptir.

Tablo 15: Döviz Türlerine Göre İthalat

	2016	
Döviz Türleri	İthalat Miktarı(Milyar \$)	Toplam İthalat İçerisindeki Payı %
ABD Doları	111.268.842.398	56,02
Avro	70.276.101.132	35,38
Türk Lirası	14.274.518.652	7,19
İsviçre Frankı	914.261.149	0,46
Japon Yeni	829.636.406	0,42
İngiliz Sterlini	690.548.524	0,35
BAE Dirhemi	88.497.748	0,04
Norveç Kronu	83.813.695	0,04
İsveç Kronu	71.640.576	0,04
Çin Yuanı	36.305.403	0,02
Toplam	198.618.235.047	

Kaynak: TÜİK

2.3.3 Sektörlere Göre İthalat

Türkiye’de sektörel dağılım, Birleşmiş Milletler İstatistik Bürosu tarafından 1948 yılında yayınlanan Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması (ISIC) ışığında yapılmaktadır (Yurdakul, 2014:89). 8 başlık altında yapılan sınıflandırmaya dayalı tablo aşağıda verilmektedir.

Tablo 16: Sektörel Dağılım

	2016	
	İthalat Miktarı (Milyar \$)	Toplam İthalat İçerisindeki Payı %
İmalat sanayi	167.243.394.686	84,20
Madencilik ve taş ocaklığı	19.008.898.953	9,57
Tarım ve ormancılık	7.041.367.700	3,55
Toptan ve perakende ticaret	5.010.751.893	2,52
Elektrik, gaz ve su	213.614.469	0,11
Balıkçılık	55.956.236	0,03
Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	42.395.084	0,02
Gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri	1.856.026	0,00
Toplam	198.618.235.047	

Kaynak: TÜİK

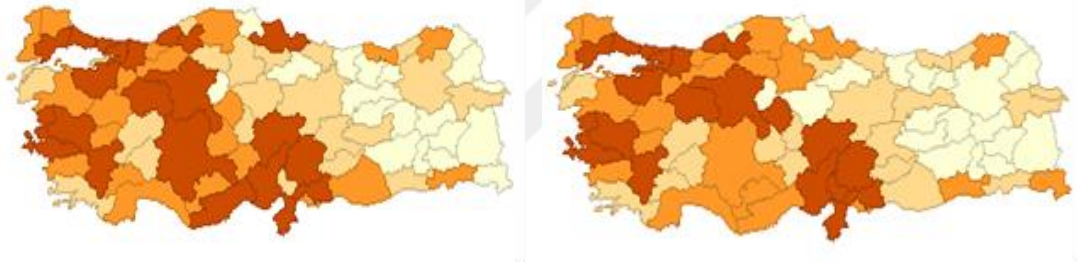
2016 yılında en büyük payı %84.20 ile imalat sanayi sektörü almaktadır. 1990 yılında ise %73.55 ile yine ilk sıradadır. Bu durum oldukça normaldir. Yukarıdaki bölümlerde de anlatıldığı gibi imalat sanayi sektörü ithalatı en çok olan fasıllardandır. İkinci sırada ise madencilik ve taş ocaklığı sektörü yer almaktadır.

1990 yılında 4 milyar dolar civarında iken 2016 yılına gelindiğinde bu sayı 19 milyar dolara kadar çıkmıştır. Artan nüfus ve büyüme daha çok enerji ithalatı yapmaya itmiştir ve bu sebeple böyle bir artış yaşanmıştır. Ne yazık ki enerji konusunda da dışa bağımlı bir ülke olduğumuzdan miktarların giderek artması beklenmektedir. Türkiye’de ithalat yapılan bir diğer sektör ise tarım ve ormancılık. 1990-2016 yılları arasındaki bu kalemin toplam ithalat içerisindeki payı da %2 ile %5 arası değişmektedir.

2.3.4 İllere Göre İthalat

Türkiye’de iller bazında bir inceleme yapıldığında belli bölgelerdeki yoğunluklar dikkati çekmektedir. Nüfus, sanayileşme ve gelişmişlik düzeyi ile doğru orantılı bir şekilde artışlar ya da azalışlar gerçekleşmektedir.

Şekil 11: 2007-2014 yılı İthalatta Yoğunlaşma Haritaları

Kaynak: GeoDA adlı program kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Haritalardan ilki 2007 yılındaki ikincisi ise 2014 yılındaki yoğunlaşma haritalardır. İki haritada oldukça benzer bir durumdadır. Özellikle Ege, Marmara ve Akdeniz bölgelerinde ithalatta bir yoğunlaşma olduğunu gözlemlemekteyiz. Bu da oldukça mantıklı bir sonuçtur. Çünkü bu bölgeler sanayi açısından daha gelişmiş ülkelerdir.

Tablo 17: 2016 yılında İllere Göre İthalat Miktarları (Milyar \$)

İller	İthalat Miktarı (Milyar \$)	Toplam İthalat İçerisindeki Payı %
İstanbul	116.097.055.366	58,5
Gizli veri	15.367.038.139	7,7
Ankara	10.837.710.925	5,5

İzmir	8.811.052.220	4,4
Bursa	8.710.000.506	4,4
Kocaeli	8.063.741.623	4,1
Gaziantep	4.816.682.273	2,4
Manisa	2.702.136.379	1,4
Hatay	2.570.898.961	1,3
Sakarya	2.113.318.999	1,1
Toplam	198.618.235.047	

Kaynak: TÜİK

Yukarıdaki tabloya da bakacak olursak yoğunlaşma haritalarını doğrulamış olmaktadır. Belirli bölgelerde ithalat açısından yoğunlaşma diğerlerine nazaran fazladır. 2016 yılında en çok ithalat yapılan 10 ilin yer aldığı tabloda ilk sırayı İstanbul almıştır. Hem nüfus hem de gelişmiş düzeyi ile bu sonuç beklenmektedir. Bu il için en çok ithal edilen ürünler ise sırasıyla kimyasal madde ve ürünler, motorlu kara taşıtları ve römorklar ve ana metal sanayi şeklinde ilerlemektedir. Ardından %7.7'lik bir pay ile gizli veri, %5.5 ile Ankara ve %4.4 ile İzmir gelmektedir.

Bir sonraki bölümde ise çalışmanın uygulama kısmı gerçekleştirilmektedir. İlk olarak teorik bir giriş yapılmakta daha sonra sonuçlar paylaşılmaktadır.

2.4 DEĞERLENDİRME

Bu bölümde Türkiye'nin dış ticaretinin tarihsel süreci ithalat çerçevesinde incelenmiştir. 24 Ocak 1980 Kararları öncesi ve sonrası olarak ikiye ayrılmıştır. Böylece iki dönem arasındaki farklılıklar net bir şekilde ortaya konmuştur. Öncesi dönemde yerli üretime önem verilerek ithal ikameci bir ithalat politikası izlenmektedir. Sonrası dönemde ise ihracata yönelik bir ticaret politikası benimsenerek Dünya piyasalarına entegrasyon sağlanmaya çalışılmıştır.

Bölümün ikinci kısmında ise, farklı ülkelerle olan dış ticaret ilişkisi incelenmiştir. Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı ilk 10 ülke arasında yer alan Çin, Rusya, Almanya, Hindistan ve ABD örnek olarak seçilen ülkelerdir. Her birinde ise ortak nokta olarak yaptığımız ithalatın ihracattan yüksek olduğu görülmektedir. Sonuç olarak bir kez daha ithal mal bağımlısı bir ülke olduğumuz ortaya çıkmıştır.

Bir sonraki bölümde ise Türkiye'nin toplam ithalat talebinin yanında Çin, Almanya ile olan ithalat talebi de incelenmektedir. Hindistan, Rusya ve ABD analizlere dâhil edilmemiştir. Bu ülkeler için bulunan veriler analizi gerçekleştirmeye yetmemektedir. Aynı zamanda Türkiye'nin toplam ithalat talebi fonksiyonu için 1990-2016 verileri arası çeyrekli dönemler kullanılırken ülke analizleri için yıllık verilerden yararlanılmaktadır. Çünkü ülkeler bazında çeyrekli veriler bulunamamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE İÇİN BİR İTHALAT TALEP MODELLEMESİ: ZAMAN SERİSİ BULGULARI VE AMPİRİK LİTERATÜR

Bu bölümde zaman serisi modellemesi yapılarak Türkiye'nin toplam hem de farklı ülkelerle (Çin ve Almanya) olan ithalat talep fonksiyonu tahmin edilmektedir. İlk olarak Türkiye için ampirik literatür verilmektedir. Daha sonra ekonometrik bazı kavramlara ve eştümleşme tahmin yönteminin açıklamasına yer verilmektedir. Bölümün sonunda ise uygulama gerçekleştirilmektedir.

3.1 TÜRKİYE İÇİN AMPİRİK LİTERATÜR

Literatürde bu konuyla alakalı birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışma için Utkulu (1994) 'te yazmış olduğu doktora tezindeki ithalat talep modeli örnek alınmaktadır. Kullandığı değişkenler klasik fiyat ve gelir değişkeni haricinde borç servis oranı, döviz girişleri ve uluslararası rezervleri kullanarak literatürdeki çalışmalardan farklılaşmaktadır. Bizim şimdiye dek dış borçlanma faktörünün ithalat talebi üzerindeki potansiyel etkisini göz ardı ettiğimizden bahsetmektedir. Dış borç servisinin borçlu bir ülkenin ithalat kapasitesini belirleyen faktörlerden biri olarak görülebildiğinden bahsedilmektedir. Çalışmada tek kırılmalı ve kırılmanın dışsal kabul edildiği bir test olan Peron (1990) kullanılmaktadır. Ancak bu çalışma da tek kırılma yerine geliştirilip çok kırılmalı bir birim kök testi olan Bai ve Peron (1998) uygulanacaktır. Ardından ise çok kırılmayı dikkate alan eştümleşme analizi olan Maki (2012) yapılacaktır. Bu yüzden temel alınan çalışma bu olmaktadır.

Zengin (2000) yayınladığı makalede, yansıma ve standart teori şeklinde dış ticaret ile döviz kurları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 1994 ve 2000 dönemi arası incelenmiştir. Bu çalışmaya göre ithalat fiyat endeksi, reel döviz kurları ve ihracat fiyat endeksleri arasında eştümleşmenin varlığı tespit edilmiştir. Bu bulgu aynı zamanda birinci dereceden birim köke sahip ve eştümleşik olan bu değişkenlerin en azından bir yönde nedensellik ilişkisine sahip olduğunu göstermektedir (Zengin, 2000: 27). Granger (1988) nedensellik teorisi ile tutarlıdır. Nedensellik ihracat ve ithalat fiyat endekslerinden reel döviz kurlarına doğru olduğu döviz kurlarından da

ithalat fiyat endeksine doğru da bir etki bulunmuştur. Fakat çalışmaya göre bu durum ihracat fiyat endeksi için geçerli değildir. Sonuç olarak, bu üç değişkenin güçlü ilişkisi, döviz kuru politikasındaki ticari dengesizlikleri giderme konusunda etkisiz bir hale gelmektedir.

Utkulu ve Seymen'in 2003 te yazmış olduğu makalede Türkiye ve Avrupa Birliği arasında ticaret ve rekabet konusu araştırılmıştır. 1963-2002 yıllarını kapsayarak hem ihracat hem ithalat talep fonksiyonları zaman serisi analiziyle belirlenmiştir. Çalışma da dış borç stoku gibi değişkenler kullanılarak farklılık yaratılmaya çalışılmıştır. Avrupa birliği ile Türkiye ilişkisine kısa bir göz atılıp teori destekli ekonometrik bir çalışma yapılmıştır. Çalışmaya göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmaktadır. İthalat talebindeki gelir esnekliğinin önemsenecek kadar esnek olduğunu ve Marshall-Lerner koşulunun sağlandığı çalışmanın bulgularındandır.

Şimşek ve Kadılar'ın 2004 te yazdığı makalesinde ithalat talep fonksiyonunu kısıtsız HDM'ye dayalı olan sınır testi (bounds test) yaklaşımı ile tahminlenmektedir. Bu test Pesaran (2001)'in geliştirdiği bir testtir. Türkiye'nin ithalat talebi fonksiyonunu farklı bir model ve tahmin yöntemi ile yeniden değerlendirmek, çalışmanın hedefidir. Fiyat ve gelir değişkeni diğer çalışmalardan tahmin yöntemi açısından farklılaşmaktadır. Bu çalışmadaki tahmin yöntemi farklılığı daha farklı bir perspektiften ithalat talep fonksiyonu tahminlemesi sunmaktadır. İşte bu noktada çalışmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada ele alınan dönem sınırlıdır. Bu yüzden Johansen (1988), Engle ve Granger (1987) ile Johansen ve Juselius (1990)'un gibi bilinen eş bütünleşme tekniklerinin kullanılması; uzun dönem ithalat talebi davranışının elde edilmesinde güvenilir sonuçlar vermediği görülmüştür. Bu sebeple analiz, Pesaran et al. (2001)'in son yıllarda geliştirdiği sınır testi tekniğinden yararlanılarak yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda ithalat hacmi ile onu belirleyen etkenler olan gelir ve nispi fiyatların eştümleşik oldukları görülmüştür.

Bayraktutan ve Bıdırdı (2010), yayınladıkları makalede 1989-2004 dönemine ilişkin Türkiye'nin ithalatının belirleyicileri tespit edilmekle birlikte çeşitli politika önerilerinde bulunulmuştur. Engle-Granger iki aşamalı tahmin yöntemi kullanılmıştır. Reel gelir ve reel efektif döviz kuru değişken olarak ele alınmıştır.

Çalışmanın sonucuna göre, Türkiye reel döviz kurundan çok büyüme karşı daha duyarlı çıkmıştır.

Aldan, Bozok ve Günay 2012 yılında yayınladıkları makalede Türkiye’de kısa dönem ithalat dinamikleri araştırılmıştır. 2003-2011 yılları arası veriler Kalman filtresi kullanılarak tahmin edilmiştir. Sonuçlara göre, gelirin kur oranına göre daha önemli bir etkisi olduğu bulunmuştur. Özellikle gelir esnekliği olmak üzere hepsi zaman içerisinde değişmektedir. 2008 küresel krizden sonra bu değişim çok daha belirgin olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Çolak, Tokpınar ve Uzun 2014 yılında yayınladıkları makalede 1998Q1 ve 2002Q2 dönemi için Türkiye imalat sanayisinde sektörel bazda ithalatın belirleyicileri Augmented Mean Group yöntemi ile tahmin edilmiştir. Yatay kesit bağımlılığının varlığı Pesaran (2008)’ın CD-Bias testi ile sınanmıştır. Birim kök testi için Cross-Sectionally Augmented Dickey-Fuller (CADF) kullanılmıştır. Bu test Pesaran (2007)’e aittir. Eştleşme tespiti için ise Durbin Hausman testi kullanılmıştır (Çolak, Tokpınar ve Uzun, 2014:1). Bu test de Westerlund (2008) tarafından geliştirilmiştir. Sonuçlara göre sektörel bazda reel efektif döviz kuru ve sanayi üretimi katsayıları pozitif ve anlamlıdır. İthalatın üretim esnekliğinin yüksek olduğu sektörler bulunmuştur. Bunlar, metal ürünleri, elektrikli makinalar, motorlu araçlar ve tekstil şeklindedir. Modelde kriz kuklası ve çalışma günü değişkeni kullanılmıştır. Amacı ise küresel kriz ve takvim etkisini görmek içindir (Çolak, Tokpınar ve Uzun, 2014:1).

Çelik ve İlkay (2015), yayınladıkları makalede 1989-2015 üç aylık verileriyle vektör hata düzeltme modeli kullanılmıştır. Türkiye’nin ihracat ve ithalat arasındaki uzun dönemli ilişkisi test edilmiştir. Çalışmanın sonucuna göre, seçilen dönemde ihracat ve ithalat arasında pozitif ve istatistiki bir ilişki çıkmıştır. Bunun dışında ithalat artışı da ihracat artışının tek yönlü Granger nedeni olarak belirlenmiştir.

Çulha, Eren ve Ögünç (2018) yılında Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) kapsamında Türkiye için ithalat talep fonksiyonu tahminlenerek fiyat ve gelir esnekliklerinin zaman değişimi incelenmektedir. 2003-2017 dönemleri için toplam ve alt kalem ithalat fonksiyonları tahmin edilmiştir ve Kalman filtresi yöntemi kullanılmıştır. Hem toplam hem de alt kalem bazında, gelir ve harcama bileşenleri esnekliklerinin zaman içerisinde düştüğü tespit edilmiştir. Gelir

esnekliğindeki düşüşün temelin tüketim harcamaları esnekliğindeki düşüş olarak gösterilmiştir. Tüketim ve yatırım malları ithalatının nispi fiyatlarının zaman içinde sınırlı bir oranda azaldığı, ara malı ithalatının nispi fiyat esnekliğinin ise belirli bir oranda yükseldiği tespit edilmiştir.

3.2 EKONOMETRİK YÖNTEM

Bu bölümde ilk olarak zaman serileri hakkında bazı temel kavramlar verildikten sonra eştümleşmenin kullanım alanları, iktisadi anlamı ve yapısal kırılmalara etkisinden bahsedilmektedir.

3.2.1 Temel Kavramlar

Ekonometrik uygulamadan önce daha iyi anlaşılması açısından birkaç kavramdan bahsedilmesi gerekmektedir.

3.2.1.1 Sahte Regresyon

Bir zaman serisinin iktisatta çok önemli bir yeri vardır. Ekonometrik analizle uğraşanlar bir zaman serisini trend, konjonktür dalgası, mevsimsel değişkenlik gibi etkilerden arındırmaya çalışmıştır. Bir yandan da öngörüleme üzerine uğraşmışlardır. Daha sonra Box ve Jenkins'in (1970) yayınladıkları makale sayesinde bu iki çalışma alanı arasındaki durum, ARIMA süreci ile giderildi. Bu nedenle bir serinin ARIMA özelliklerini bilmek gerekiyordu. Çünkü böyle olduğu zaman daha iyi bir tahminleme yapılıyordu. Daha sonra sahte regresyon sorunu 1974 yılında Granger ve Newbold tarafından gündeme getirdi. Bu sayede ekonometrik çalışmalar için büyük bir gelişme yakalanmıştı.

Zaman serisi verilerinin özelliklerinin incelenmesi; daha iyi modelleme ve etkin hesaplama için gerekli olduğu gibi eldeki veriler ile kullanılan modelleme teknikleri ve iktisat teorisi arasındaki ilişkinin daha iyi yorumlanması ve anlaşılabilir olması için de gereklidir (Mills, 1990: 5). İşte tam bu nokta da sahte regresyonun ne kadar önemli sorun olduğu ön plana çıkmaktadır.

Engle ve Granger'in (1987) yayınladıkları makaleden sonra ve özellikle doksanlı yıllarda ekonometri alanında çok önemli gelişmeler ortaya çıktı. En önemlisi ise çoğu makroekonomik zaman serisinin trend içermesi ve bu durumun sahte regresyon sorununa yol açması olarak görülmüştür (Charemza ve Deadman, 1997). Sahte regresyona ait temel açıklamalardan önce rassal yürüyüş, beyaz gürültü hata terimleri ve birim kök kavramını açıklamak gerekmektedir. y_t rassal bir değişkene ait süreç ise,

$$y_t = \alpha + \beta y_{t-1} + u_t$$

şeklinde bir denklemle gösterilmektedir. $\beta=1$ ise AR(1) sürecinin birim köke sahiptir. Bu durumda denklem:

$$y_t = \alpha + y_{t-1} + u_t$$

şeklinde yazılmaktadır. Bu durumda değişkene ait süreç, kaymalı rassal süreç şeklinde ifade edilmektedir. Eğer $\alpha=0$ ise yani denklemin sabit terimi yoksa kaymasız rassal süreç olarak adlandırılmaktadır. $\beta>1$ ise, patlayan süreç olarak adlandırılmaktadır. Buradan yola çıkarak, birim köklü olan bir zaman serisinin rassal yürüyüşe sahip olduğu söylenmektedir (Gujarati, 1990). Beyaz gürültü hata terimi ise varyansı sabit, ortalaması sıfır ve birbirinden bağımsız normal dağılmış bir zaman serisidir. Bu ifade:

$$E(u_i) = 0,$$

$$E(u_i^2) = \sigma^2,$$

$$E(u_i, u_j) = 0, \quad i \neq j$$

Şeklinde gösterilmektedir. Granger ve Newbold (1974) yayınladıkları çalışmalarında ekonometriyle ilgilenenlerin, değişkenlerin zaman serisi özelliklerini bilmesi gerektiğini ifade eder. Konunun başında bu özellikler ifade edilmektedir. Birçok iktisadi değişkenin bütünleşik ya da rassal yürüyüş özelliği gösterdiğinin dikkate alınması gerektiğini söylemişlerdir. Aksi takdirde elde edilen yüksek R^2 ya da düzeltilmiş R^2 ile düşük DW istatistiğinin birlikte görüldüğü hiçbir ekonomik anlamı olmayan sonuçlarla karşılaşilmektedir. Newbold ve Granger ise böyle bir durumda sonuçlarının tümünün sahte olduğunu iddia etmişlerdir. Başka bir ifade ile açıklayıcı değişkenler ve bağımlı değişkenler arasında eştümleşme yoksa regresyon sahtedir. Granger ve Newbold (1974) yayınladıkları çalışmalarında bu kavramı öne sürmüşler ve sahte regresyonu saptamak için “Baş Parmak Kuralı” belirtmişlerdir.

Buna göre eğer bir regresyonda $R^2 > DW$ istatistiğinden büyükse sahte regresyon şüphesi oldukça güçlüdür.

Eğer bir regresyon analizinde içsel bağıntılı hata teriminin varsa, üç önemli sonuç doğurmaktadır. İlki regresyon katsayılarının tahminlerinin etkin olmaması iken diğerleri ise regresyon denklemlerine dayalı tahminlerin uygun olmaması ve katsayılara ilişkin anlamlılık testleri geçersiz olduğu şeklindedir.

Bu noktada Granger ve Newbold üçüncü maddenin incelenmesi ve sahte regresyon kavramının araştırılması gerektiğini söylemişlerdir. Çünkü ilk iki madde diğer ekonometrisyenler tarafından çokça tartışılmıştır.

3.2.1.2 Durağanlık

Bir zaman serisinde durağan olmayan bir değişken varsa bu onun birim kök içerdiğini göstermektedir. Dolayısıyla ekonomik zaman serilerinde “birim kök” var ise o modelin tahmin sonuçlarına güvenilemez. Birim köke sahip değişkenlere sahip regresyonlarda, standart asimptotik dağılım teorisi uygulanamamaktadır. Eğer bu sorun göz ardı ederek tahmin yapılırsa doğru olmamaktadır. Buna karşın bazı birim kök regresyonlarındaki katsayılar büyük örneklerde dirençli olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir deyişle, katsayı tahminleri gerçek parametre değerlerine, standart durağan serilerin regresyonundan daha hızlı yakınsamaktadır. Fakat konu küçük örneklerle geldiğinde zayıf tahminler vermektedir (Campbell ve Perron,1991:141).

Durağanlık kavramı zaman serisi analizleri için oldukça önemlidir. Eğer değişkenler arasında anlamlı bir ilişki aranıyorsa serilerin durağan olması, başka bir deyişle aynı mertebeden homojen olması gerekmektedir (Aktaş, 2009:3). Bir zaman serisinin ortalaması ile varyansının sabit olması ve kovaryansı incelenen zaman bağılı değildir. Yalnızca iki zaman değeri arasındaki farka bağlıdır (Korkmaz ve Uygurtürk, 2008: 125). Eğer iki zaman serisi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunuyorsa, birim kök testleri ile kaçınıcı dereceden durağan olduklarına bakıldığında bu ilişkinin gerçek olup olmadığı anlaşılmaktadır (Aktaş, 2009:3). Eğer aynı derecede durağanlaşıyorsa, bu ilişki gerçek bir ilişkidir diyebiliriz. Bir seri farkı alınarak durağan hale geliyorsa fark durağan “difference stationary process” süreç

olarak isimlendirilmektedir. Birim kök testleri dışında da bir serinin grafiğine ve korelogramına bakılarak da durağan olup olmadığı anlaşılmaktadır.

3.2.1.3 Eştümleşme (Cointegration) ve Yapısal Kırılmalar

Engle ve Granger'in 1987 yılında yayınladığı makale literatürde çok büyük ses getirdiği görülmüştür. Charemza ve Deadman'ın 1997'de yayınladıkları kitaba göre, bir önceki bölümde anlatılan sahte regresyon sorununun, geçersiz test istatistikleri ve yapay olarak şişkin olması gibi anlamsız sonuçlara yol açtığı anlatılmaktadır. Bu duruma çözüm olarak önerilen yöntemlerden biri olan değişkenlerin farkının alınarak stokastik trendin yol edilmesidir. Fakat bu durum uzun döneme ait bilgi kaybına neden olmuştur (Utkulu, 2003:5). Bu noktada çözüm eştümleşme (cointegration) analizi ile gelmiştir. Bu yöntemi Engle ve Granger'in literatüre sunmuştur. Bu analize göre, değişkenler trend içerse bile uzun dönem regresyon hata terimi sabit ise değişkenler arasında gerçek iktisadi bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Hata teriminin sabit olması, varyansı ve ortalaması zaman içinde değişmediği yani durağan olduğu anlamına gelmektedir (Utkulu,2003:3).Bu durumda regresyondaki değişkenler eştümleşiktir denir. Bu analiz, serinin modellenmesi ve regresyonunda sahte regresyon sonuçlarını engellemekte ve iktisat teorisini test etmede kullanılan bir yöntem haline gelmiştir (Utkulu, 2003:3).

3.2.1.3.1 Eştümleşme

Eştümleşme analizi iktisadi değişkenlere ait serilerin durağan olmasalar bile durağan bir kombinasyonunun var olabileceğini ve eğer varsa bunun ekonometrik olarak belirlenebileceğini ileri sürmektedir. Çalışmanın bu kısmında da bu konu ile alakalı bilgilendirme yapılmaktadır.

3.2.1.3.1.1 Eştümleşmenin Kullanım Alanları

1980'li yılların başında literatüre sunulan eştümleşme analizi sayesinde zaman serisi ekonometrisi alanında büyük ilerlemeler kaydedildi. Literatüre kazandırdıkları oldukça fazladır. Eştümleşmenin kullanım alanları şu şekilde sıralanabilir:

- Trendin neden olduğu sahte regresyon sonuçlarını gidermek amacıyla kullanılmaktadır. Sahte regresyon daha öncede bahsedildiği gibi tahmin sonuçlarını güvenilemez yapmaktadır ve bu noktada eştümleşme bu sorunu gidermektedir.
- Ekonometrik modellemede yeni bir yöntem olarak kullanılması
- Tahmin aşamasından önce yapılan bir ön test olması
- Uzun dönem ekonomik ilişkilerin tespitine fırsat vermesi
- İktisatçılar için ise eştümleşme, önemi rakip iktisat teorilerinin test edilmesine olanak tanımaktadır (Perman, 1991:20-21).

Yukarıda yazılan maddeler ışığında eştümleşmenin 80'li yıllarda çıktıktan sonra adeta bir bomba gibi literatüre düşmesi oldukça normal gözükmetedir.

3.2.1.3.1.2 Eştümleşmenin İktisadi Anlamı

İktisat teorisi genellikle denge durumlarıyla ilgilenmektedir. Dengesizlik konusunda ise çok fazla bir şey söylememektedir. İktisat teorisi makro değişkenlerin dengede olduğunu söylemektedirler. Fakat veriler açısından bu durum her zaman geçerli değildir. İşte bu noktada iktisatçılar bu problemi aşmak için uzun dönem ve kısa dönem analizler yapmışlar. Eştümleşmede yer alan Hata Düzeltme Mekanizması (ECM) ise tam bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Uzun ve kısa dönem dinamiklerini bir araya getiren önemli bir yaklaşımdır.

Denge kavramı, herkes açısından farklı kullanılmaktadır. İktisatçılar dengeyi kastederken genellikle değişkenlerin beklenen ve gerçekleşen değerleri arasındaki eşitliği belirtmektedirler. Ekonometrisyenler ise dengeyi durağan olmayan değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkiye atıfta bulunmak için kullanırlar (Enders, 1995: 395).

Granger (1983) ve Engle, Granger (1987), birinci dereceden entegre olan (I(1)) X ve Y değişkenlerinin eştümleşik olması durumunda ECM'nin aşağıdaki gibi olacağını göstermişlerdir.

$$\Delta Y_t = -p_1 \cdot u_{t-1} + \text{lagged}(\Delta Y, \Delta X) + e_{1t}$$

$$\Delta Y_t = -p_2 \cdot u_{t-1} + \text{lagged}(\Delta Y, \Delta X) + e_{2t}$$

Buradaki p_1 katsayısı istatistiki bakımdan anlamlıysa bu Y_t değişkenindeki bir dönemdeki dengesizliğin diğer dönemde düzeltildiğini göstermektedir. Granger Temsil Teoremine göre, eğer iki değişken eştümleşik ise, bu durumda ECM mekanizması çalışacaktır. İki değişken arasında eştümleşme olması Granger (1988)'a göre, değişkenlerin arasında en az bir yönlü nedensellik ilişkisini işaret etmektedir. Eğer hata düzeltme katsayısı $1 > \alpha > 0$ ve eğer anlamlıysa hata düzeltme mekanizması çalışıyor demektir.

Engle ve Granger Metodu, değişkenlerin arasındaki ilişkinin sahte olmadığı bir uzun dönem ilişkisi olduğunu kanıtlamamaktadır. Bu nedenle eştümleşme analizinin sağlam bir iktisat teorisi tarafından desteklenmesi gerekmektedir.

3.2.1.3.2 Yapısal Kırılma ve Mevsimsellik Durumlarında Eştümleşme

Uzun dönem denklemindeki parametreler zamanla değişmektedir. Son yıllarda Gregory ve Hansen (1996) eştümleşme vektöründe meydana gelebilecek parametre değişmelerine ve kırılmalara karşı alternatif bir test önermişlerdir. Üç alternatif model üzerinden hareket edilmektedir:

- Sabit terimde kayma,
- Sabit terimle birlikte trendde kayma,
- Hem sabit terimin hem de eğimin kayması (rejim değişikliği).

Gregory ve Hansen çalışmalarında parametre değişimleri için bir model ve buna uygun kritik değer bulmaya çalışmışlardır. Hatta modellerinde, eğimin olduğu gibi sabit teriminde de yapısal değişimin olduğu bir eştümleşme testi geliştirmişlerdir. Modelde yapısal değişimin zamanının bilinmediği varsayılmıştır (Gregory, Nason ve Watt, 1996: 321-341).

Engle, Granger ve Hollman (1989), uzun dönem model tahmini için mevsimsel veriler kullanılmasının tutarlı olmayan tahminlere yol açacağını savunmuşlardır. Bu sebeple çeşitli çözümler sunulmuştur. Örneğin, stokastik mevsimsellik, deterministik mevsimsel kukla değişken yardımıyla ortadan kaldırılabilir (Charemza ve Deadman, 1992:154).

Özetle yapısal kırılmalar ve mevsimsellik durumlarında model tahmini tutarlı olmayan tahminlere yol açarlar. Bu nedenle eştümleşme testi yapılırken bu olgulara dikkat edilmelidir.

3.3 UYGULAMA

Bu bölümde ekonometrik modeller ve veri seti tanıtıldıktan sonra çalışmayla alakalı bulgulara yer verilecektir. İlk bölümde, Türkiye toplam ithalat talebi kapsamında 1990-2016 yıllarına ait çeyrekli verilerle bir zaman serisi modellemesi yapılmıştır. Kırılmaları dikkate almayan birim kök testleri olan ADF, PP ve KPSS testleri, çok kırılmalı birim kök testi olan Bai Peron ile birim kök varlığı test edilmiştir. Daha sonra kırılmaları dikkate almayan Engle-Granger Eş bütünleşme testi yapıldıktan sonra kırılmaları dikkate alan bir eştümleşme testi olan Maki(2012) kullanılmıştır. Bu çalışmada dış ticaret kısmı ithalatla sınırlandırılmıştır. Böylece incelenecek konu daha ayrıntılı ve kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. İthalat talebini analiz etmeye çalışırken, gelir ve fiyat dışında ithalat talebini etkileyen daha önce de bahsedilen yabancı döviz girişleri ve dış borç stoku değişkenleri de ele alınmaktadır.

3.3.1 Veri Seti ve Ekonometrik Model

Çalışma da hem Türkiye toplam ithalat talep fonksiyonunun hem de Almanya, Çin özelinde ithalat talep fonksiyonun tahmini yapılmaktadır. Durağan olmayan zaman serisi modellemesi kapsamında toplam ithalat için 1990-2016 yılları arası çeyrekli zaman serileri kullanılırken, seçilen iki ülke için veri kısıtı sebebiyle 1990-2016 dönemi yıllık zaman serileri kullanılmaktadır.

3.3.1.1 Toplam İthalat Talep Fonksiyonu

Ana ve kapsamlı model olarak ikiye ayrılmaktadır. Ana modelde gelir ve nispi fiyat değişkenleri yer alırken, kapsamlı modelde bu değişkenlere ek olarak dış borç stoku ve yabancı döviz girişlerine yer verilmektedir.

3.3.1.1.1 Ana Model

Bu model çalışmanın hem toplam ithalat fonksiyonu çerçevesinde hem de seçilmiş ülkelerle olan analizde en çok kullanılan model olarak belirlenmiştir. Çünkü hem fiyat ve gelir değişkeni ithalat talebini belirlemede yer alan temel değişkenler olması hem de kapsamlı model içeriğinde dış borç stoku ve yabancı döviz girişleri konusunda seçilmiş ülkeler bazında veri yetersizliği yaşanmaktadır.

Kullanılan değişkenlere ait açıklamalar Tablo 18’de verilmektedir.

Tablo 18: Modelde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Değişkenlere ait açıklamalar
lnM	Logaritması alınmış ithalat miktar endeksi
lnY	Logaritması alınmış çeyrek dönemli reel gelir
lnP	Logaritması alınmış nispi fiyatlar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

İthalat miktar endeksi, ülkelerle olan ithalat miktarları, Türkiye verileri ile oluşturulan nispi fiyat verileri TÜİK’ten alınmıştır. Kullanılan değişkenler logaritmik olmakla birlikte model tahmininde Eviews 10, Gauss 10 ve WinRats kullanılmıştır.

Kullanılan ana model,

$$\text{İthalat Talep: } MV = f [(PM/PD), Y]$$

(-) (+)

M değişkeni Türkiye’nin ithalat miktar endeksini göstermektedir. P (PM/PD) değişkeni, göreceli ithalat fiyatları yani ithalatçı ülkenin karşı karşıya bulunduğu ithalat fiyatlarının, ithalat fiyat rekabetçiliği olarak adlandırdığımız dolar(\$) cinsinden ifade edilen iç fiyatlara oranıdır. (iç fiyatlar olarak yurtiçi-üfe kullanılmıştır). Y değişkeni ise, Türkiye’nin reel gelirini göstermektedir. Beklenen işaretler ise gösterildiği gibidir.

3.3.1.1.2 Kapsamlı Model

Genelde Türkiye'nin ithalat talebi belirlenirken fiyat ve gelir değişkenleri yer almaktadır. Fakat fiyat ve gelir dışında da ithalatı etkileyen çalışmanın birinci bölümünde de anlatıldığı gibi farklı değişkenler söz konusudur. Kapsamlı model kapsamında da bu çalışmaya özel olarak yabancı döviz girişleri ve dış borç stoku modele eklenmektedir. Yabancı döviz girişleri değişkeni, ihracattan elde edilen gelirlerden oluşmaktadır. Böylece aynı zamanda ihracattan elde edilen gelirlerin ithalatı nasıl etkilediğini görmekteyiz.

Modelde kullanılan değişkenler tanımlanacak olursa,

Tablo 19: Modelde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Değişkenlere ait açıklamalar
lnM	Logaritması alınmış ithalat miktar endeksi
lnY	Logaritması alınmış çeyrek dönemli reel gelir
lnP	Logaritması alınmış nispi fiyatlar
lnSTOK	Logaritması alınmış dış borç stoku
lnDG	Logaritması alınmış yabancı döviz girişleri

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yabancı döviz girişleri ve dış borç stoku Merkez Bankası'ndan alınmış olup, reel gelir için OECD'den yararlanılmıştır. Kullanılan değişkenler logaritmik olmakla birlikte model tahmininde Eviews 10, Gauss 10 ve WinRats kullanılmıştır.

Diğer model olan kapsamlı model ise,

$$\text{İthalat Talep: } MV = f[(PM/PD), Y, DG, STOK]$$

$$(-) \quad (+) \quad (+) \quad (-)$$

şeklindedir. DG değişkeni yabancı döviz girişleri olarak adlandırılmakta olup ihracattan elde edilen gelirlerden oluşturulmuştur. STOK değişkeni ise dış borç stokunun 1990-2016 yılları arası çeyrek dönemli verilerinden oluşturulmuştur. İşaretler beklenildiği gibidir.

Geleneksel olarak modellerde kullanılan gelir ve fiyat değişkenleri haricinde modelin sağ tarafına bir de ithalat potansiyelini gösteren yabancı döviz girişleri ve dış borç stoku eklenmektedir. Bu iki değişken genellikle modellerde göz ardı edilmektedir. Ama göz ardı edilmesi önemsiz değişkenler olduklarını göstermemektedir. İthalat potansiyeli açısından Türkiye gibi ithalatla büyüyen bir ülke için dikkate alınması gereken değişkenlerdir.

3.3.1.2 Ülke Bazlı İthalat Talep Tahmini ve Bir Karşılaştırma (Ana Model) (Çin ve Almanya)

Almanya ve Çin özelinde oluşturulan ithalat talep fonksiyonu için ana model dikkate alınmaktadır. Kapsamlı model içerisinde geçen dış borç stoku ve yabancı döviz girişleri veri yetersizliğinden dolayı bu modele dâhil edilmemektedir.

Bu modelde kullanılan değişkenlere ait tablo aşağıda verilmektedir.

Tablo 20: Modelde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Değişkenlere ait açıklamalar
$\ln M_a$	Logaritması alınmış Almanya ile yapılan ithalat miktarı
$\ln M_c$	Logaritması alınmış Çin ile yapılan ithalat miktarı
$\ln Y_y$	Logaritması alınmış yıllık reel gelir
$\ln P_a$	Logaritması alınmış nispi fiyatlar (Almanya özelinde)
$\ln P_c$	Logaritması alınmış nispi fiyatlar (Çin özelinde)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

İthalat miktarları değişkenleri için World Bank'tan yararlanılmıştır. Reel gelir değişkeni ise OECD'den bulunmuştur. Almanya ve Çin özelinde nispi fiyat değişkenleri de World Bank ve Tüik'ten yararlanılarak oluşturulmuştur. Kullanılan değişkenler logaritmik olmakla birlikte model tahmininde Eviews 10, Gauss 10 ve WinRats kullanılmıştır.

Ülkeler bazındaki örneğe göre ana model tekrar yazılmak istenirse,

$$İthalat Talep_{a,c} : M_{a,c} = f [(PM_{a,c}/PD), Y_y]$$

(-) (+)

şeklinde gösterilmektedir. Burada $M_{a,c}$ hem Almanya hem de Çin'in ithalat miktarlarını göstermektedir. $PM_{a,c}$ Türkiye'nin karşı karşıya olduğu iki ülke bazındaki ithalat fiyatlarını gösterirken, PD ise iç fiyatlar şeklinde belirtilmektedir. Y_y ise yıllık Türkiye'nin reel gelirini ifade etmektedir.

Bir sonraki bölümde ise uygulamanın bulguları verilmekte, değerlendirmesi yapılmaktadır.

3.3.2 Bulgular ve Değerlendirme

Bu bölümde uygulaması yapılan üç model için çeşitli bulgulara yer verilmektedir. Daha sonra da bu bulgular çerçevesinde değerlendirmeler yapılmaktadır.

3.3.2.1 Toplam İthalat Talep Fonksiyonu

İlk olarak ana ve kapsamlı model çerçevelerinde kırılmaları dikkate almayan birim kök testleri olan ADF, PP VE KPSS uygulanmaktadır. Daha sonra çoklu kırılmaları dikkate alan bir birim kök testi olan Bai-Perron yapılmaktadır. Her bir model kendi içerisinde üç ayrı tahmin yöntemiyle incelenmektedir. Bunlardan ilki uzun dönem kırılmaları dikkate almayan Engle-Granger eştümleşme tahmin yöntemidir. Bir diğeri çoklu kırılmalar altında (Maki) Engle Granger eştümleşme ve son olarak ise yine çoklu kırılmalar altında (Maki) Tam Dönüştürülmüş En Küçük Kareler (FMOLS) tahmin yöntemidir.

3.3.2.1.1 Ana Model

Bu model kapsamında ilk önce birim kök testleri bulguları verilmektedir. Daha sonra daha önce bahsedilen üç ayrı tahmin yöntemiyle bulunan bulgular verilmektedir.

İlk olarak bu modele doğrusallık sınaması yapılmaktadır. Ana model için test sonuçlarına bakıldığında boş hipotez reddedilip doğrusal çıkmamıştır. Daha sonra bu model kapsamındaki değişkenlere temel PP, ADF VE KPSS birim kök testleri uygulanmıştır.

Dickey-Fuller testi değişkenlerin sadece birinci gecikmelerinde birim köke sahip olup olmadıklarını araştırmaktadır. Genişletilmiş Dickey Fuller testi ise D-F testine göre daha fazla gecikmeli değişkenleri araştırmaktadır. Philips-Peron testi ise otokorelasyonun varlığını sınamak için önerilen bir testtir. PP testi ADF testine göre daha dirençli sonuçlar vermektedir. Kwiatkowski, Philips, Schmit ve Shin'in öne sürdüğü bir diğer birim kök testi olan KPSS ise, boş hipotezin değiştiği bir testtir. Diğer testlerin sağlaması olarak görülen bu testin en önemli özelliği, trendi çıkararak durağanlığı analiz etmesidir.

Bu testler yapısal kırılmaları dikkate almadan birim kök testi uygulamaktadır. Sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir. Ortalama ve trendde kayma yaratan sonuçlar ayrı ayrı verilmiştir.

Tablo 21: ADF Birim Kök Testi Bulguları

Değişkenler	Sabit	Sabit ve Trend
lnM	-1.090	-2.440
ΔlnM	-6.704**	-6.718**
lnY	0.345	-2.410
ΔlnY	-10.163**	-10.179**
lnP	-4.120*****	-1.438
ΔlnP		-6.763**

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: Lag seçiminde Schwarz Bilgi kriteri (SIC) kullanılmıştır.

**, %5 anlamlılık düzeyi,

****, birim kök yoktur.

Veriler için kritik değerler ortalama için %1, %5 ve %10'a göre sırayla -3.49, -2.88 ve -2.581 şeklindedir. Sabit ve trendin bir arada olduğu sonuçlar için ise -4.05, -3.45 ve -3.15 şeklindedir. ADF testine göre değişkenler %5 anlamlılık düzeylerine göre birinci farklarında durağan olmaktadır. P değişkeni ise sadece sabit için birim kök içermemekte fakat sabit ve trend bir arada hesaplanınca birim kök içermektedir.

Tablo 22: PP Birim Kök Testi Bulguları

Değişkenler	Sabit	Sabit ve Trend
lnM	-1.026	-4.242****
ΔlnM	-12.400**	
lnY	0.476	-2.455
ΔlnY	-10.170**	-10.221**
lnP	-4.808****	-1.323
ΔlnP		-6.782**

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: **, %5 anlamlılık düzeyi,

****, birim kök yoktur.

Kritik değerler ADF testine göre aynı olmakla birlikte değişkenlerin hepsinde sabit veya sabit+trend sonuçlarına göre birim kök çıkmaktadır. Dolayısıyla her bir değişken birinci farklarında durağan olmaktadır. Sadece fiyat değişkeni ikinci dereceden farkında alındığında durağanlaşmaktadır.

Tablo 23: KPSS Birim Kök Testi Bulguları

Değişkenler	Sabit	Sabit ve Trend
lnM	1.157	0.176
ΔlnM	0.046**	0.029**
lnY	1.165	0.189
ΔlnY	0.104**	0.036**
lnP	1.007	0.293
ΔlnP	0.903[0.142]**	0.181*

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: [], ikinci dereceden durağan olduğunu göstermektedir.

*, %1 anlamlılık düzeyi

**, %5 anlamlılık düzeyi

Bu testin kritik değerleri sabit için %1, %5 ve %10'a göre sırasıyla 0.73, 0.46 ve 0.34 şeklindedir. Sabit ve trend için ise sırasıyla 0.21, 0.14 ve 0.11 şeklindedir.

Sabit veya sabit+trend için serilerde birim kök bulunmaktadır. Stok değişkeni için sabit+trend için birim kök bulunamazken, P değişkeni sabitli olan dikkate alındığı takdirde 2.derecede durağan olmaktadır.

Seriler birim kök içerdiği için durağan olmayan seriler olduğunu görmekteyiz. Ama bu testler daha öncede belirtildiği yapısal kırılmaları içermemektedir. 1990-2016 yılları arasında da Türkiye’de önsel olarak bakıldığından kırılmalar görülmektedir. İşte serilerdeki birim kökler şokları kalıcı hale getirdiğinden aslında bizim burada birim kök bulmamız şaşırtıcı olmamaktadır. Ancak asıl önemli olan nokta yapısal kırılmaları dikkate alan birim kök testini uygulamaktır. Farklı dönemlerde bir zaman serisi değişik deterministik trendler etrafında durağan olabilir. Bu değişiklikler, eğimde ve/veya sabit terimde meydana gelebilir. Hatta bu durum yapısal kırılmalardan kaynaklanabilir. Savaş, barış, terör olayları, doğal afetler, ekonomik krizler ve politika değişiklikleri bu kırılmalara neden olabilir. Dolayısıyla bu yapısal kırılmaları dikkate almadan bir birim kök testi yapılmamalıdır. Çünkü hatalı sonuçlar doğmakta ve hatta testin gücü azalmaktadır (Perron, 1989).

Yapısal kırılmalarla ilgili birçok çalışmaya rağmen, Bai and Perron (1998)’in de işaret ettiği gibi, birçoğu özellikle tek kırılma için tasarlandı (Şimşek, 2014: 46). Tek kırılma, uzun dönem makroekonomik zaman serilerinin karakterinin doğru açıklanması konusunda yetersizdir. Bu birim kök testleri, her bir değişken için en önemli olan tek bir kırılmayı dikkate almaktadır (Şimşek, 2014: 46). Bai-Perron testi çoklu kırılmaları dikkate alan birim kök testidir. Bu test kırılmaları ve kırılmaların hangi tarihlerde olduğunu bulmaktadır. Bu teste göre M ve P değişkenlerinde üç tane kırılma, Y değişkeninde ise dört tane kırılma tespit edilmiştir.

Tablo 24: Bai-Perron Çoklu Kırılmaları Dikkate Alan Birim Kök Testi Bulguları

Değişkenler	Kırılma Tarihleri
lnM	1996Q2 2003Q3 2010Q3
lnY	1994Q1 2002Q2

	2005Q1 2011Q3
LnP	1995Q4 1997Q3 2001Q3

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bai-Peron testi kırılma tarihlerini ve kaç tane kırılma olduğunu belirlemektedir. Kırılma tarihlerine bakacak olursak, 1994, 2001, 2008 krizlerini yakalamaktadır. İktisadi krizleri yakalamış olması bu testin güçlü bir test olduğunu göstermektedir. 1994 yılının başında, Cumhuriyet tarihinin en büyük cari açığı ve kamu açığı makroekonomik dengesizliklerin bir göstergesidir. Dolayısıyla orta-uzun dönemde bu yapı ve politikaların asla sürdürülemeyeceği de aşikârdı. Bu yüzden 1994 yılı Nisan ayında gerçekleşen şiddetli iktisadi kriz meydana gelmiştir (Turan, 2011: 62). 2001 krizine gelecek olursak, arka arkaya Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri Türkiye ekonomisini büyük ölçüde etkilemiştir. Bu durumda yeni karar ve önlemlerin alınmasına sebep olmuştur. 2008 yılındaki küresel kriz Türkiye ekonomisi de etkilenmiştir. Global Dünya'daki daralma gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda kriz etkisi yaratmıştır. Dolayısıyla, 1990'lı yıllardan itibaren sık yaşanan krizlerde dışsal etkenlerinde rolü göz ardı edilmemelidir. Bunun yanında krizlerin en önemli nedenleri; finansal sistemdeki sağlıksız yapının yapısal bir çözüme kavuşturulmaması ve sürdürülemez iç borç dinamiğinin oluşması olarak karşımıza çıkmaktadır (Ural, 2003: 18).

3.3.2.1.1.1 Uzun Dönem Kırılmaları Dikkate Almayan Engle-Granger Eştümleşme Tahmin Yöntemi

Bu yöntem kırılmaları dikkate almadan uzun dönem tahmini yapmaktadır. Toplam ithalat talebi fonksiyonu ana modeli için kırılmaları dikkate almayan Engle-Granger eştümleşme yöntemi ile tahmin yapılırsa,

$$LnM_t = -0.587 + 1.312LnY_t - 0.09LnP_t + u_t \quad \text{ana model}$$

(-14.37) (21.28) (-9.46)

$R^2=0.96$ D.W=0.83

Test istatistiği=-1.68 (MacKinnon %1, %5 ve %10 da kritik değerleri sırasıyla -4, -3.39 ve -3.08 şeklindedir.)

$R^2 > DW \Rightarrow$ uzun dönemde eştümleşik ilişki söz konusu olabilir diyebiliriz.

Test istatistiği > %5 kritik değeri $\Rightarrow H_0$: eştümleşme yoktur.

H_1 : eştümleşme vardır.

Buradaki bulgulara göre ana modelde ithalat miktarı ve fiyat ve gelir arasında uzun dönemli eştümleşik bir ilişki bulunamamıştır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta kırılmaların hesaba katılmamasıdır. Asıl bulgular o şekilde ortaya çıkmaktadır.

3.3.2.1.1.2 Çoklu Kırılmalar Altında (Maki) Engle-Granger Eştümleşme Tahmin Yöntemi

Model tahmin edilmeden önce çoklu yapısal kırılmaları dikkate alan Maki Testi (2012) hakkında bilgi verilmesi gerekmektedir. Maki tarafından geliştirilen testte her bir dönem olası bir kırılma noktası seçilir. Daha sonra t istatistikleri hesaplanır ve bu değerlerin minimum olduğu noktalar içsel olarak belirlenen yapısal kırılma noktaları olarak belirlenmektedir. Eğer seçilen bir seride üç ve daha fazla yapısal kırılma varsa ise Maki testi daha güçlü bir test olarak kullanılmaktadır (Maki, 2012: 2011). Maki testi adım adım kırılmaları tespit edip varyansları küçültüp yoluna devam etmektedir. 4 farklı model kullanmıştır:

- Model 0: Sabit terimde kırılmaya izin veren trendsiz model

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i K_{i,t} + \beta x_t + v_t$$

- Model 1: Sabit terimde ve eğimde kırılmaya izin veren trendsiz model

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i K_{i,t} + \beta x_t + \sum_{i=1}^k \beta_i x_i K_{i,t} + v_t$$

- Model 2: Sabit terimde ve eğimde kırılmaya izin veren trendli model

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i K_{i,t} + \gamma x + \beta x_t + \sum_{i=1}^k \beta_i x_i K_{i,t} + v_t$$

- Model 3: Sabit terimde, eğimde ve trendde kırılmaya izin veren model

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i K_{i,t} + \gamma t + \sum_{i=1}^k \gamma_i t K_{i,t} + \sum_{i=1}^k \beta_i x_i K_{i,t} + u_t$$

K_i kukla değişkenleri ifade etmektedir. Ana model için bulgular aşağıda verilmektedir.

Tablo 25: Maki Eştümleşme Testi Bulguları

	Test İstatistiği	Kritik Değerler %1	Kritik Değerler %5	Kritik Değerler %10	Kırılma Tarihleri
Model 0	-6.884**	-6.296	-5.760	-5.491	1999Q1 2000Q2 2003Q1 2004Q4 2010Q2
Model 1	-6.159**	-6.530	-5.993	-5.722	1997Q1 2003Q1 2005Q4 2007Q2 2014Q4
Model 2	-5.757**	-6.020	-5.558	-5.287	2000Q2
Model 3	-14.090**	-8.713	-8.129	-7.811	1997Q1 1998Q2 2001Q1 2006Q4 2010Q3

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: **, %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. Kritik değerler Maki'den (2012) Tablo 1'den elde edilmiştir.

Tablo 25'te Maki eştümleşme testi sonuçları görülmektedir. Sonuçlara göre, tüm modellere göre H_0 hipotezi reddedilmektedir. Dolayısıyla uzun dönemde nispi fiyatlar ve gelirin ithalat ile arasındaki ilişkinin varlığı kabul edilmektedir. Başka bir deyişle, %5 anlamlılık düzeyinde belirtilen kırılma tarihleri ile birlikte değişkenler arasında eştümleşme söz konusudur. Model 2'de kırılma tek yıl bulunmuş olup, diğer modeller için 5 yapısal kırılma belirlenmiştir.

Maki testinde belirlenen kırılma tarihleriyle oluşturulan dummy değişkeni çoklu kırılmalar altında Engle-Granger eştümleşme tahmin yöntemi kullanarak tahmin edersek uzun dönem regresyonu aşağıdaki gibi olmaktadır:

$$\Delta \ln M_t = -6.06 + 1.31 \Delta \ln Y_t - 0.08 \Delta \ln P_t - 0.02 D1$$

$$(-13.74) \quad (17.98) \quad (-8.85) \quad (-1.72)$$

$$R^2=0.96 \quad D.W=0.86$$

Modele kırılmalar eklendiğinde eştümleşmenin varlığı tespit edilmese de kırılmalar dikkate alınınca tespit edilmiştir. Hata düzeltme mekanizması çalışmaktadır. Bu noktada kırılmaların bir zaman serisini etkiledikleri sonucuna varmaktayız. Değişkenlerin hepsi anlamlıdır. Sonuç olarak, uzun dönemde fiyat ve gelir değişkeni kırılmalar dâhil edilince toplam ithalatı etkilemektedir.

3.3.2.1.1.3 Çoklu Yapısal Kırılmaları Altında Tam Dönüştürülmüş En Küçük Kareler Tahmin Yöntemi

EKK her zaman sapmasız tahminler vermez. Dinamikleri, gecikmeleri kaçırdığı için sapmalı tahminler yaratmaktadır. Ancak FMOLS yöntemi uzun dönemde t değerlerini yorumlanabilir hale getirmektedir. İçsellikten ve otokorelasyondan kaynaklanan sapmayı da düzelttiği için bu yöntem kullanılmaktadır. Model 1 yani sabitte ve eğimde kırılmaya izin veren trendsiz model esas alınmıştır. Dolayısıyla bu modeldeki yapısal kırılma tarihleri uzun dönem tahmini için kukla değişken olarak analize dâhil edilmiştir. Ana model için sonuçlara bakacak olursak;

Tablo 26: FMOLS Bulguları

Değişkenler	Katsayı Tahminleri	Test İstatistiği
lnY	1.108	12.825**
lnP	-0.106	-7.552**
D1	-0.042	-2.796**
C	-4.787	-9.078**

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: **, %5'e göre anlamlı değerleri göstermektedir.

Tabloya göre fiyat elastikiyeti -0.106 ve gelir elastikiyetinden küçük olması uzun dönemli Türkiye ithalat talebinin gelir değişkeninden daha fazla etkilendiğini göstermektedir. Fiyat değişkeninde meydana gelen %1’lik bir artış ithalat talebini %0.10 azaltırken, gelir değişkeninin meydana gelen %1’lik bir artış ithalat talebini %1.02 artırmaktadır. Yapısal kırılma tarihlerini içinde barındıran kukla değişken ise negatif değer almıştır.

3.3.2.1.2 Kapsamlı Model

Bu model kapsamında ilk önce birim kök testleri bulguları verilmektedir. Fiyat ve gelir değişkeni ana model kapsamında yer aldığı için tabloda sadece STOK VE DG değişkenlerine yer verilmiştir. Daha sonra daha önce bahsedilen üç ayrı tahmin yöntemiyle bulunan bulgular verilmektedir.

İlk olarak bu modele doğrusallık sınaması yapılmaktadır. Kapsamlı model boş hipotez reddedilip doğrusal çıkmamıştır. Daha sonra bu model kapsamındaki değişkenlere temel PP, ADF VE KPSS birim kök testleri uygulanmıştır.

Tablo 27: ADF Birim Kök Testi Bulguları

Değişkenler	Sabit	Sabit ve Trend
lnSTOK	-0.549	-3.126
ΔlnSTOK	-10.422**	-10.373**
lnDG	-1.343	-1.715
ΔlnDG	-5.323**	-5.441**

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: Lag seçiminde Schwarz Bilgi kriteri (SIC) kullanılmıştır.

**, %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Veriler için kritik değerler ortalama için %1, %5 ve %10’a göre sırayla -3.49, -2.88 ve -2.581 şeklindedir. Sabit ve trendin bir arada olduğu sonuçlar için ise -4.05, -3.45 ve -3.15 şeklindedir. Buna göre STOK ve DG değişkenleri %5 düzeyine göre birinci farklarında durağan olmaktadır.

Tablo 28: PP Birim Kök Testi Bulguları

Değişkenler	Sabit	Sabit ve Trend
lnSTOK	-0.536	-3.203
Δ lnSTOK	-10.460**	-10.407**
lnDG	-1.024	-5.076****
Δ lnDG	-19.206**	

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: **, %5 anlamlılık düzeyi,
****, birim kök yoktur.

Kritik değerler ADF testi ile aynı şekildedir. Buna göre STOK değişkeni hem sabit hem de sabit + trend için birinci farkında durağan olmaktadır. DG değişkeni ise sabit için birinci farkında durağan olurken sabit + trend bazında birim köke sahip değildir.

Tablo 29: KPSS Birim Kök Testi Bulguları

Değişkenler	Sabit	Sabit ve Trend
lnSTOK	1.181	0.110****
Δ lnSTOK	0.039**	
lnDG	1.177	0.204
Δ lnDG	0.146**	0.073**

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: **, %5 anlamlılık düzeyi,
****, birim kök yoktur.

Bu testin kritik değerleri sabit için %1, %5 ve %10'a göre sırasıyla 0.73, 0.46 ve 0.34 şeklindedir. Sabit ve trend için ise sırasıyla 0.21, 0.14 ve 0.11 şeklindedir. Sabit veya sabit+trend için DG değişkeninde birim kök bulunmaktadır. STOK değişkeni için sabit+trend için birim kök bulunamazken, sabit için %5 düzeyinde birinci farkında durağanlaşmaktadır.

Yapısal kırılmaları dikkate almayan birim kök testlerinden sonra Bai-Perron çoklu kırılmaları dikkate alan birim kök testi uygulanmaktadır. Bu teste göre STOK ve DG serilerinde dört tane kırılma tespit edilmektedir. Kapsamlı model için bulgulara gelecek olursak,

Tablo 30: Bai-Perron Çok Kırılmaları Dikkate Alan Birim Kök Testi Bulguları

Değişkenler	Kırılma Tarihleri
lnSTOK	1994Q1 1984Q4 2003Q4 2010Q3
lnDG	1996Q3 2002Q4 2006Q4 2012Q2

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kırılmaları ve kaç tane kırılma olduğunu tespit eden Bai-Perron testine göre çıkan tarihler literatür ile uyumaktadır. 1994 krizi yılında STOK değişkeninde yapısal bir kırılma gerçekleşmişken bu ekonomik durumun yansımaları yabancı döviz girişleri için 1996 yılında açığa çıkmıştır. 2008 krizi öncesi yaşanan ekonomik durum yabancı döviz girişleri değişkenini etkilemiş olarak gözükmektedir. 2001 krizinden hem dış borç stoku hem de yabancı döviz girişleri açısından yapısal kırılmalar yaşanmıştır.

3.3.2.1.2.1 Uzun Dönem Kırılmaları Dikkate Almayan Engle-Granger Eştümleşme Tahmin Yöntemi

Toplam ithalat talebi fonksiyonu kapsamlı modeli için kırılmaları dikkate almayan Engle-Granger eştümleşme yöntemi ile tahmin yapılırsa,

$$\ln M_t = -3.694 + 1.091 \ln Y_t - 0.039 \ln P_t - 0.359 \ln STOK_t + 0.62 DG_t + u_t \quad \text{ kapsamlı model}$$

(-5.76) (6.64) (-2.87) (-3.98) (5.68)

$R^2=0.97$ D.W=0.84

Test İstatistiği= -2.94 (MacKinnon kritik değerleri %1,%5 ve %10'a göre sırasıyla; 4, -3.397 ve -3.086 şeklindedir.

Test istatistiği > %5 kritik değer => H_0 kabul eştümleşme yoktur.

Buradaki bulgulara göre kapsamlı modelde ithalat miktarı aynı ana modelde olduğu gibi fiyat ve gelir arasında uzun dönemli eştümleşik bir ilişki bulunamamıştır.

Fakat “Baş Parmak Kuralı”na uyan R^2 ve D.W istatistiği sebebiyle eştümleşik ilişki varlığından söz edebiliriz.

3.3.2.1.2.2 Çoklu Kırılmalar Altında (Maki) Engle-Granger Eştümleşme Tahmin Yöntemi

Maki testini kapsamlı model olan dış borç stoku ve yabancı döviz girişleri eklendiğinde durum,

Tablo 31: Maki Testi Eştümleşme Bulguları

	Test İstatistiği	Kritik Değerler %1	Kritik Değerler %5	Kritik Değerler %10	Kırılma Tarihleri
Model 0	-3.678****	-6.856	-6.306	-6.039	
Model 1	-6.769**	-7.053	-6.494	-6.220	1998Q2 1999Q3 2004Q4 2007Q1 2010Q4
Model 2	-3.991****	-9.441	-8.869	-8.541	
Model 3	-9.337****	-10.08	-9.482	-9.151	1997Q4 1999Q3 2002Q4 2005Q4 2007Q3

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: *, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. **** ise eştümleşme olmadığını belirtmektedir. Kritik değerler Maki'den (2012) Tablo 1'den elde edilmiştir. Eştümleşme saptanamayan modeller için 5 kırılmalı model çözümlerine yer verilmiştir.

Tablo 31'de kapsamlı model için çoklu yapısal kırılmaları dikkate alan eştümleşme testi sonuçları verilmektedir. Model 1 ve Model 3 için H_0 hipotezi reddedilmekte ve uzun dönemde yabancı döviz girişleri, dış borç stokunun da diğer

değişkenlerle beraber ithalat ile arasında bir ilişki olduğu kabul edilmektedir. Her iki model içinde test tarafından beş tane yapısal kırılma bulunmuştur.

Maki testinde ortaya çıkan kırılma tarihleriyle bir dummy oluşturulup bunu Engle-Granger tahmin yöntemiyle tekrar tahminlediğimiz zaman;

$$\ln M_t = -4.57 + 1.20 \ln Y_t - 0.039 \ln P_t - 0.40 \ln STOK_t + 0.52 DG_t + 0.032 D2$$

(-6.76) (6.60) (-2.57) (-3.45) (4.54) (1.86)

$R^2=0.96$ D.W=0.93

Kırılmaları dâhil ettikten sonra fiyat ve gelir esnekliklerinde çok büyük değişiklikler görülmemektedir. Hata düzeltme mekanizması çalışmakta ve uzun dönemde stok, yabancı döviz girişleri, reel gelir ve nispi fiyat değişkenleri ile ithalat arasında uzun dönemli bir ilişki söz konusudur.

3.3.2.1.2.3 Çoklu Yapısal Kırılmaları Altında Tam Dönüştürülmüş En Küçük Kareler Tahmin Yöntemi

Kapsamlı model için FMOLS tahmin yöntemi kullanılması sonucu ortaya çıkan bulgular,

Tablo 32: FMOLS Sonuçları

Değişkenler	Katsayı Tahminleri	Test İstatistiği
lnY	1.225	6.051**
lnP	-0.068	-3.943**
lnSTOK	-0.388	-3.534**
lnDG	0.378	2.974**
D2	0.056	3.725**
C	-4.461	-5.850**

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: **, %5'e göre anlamlı değerleri göstermektedir.

Tablo'da FMOLS uzun dönem katsayı tahmincisinin sonuçları yer almaktadır. Bulgulara göre tüm değişkenler istatistiki olarak anlamlıdır. Yabancı döviz girişleri ve dış borç stoku modele eklendiğinde, gelir elastikiyeti artmış, fiyat

elastikiyeti azalmıştır. Artık gelirdeki %1’lik bir artış ithalatı %1.22 artırırken, nispi fiyatlardaki %1’lik bir artış %0.06 azalmaktadır. Bunun dışında yabancı döviz girişleri %1 artığında ithalat %0.37 artmaktadır. Dış borç stokunda meydana gelecek %1’lik bir artış ise ithalatı %0.38 azaltmaktadır. Burada dikkat çeken nokta her iki değişkeninde elastikiyetlerinin azalması beklenirken gelir değişkeninde tam tersi bir durum gerçekleşmiştir. Bu çok büyük bir artış değildir. Fakat yine de yabancı döviz girişleri ve stok değişkenleri modele dâhil edildiğinde ana modelden daha etkileyici bir rol oynamaktadır.

3.3.2.2 Ülke Bazlı İthalat Talep Tahmini ve Bir Karşılaştırma (Ana Model) (Almanya ve Çin)

Türkiye’nin ithalat yaptığı ilk 10 ülke arasında başı çeken Almanya ve Çin farklı coğrafyalarda yer almaktadır. Bu sebeple uygulama sonunda toplam ithalat talebi analizi haricinde bu iki seçilmiş ülkeyle yapılan ithalatlar hakkında çeşitli değerlendirmeler yapılmaktadır. Eğer analize Çin yerine Avrupa Birliği’nden başka bir ülke dâhil edilseydi istenilen karşılaştırmalı analiz yapılamazdı. Bu sebeple Almanya’yı Avrupa Birliği ülkeleri için, Çin’i de Asya Ülkeleri için bir vekil olarak kabul edebiliriz.

Almanya ve Çin bazında, daha öncede belirtildiği gibi hem veri kısıtı hem de gelir ve fiyat değişkenlerinin temel değişkenler olmasından dolayı ana model kullanılmaktadır. Toplam ithalat talep fonksiyonunda yapıldığı gibi burada da ilk olarak ana ve kapsamlı model çerçevelerinde kırılmaları dikkate almayan birim kök testleri olan ADF, PP VE KPSS ve kırılmaları dikkate alan Bai-Perron testi uygulanmaktadır. Daha öncede bahsedildiği gibi üç ayrı tahmin yöntemine bu kısımda da yer verilmektedir.

Tablo 33: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Sabit	Sabit ve Trend
$\ln M_a$	-1.115	-2.561
$\Delta \ln M_a$	-5.394**	-5.388**
$\ln M_c$	-0.577	-1.72
$\Delta \ln M_c$	-5.235**	-5.254**

$\ln P_a$	-2.896	-4.959****
$\Delta \ln P_a$	[-3.254]**	
$\ln P_c$	-2.485	-1.305
$\Delta \ln P_c$	[-6.913]**	[-6.669]**
$\ln Y_y$	0.486	-2.184
$\Delta \ln Y_y$	-5.168**	-4.256**

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: Lag seçiminde Schwarz Bilgi kriteri (SIC) kullanılmıştır.

**, %5 anlamlılık düzeyi,

****, birim kök yoktur.

Veriler için kritik değerler ortalama bazında, %1, %5 ve %10'a göre sırayla -3.71, -2.98 ve -2.62 olarak karşımıza çıkmaktadır. Sabit ve trend için ise -4.37, -3.603 ve -3.23 şeklindedir. Buna göre, tüm değişkenler sabit için birinci farklarında durağan olmaktadır. Almanya özelinde oluşturulan nispi fiyat değişkeni ise sabit ve trend için birim kök içermemektedir. Sabit için ise ikinci farkında durağanlaşmaktadır. P_c değişkeni için ise ikinci farkında durağan olup hem sabit hem de sabit ve trendde birim kök içermektedir.

Tablo 34: PP Birim Kök Testi Bulguları

Değişkenler	Sabit	Sabit ve Trend
$\ln M_a$	-1.061	-2.561
$\Delta \ln M_a$	-5.428**	-5.502**
$\ln M_c$	-0.575	-2.027
$\Delta \ln M_c$	-5.224**	-5.313**
$\ln P_a$	-4.023****	-0.666
$\Delta \ln P_a$		[-3.733]**
$\ln P_c$	-3.463	-1.0003
$\Delta \ln P_c$	[-8.131]*	[-7.977]**
$\ln Y_y$	0.587	-2.243
$\Delta \ln Y_y$	-5.168**	-5.144**

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: [], ikinci dereceden durağan olduğunu göstermektedir.

**, %5 düzeyinde anlamlı

****, birim kök yoktur.

Kritik değerler ADF testi ile aynı şekildedir. Buna göre ithalat miktarı ve gelir değişkenleri hem sabit hem de sabit + trend için birinci farklarında durağanlaşmaktadırlar. P_a değişkeni sabit için birim kök içermezken sabit ve trend içinde ikinci farkında durağanlaşmaktadır. P_c değişkeni ise her iki durumda da ikinci farkında durağanlaşmaktadır.

Tablo 35: KPSS Birim Kök Testi Bulguları

Değişkenler	Sabit	Sabit ve Trend
$\ln M_a$	0.745	0.068****
$\Delta \ln M_a$	0.104**	
$\ln M_c$	0.753	0.104****
$\Delta \ln M_c$	0.146**	
$\ln P_a$	0.698	0.202
$\Delta \ln P_a$	0.594*	0.097**
$\ln P_c$	0.690	0.198
$\Delta \ln P_c$	0.521*	0.104**
$\ln Y_y$	0.774	0.146
$\Delta \ln Y_y$	0.124**	0.042***

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: *, %1 düzeyinde anlamlı

**, %5 düzeyinde anlamlı

***, % 10 düzeyinde anlamlı

****, birim kök yoktur.

Bu testin kritik değerleri sabit için %1, %5 ve %10'a göre sırasıyla 0.73, 0.46 ve 0.34 şeklindedir. Sabit ve trend için ise sırasıyla 0.21, 0.14 ve 0.11 şeklindedir. Sabit ve trend için ithalat miktarı değişkenleri birim kök bulunamamıştır. Gelir değişkeni ise %10 düzeyinde birinci farkında durağanlaşmaktadır. Sabit için ise M_a , M_c ve Y_y değişkenleri % 5 düzeyinde, P_a ve P_c ise %1 düzeyinde birinci farklarında durağanlaşmaktadır.

Çoklu kırılmaları dikkate alan birim kök testi olan Bai-Perron uygulandığında ise Bu teste göre STOK ve DG serilerinde dört tane kırılma tespit edilmektedir.

Kapsamlı model için bulgulara gelecek olursak, M_c , M_a , P_c ve Y_y değişkenlerinde üç tane kırılma, P_a değişkeninde ise dört tane kırılma tespit edilmiştir.

Tablo 36: Bai-Perron Çok Kırılmaları Dikkate Alan Birim Kök Testi Bulguları

Değişkenler	Kırılma Tarihleri
$\ln M_a$	1995 2004 2011
$\ln M_c$	1995 2003 2008
$\ln P_a$	1996 2002 2008 2013
$\ln P_c$	1997 2002 2013
$\ln Y_y$	1996 2004 2011

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kırılmaları ve kaç tane kırılma olduğunu tespit eden Bai-Perron testine göre çıkan tarihler literatür ile uyushmaktadır. 1994 krizi sonrasındaki hemen ertesi yıl tüm değişkenlerde yapısal kırılmalar gerçekleşmiştir. 2001 ve 2008 krizleri de Almanya ve Çin ile olan ithalatımızı etkilemiş olacak ki yapısal kırılma tarihlerinde karşımıza çıkmaktadır.

3.3.2.2.1 Uzun Dönem Kırılmaları Dikkate Almayan Engle-Granger Eştümleşme Tahmin Yöntemi

Almanya ve Çin için de bu testi uygulayacak olursak;

$$\ln M_a = 0.31 + 1.47 \ln Y_y - 0.076 P_a + u_a$$

(0.23) (7.59) (-2.31)

Test İstatistiği= -1.64 (MacKinnon kritik değerleri %1,%5 ve %10'a göre sırasıyla; 4.46, -3.64 ve -3.25 şeklindedir.

Test istatistiği>%5 kritik değer => H₀ kabul eştümleşme yoktur.

$$\ln M_c = -15.608 + 3.819 \ln Y_y - 0.25 \ln P_c + u_c$$

$$(-5.626) \quad (9.203) \quad (-3.51)$$

Test İstatistiği= -2.57 (MacKinnon kritik değerleri %1,%5 ve %10'a göre sırasıyla; 4.46, -3.64 ve -3.25 şeklindedir.

Test istatistiği>%5 kritik değer => H₀ kabul eştümleşme yoktur.

Boş hipotez reddedilmiş olup iki modelde de eştümleşme belirlenememiştir. Fakat daha önce de belirtildiği gibi burada kırılmalar hesaba katılmadığı sonuç böyle gerçekleşmiş olabilir.

3.3.2.2.2 Çoklu Kırılmalar Altında (Maki) Engle-Granger Eştümleşme Tahmin Yöntemi

Çoklu yapısal kırılmaları dikkate alan Maki Eştümleşme testi Almanya ve Çin için uygulandığında,

Tablo 37: Çin için Maki Eştümleşme Testi Bulguları

	Test İstatistiği	Kritik Değerler %1	Kritik Değerler %5	Kritik Değerler %10	Kırılma Tarihleri
Model 1	-9.629**	-6.530	-5.993	-5.722	2000 2002 2004 2010 2012

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: **, %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 37'de Çin bazında ithalat talep fonksiyonun çoklu yapısal kırılmaları dikkate alan Maki Testi Eştümleşme sonuçları yer almaktadır. Sadece Model 1'in sonuçları anlamlı çıkmaktadır. Bu nedenle Model 0, Model 2 ve Model 3'e tabloda yer verilmemektedir. Model 1 için H₀ hipotezi reddedilmekte ve uzun dönemde nispi fiyat ve gelir değişkeni ile Çin'e yapılan ithalat arasında bir ilişki olduğu kabul

edilmektedir. Modelde beş yapısal kırılma bulunmuştur. Tarihler ise Türkiye'nin o dönemlerde yaşadığı ekonomik durumlarla uyumlu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 38: Almanya için Maki Eştümleşme Testi Sonuçları

	Test İstatistiği	Kritik Değerler %1	Kritik Değerler %5	Kritik Değerler %10	Kırılma Tarihleri
Model 1	-8.970**	-6.530	-5.993	-5.722	2003 2005 2006 2010

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: **, %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 38'de Almanya kapsamında ithalat talep fonksiyonun çoklu yapısal kırılmaları dikkate alan Maki Testi Eştümleşme sonuçları yer almaktadır. Sadece Model 1'in sonuçları anlamlı çıktığı için diğer modeller sonuç tablosuna dâhil edilmemektedir. Model 1 için H_0 hipotezi reddedilmekte ve uzun dönemde nispi fiyat ve gelir değişkeni ile Almanya'ya yapılan ithalat arasında bir ilişki olduğu kabul edilmektedir. Modelde dört yapısal kırılma bulunmuştur.

Son olarak ise, kırılmaları dikkate alan Engle Granger Eştümleşme testini ana model kapsamında hem toplam ithalat hem de Almanya ve Çin için uygulayacak olursak,

$$\Delta \ln M_a = -0.556 + 1.60 \Delta \ln Y_y - 0.04 \Delta \ln P_a + 0.07 DA$$

$$(-0.42) \quad (8.18) \quad (-1.26) \quad (1.91)$$

$$R^2=0.94 \quad D.W=0.95$$

Almanya için modele kırılmalar eklendiğinde hata düzeltme mekanizmasının çalıştığını dolayısıyla uzun dönem de eştümleşmenin varlığını tespit etmekteyiz. Fiyat ve gelir esneklikleri toplam talep ile neredeyse aynıdır.

$$\Delta \ln M_c = -15.42 + 3.78 \Delta \ln Y_y - 0.24 \Delta \ln P_c + 0.02 DC$$

$$(-5.31) \quad (8.68) \quad (-3.26) \quad (0.28)$$

$$R^2=0.96 \quad D.W=0.37$$

Çin için model değişkenleri %1’de anlamlı olmak üzere hata düzeltme mekanizması çalışmaktadır. Dolayısıyla uzun dönemde kırılmaları dâhil edince gelir ve fiyatın ithalat miktarı ile uzun dönemli ilişkisi söz konusudur. Almanya ile olan durumdan farklı olarak gelir değişkeni ithalat miktarını daha çok etkilemektedir. Dolayısıyla toplam ithalat talep denkleminde daha yüksek bir gelir esnekliği sonucu ortaya çıkmıştır.

3.3.2.2.3 Çoklu Yapısal Kırılmalar Altında (Maki) Tam Dönüştürülmüş En Küçük Kareler Tahmin Yöntemi

Almanya ve Çin için FMOLS sonuçlarına bakacak olursak,

Tablo 39: FMOLS Sonuçları (Almanya)

Değişkenler	Katsayı Tahminleri	Test İstatistiği
$\ln Y_y$	1.31	5.94**
$\ln P_a$	-0.07	-1.89*
DA	0.07	1.78*
C	1.35	0.92****

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: * %1 ve ** %5’e göre anlamlıdır. **** ise anlamsız çıkan değeri simgelemektedir.

Tabloya göre, bağımsız değişkenler istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır. Almanya için tahminlenen ithalat talebi modeline göre, gelirdeki %1’lik bir artış Almanya ile olan ithalatımızı %1.31 artırırken, nispi fiyatlardaki %1’lik artış %0.07 azaltmaktadır. Almanya içinde gelirin fiyattan daha etkili bir araç olduğunu görmekteyiz. Ana model üzerinden bir değerlendirme yaparsak gelir, Almanya ile olan ithalatımızı toplam ithalatımızdan daha çok etkilemekteyken, fiyat için bu durum tam tersi etkidir.

Tablo 40: FMOLS Sonuçları (Çin)

Değişkenler	Katsayı Tahminleri	Test İstatistiği
$\ln Y_y$	3.37	15.44**

lnP_c	-0.23	-5.87**
DC	0.32	8.021**
C	-12.76	-8.77**

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: **, %5'e göre anlamlıdır.

Tabloya göre Çin için tüm değişkenler %5'e göre anlamlıdır. Gelirdeki %1'lik bir artış Çin ile olan ithalatı %3.37 etkilerken, nispi fiyatlardaki %1'lik bir artış %0.23 azaltmaktadır. Gelir yine fiyat değişkeninden daha etkili olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat Çin örneğinde Almanya'dan farklı olarak gelir değişkeni daha etkili çıkmıştır. Sonuçlar da daha anlamlıdır. Bu sebeple ana model kapsamında kurulan Çin ithalat talep fonksiyonu bağlamında çıkan sonuçlar bizi doğru yönlendirmektedir. Ayrıca toplam ithalat talep fonksiyonu ana modeline göre de sonuçlar daha etkili çıkmıştır. Özellikle gelirdeki değişikliklerin Çin ile olan ithalatımızı son derece etkilediği yorumunu yapabiliriz.

SONUÇ

Türkiye ekonomisi özellikle 1980 yılından sonra dışa açılma ile birlikte yapısal bir değişim yaşamıştır. Bu durum ithalat tarafında büyük değişikliklere sebep olmuştur. Aşağıdaki sonuçlar ışığında da bu etki görülmektedir.

Bu çalışma da hem toplam ithalat fonksiyonunu çeyrekli verilerle hem de Çin ve Almanya bazında ithalat fonksiyonunu yıllık verilerle tahminlenmiştir. Çalışma ana ve kapsamlı model olarak ikiye ayrılmıştır. Çin ve Almanya örnekleri veri yetersizliği sebebiyle ana model üzerinden oluşturulmuştur. Ayrıca çalışma da hem kırılmaları dikkate almayan ve alan Engle-Granger eştümleşme hem de FMOLS tahmin yöntemi olmak üzere 3 farklı metot izlenmiştir. Sonuçlara gelecek olursak, hem toplam ithalat hem Çin ile yapılan ithalat hem de Almanya ile yapılan ithalat talebi ile fiyat ve gelir değişkeni arasında uzun dönemli ilişki olduğu görülmektedir. Diğer bir önemli sonuç ise yabancı döviz girişleri (ihracat gelirleri) ve dış borç stoku da Türkiye'nin toplam ithalat talebini etkilediği gerçeğidir. Bu iki değişken modele dâhil edilmeden gelir ve fiyat esneklikleri 1.108 ve -0.106 iken dâhil edildiğinde bu durum sırasıyla 1.225 ve -0.068 olarak değişmiştir. Burada gelir değişkeni katsayısının arttığını fiyat değişkeni katsayısının da mutlak olarak azaldığını gözlemlemekteyiz. Her iki model için de gelir esnekliği fiyat esnekliğinden mutlak olarak daha büyüktür. Bu yüzden ithalat talebini gelir değişikliklerinin fiyat değişikliklerinden daha fazla etkilediği yorumunu yapabiliriz. Kapsamlı model bazında esneklikleri yorumlayacak olursak, yabancı döviz girişi %1 arttığında ithalat talebi %0.37 artmaktadır. Dış borç stoku %1 arttığında ise %0.38 azalmaktadır. İşaretler ve katsayılar anlamlıdır. Dolayısıyla uzun dönemde ihracat gelirleri ve dış borç stokunun ithalat talebi ile bir ilişki kurduğu görülmektedir. Dış borç stokunda yaşanacak herhangi bir azalış ithalat talebini olumlu etkilerken, ihracat gelirleri olan yabancı döviz girişlerinde yaşanacak herhangi bir azalış ithalat talebini olumsuz etkilemektedir.

Çalışmanın bir diğer modellemesi olan Çin ve Almanya örneğine bakacak olursak, Almanya için fiyat ve gelir esneklikleri 1.31 ve -0.07 şeklinde bulunmuştur. Çin için ise sırasıyla 3.37 ve -0.23 şeklindedir. Bu esneklikleri yorumlayacak olursak ilk olarak Almanya için dengeli bir dış ticaret ilişkisi yürütülmesi bu esnekliklerin neredeyse toplam ithalat talebi ile aynı olmasını açıklayabilir. İhracat ve ithalat için

ilk 10 mal sıralamasına bakıldığında ilk sırada motorlu kara taşıtları ve römorklar yer almaktadır. Bunun dışında da ilk 10 içerisinde yer alan malların çoğu birbirinin aynısıdır. Bu yüzden ki fiyat ve gelir elastikiyetleri toplam ithalat talebi ile neredeyse aynıdır. Ayrıca Almanya ile tarih içerisinde de birçok ekonomik anlaşma yapılmakla birlikte aynı zamanda Alman şirketlerinin Türkiye'ye yatırımları yadsınamaz bir gerçektir. 1962'de imzalanan "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Geliştirilmesi Anlaşması", yakın tarihte 2012'de Türk-Alman Enerji Forumu" oluşturulması gibi ikili ekonomik ilişkileri canlı tutacak birçok karara imza atmışlardır. Bu dengeli ilişki de ticarete yansımakla birlikte toplam ithalat talebinin gelir ve fiyat esneklerinin Almanya bazındakilerle yakın olmasını açıklayan sebeplerden olabilir. Çin örneğine bakacak olursak biraz daha farklı bir sonuçla karşılaşmaktadır. Çin'e yapılan ithalat talebinin gelir esnekliği 1'in oldukça üzerindedir. Bu durum Türkiye'nin Çin'den ithal ettiği malların lüks tüketim malları olmasından kaynaklanabilir. İhracat ve ithalat için ilk 10 mal sıralamasına da bakacak olursak çok da dengeli olmamakla birlikte özellikle ithalat tarafında teknolojik ürünlerin daha yoğun bir şekilde yer aldığını görmekteyiz. Dolayısıyla talebin gelir elastikiyeti yüksek olan mallar ticarete konu olmaktadır. Bu durum aslında geçmişten gelmektedir. Çin 1979, Türkiye ise 1980 yılında aldıkları kararla liberal bir dış politikayı benimsemişlerdir. Bu sayede de aralarındaki ticaret ilişkisi de canlanmıştır. Özellikle 90'lı yıllardan itibaren ivme kazanmıştır. Türkiye'nin Uzak Doğu'daki en önemli ticari ortağı olan Çin, 2016 yılında en çok ithalat yapılan ülkedir. Bu sebeple 1971 yılından itibaren başlayan ticari ilişkiler her zaman Çin'in lehine bir şekilde gerçekleşmiştir. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi ticarete konu olan mallar gelir esnekliği yüksek yani teknoloji ağırlıklı mallardır.

Her model için de gelir esnekliklerinin 1'den yüksek olduğunu görmekteyiz. Bu da Türkiye'nin gelirinde yaşanacak herhangi bir değişikliğin hem Almanya, Çin hem de toplam ithalat bazında etki yaratacağını göstermektedir. Dolayısıyla Türkiye'de yaşanacak bir durgunluğun ithalatı olumsuz etkileyeceği söylenebilir. Politika uygulayıcılarının da buna dikkat etmesi gerekebilir. Ayrıca kapsamlı model tarafında yer alan dış borç stokunun da Türkiye'de 1989 yılından beri ithalat finansmanında kullanılıyor olması sonuçlarla örtüşmektedir.

Türkiye ekonomisinin kalıtsal cari açık sorununun orta ve uzun dönemde daha fazla derinleşmemesi gerekmektedir. Bunun için belirli hedeflere ihtiyaç vardır. Ama öncelikle reel gelir ve büyüme artışından beslenen ithalat artışının engellenmesi gerekmektedir. Özellikle ithalatın büyük bir çoğunluğunu oluşturan imalat sanayi sektörüne konu olan malları ikame edecek yeni kapasiteler yaratılmalıdır.

KAYNAKÇA

Armaoğlu, F. (2009). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.

Aytekin, İ. ve Uçan, O. (2018). Ticaret Savaşları ve Korumacı Politikalar: Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye İlişkileri Bakımından Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(2): 851-862

Başkaya, F. (2004). *Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi*. Ankara: Özgür Üniversite Yayınları.

Bayraktutan, Y. (2003). Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri. *C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 4(2): 175-186.

Bayraktutan, Y. ve Bıdırdı, H. (2010). Türkiye İthalatının Temel Belirleyicileri. *Ege Akademik Bakış*. 10(1): 351-369.

Berksoy, T. (1994). Dış Ticarete Liberalleşme ve İthalat Eğilimleri. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Bilginoğlu, M. A ve Aysu, A. (2008). Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerinde Etkisi: Türkiye Örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. (31):1-31.

Brauer, H. (2003). *The Real Exchange Rate and Prices of Traded Goods in OECD*. Berlin: Springer.

Çiviler, A. (2003). *Türk-Çin İlişkileri*. İstanbul: Bogaziçi Üniversitesi.

Çolak, C. Tokpınar, S. ve Uzun, Y. (2014). Determinants of Sectoral Import in Manufacturing Industry: A Panel Data Analysis. *Ege Akademik Bakış Dergisi*. 14(2):271-281.

Çöğürçü, İ. ve Çoban, O. (2011). Dış Borç Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1989-2009). *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 13(21): 133-149.

Doğanlar M., H.Bal. ve M.Özmen. (2006). Türkiye İle Almanya arasındaki Dış Ticaretin Ekonometrik Analizi ve Gümrük Birliği Sonrası Karşılaştırma. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*. (55):1-16

Douglass, C.N. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.

DTM (2007). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. DTM Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü. Ankara.

Eğilmez, M. (1 Aralık 2013). *Kendime Yazılar: Türkiye'nin Dış Ticareti*. <http://www.mahfiegilmez.com/2013/12/turkiyenin-dsticareti.html> (7 Mart 2019).

Erkılıç, S. (2006). *Türkiye'de Cari Açığın Belirleyicileri*. *Uzmanlık Yeterlilik Tezi*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü.

Ersungur, Ş.M, Bayramoğlu, T. ve Pabuçcu H. (2017). Türkiye'nin Almanya, Rusya ve Çin ile Ticari İlişkileri. *Gaziantep University Journal of Social Science*. 252-267.

Gökalp, Z. (1998). *Türkiye'de Liberalizasyon Sürecinde Dış Ticaret Hadlerindeki Gelişmenin Analizi*. *Doktora Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Gökçen, A. M. (1998). Cumhuriyet Döneminde İktisadi Gelişme. *Yeni Türkiye Dergisi*. (23-24):3255-3269.

Hjertholm, P. (1999). Analytical History of Heavily Indebted Poor Country (HIPC) Debt Sustainability Targets. <https://curis.ku.dk/ws/files/32174696/0003.pdf> (12 Nisan 2019).

IMF. (1993). *Balance of Payments Manual*.

<https://www.imf.org/external/np/sta/bop/bopman.pdf> (8 Mart 2019).

Karataş, M. (1998). Türkiye Cumhuriyeti Ekonomisinin Temellerinin Atılmasında İzmir İktisat Kongresinin Yeri ve Önemi. *Yeni Türkiye Dergisi*. (23-24): 3317-3324.

Karluk, R. (1999). *Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim*. İstanbul: Beta Basım.

Kaya, F. ve Turguttopbaş, N. (2012). Dış Ticaret ve Kambiyo İşlemleri. *Dış Ticaret İşlemleri* (ss. 2-28). Eskişehir: T.C Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kepenek, Y. ve Yentürk N. (2001), Türkiye Ekonomisi, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Liu A. and Wall G. (2005). Human Resources Development in China. *Annals of Tourism Research*. 32(3): 689-710.

Maki. (2012). Test For Cointegration Allowing For An Unknown Number Of Breaks. *Economic Modelling*. 29(5): 2011-2015.

Metzler, L. A. (1949). Tariffs, The Terms of Trade and the Distribution of Income. *Journal of Political Economy*. 47(1): 1-29.

Orhunbilge, N. (2000). *Uygulamalı Regresyon ve Korelasyon Analizi*. İstanbul: AvcıolBasım Yayın.

Öz. S. (2007). *Küresel Rekabette Yeni Bir Güç: Hindistan*. Tüsiad: Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu.

Özcan, H.A. (1998). Düünden Bugüne Dış Ticaretimizdeki Gelişmeler. *Dış Ticaret Dergisi*. Özel Sayı: 41-76.

Özdemir, Ü., Yiğit, G.K. ve Oral, M. (2016). Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticaretinin Gelişimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*. (35): 149-174.

Özkale, L. ve Kayalica, Ö. M. (2008). Dış Ticaretin Yapısal Değişimi. *Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85'inci Yılında Türkiye Ekonomisi*. Ed. Gülen Elmas Arslan. 355-382.

Paçacı, C. (1998). Cumhuriyet Döneminde Türk Bankacılık Sektörü. *Yeni Türkiye Dergisi*. (23-24): 3398-3406.

Parasız, İ. (1998). *Türkiye Ekonomisi, 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Posner, M. V. (1961). International Trade and Technical Change. *Oxford Economic Papers*. (13): 323-341

Savrul, B.K. , Özel, H.A. ve Kılıç, C. (2013). Osmanlı'nın Son Döneminden Günümüze Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*. 8(1): 55-78.

Serin, N. (1981). *Kalkınma ve Dış Ticaret: Az Gelişmiş Ülkeler ve Türkiye Yönünden*, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınlar.

Sevgi, C. (1994). *Sanayileşme Sürecinde Türkiye ve Sanayi Kuruluşlarının Alansal Dağılımı*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.

Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*. İstanbul: Güzem Yayınları.

Smith, A. (1776-1937). *The Wealth of Nations*. New York: The Modern Library.

Şimşek, M. Ve Kadılar, C. (2004). Türkiye'nin İthalat Talebi Fonksiyonunun Sınır Testi Yaklaşımı ile Eşbütünleşme Analizi: 1970-2002. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 5(1): 27-34

T.C Milli Eğitim Bakanlığı. (2011). *Muhasebe ve Finansman*. [http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Muhasebe%20\(eta%20S ql\).pdf](http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Muhasebe%20(eta%20S ql).pdf) (7 Mart 2019)

TCMB. (2005). *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası 'nda Döviz Yönetimi*. Ağustos.

Tokgöz, E. (1998). Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihinin Ana Çizgileri. (Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz, Edit: A. Şahinöz). Ankara: Turhan Kitabevi.

Tonus, Ö. (2007). Gümrük Birliği Sonrasında Türkiye'de Dışa Açıklık ve Sanayileşme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (17):193-214.

Tüik. Biruni Tüik. <https://biruni.tuik.gov.tr>. (06.05.2019).

Utkulu, U ve Seymen, D. (2006). Trade and Competitiveness Between Turkey and the EU: Time Series Evidence. *Yapı Kredi Economic Review*. 17(1):17-38.

Utkulu, U. (1994). *LDC External Debt, Trade and Solvency of a Nation: Time-Series Evidence For Turkey*. Doktora Tezi. Londra: Leicester University Social Science Institute

Vernon, R. (1966). International Investment and International Trade in The Product Cycle. *Quarterly Journal of Economics*. 80(2): 190-207.

Yaman, B. (2003). *Uluslararası Rezervler, Türkiye için Rezerv Yeterliliği ve Optimum Rezerv Seviyesi Uygulaması*. Uzmanlık Yeterlilik Tezi. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü.

Yılmaz, Ş. E. (1992). *Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi*. Ankara: Efil Yayınevi.

Yücel, F. (2006). Dış Ticaretin Belirleyicileri Üzerine Teorik Bir Yaklaşım. *Sosyo Ekonomi*. (2): 48-68.

Zengin, A. (2000). Reel Döviz Kuru Hareketleri ve Dış Ticaret Fiyatları (Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bulgular). *C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 2(2): 27-41.

